

H29-10

40

П. Д О Р О Н Ы Н

ЛІТЭРАТУРА ХРЕСТОМАТІЯ

ШКМ-ы 5-двовылын
Зелбачыгаслы

К О М І Њ І Г І А Л Е З А Н І Н І — 1 9 3 1

2 В Ы П У С К

1915

Коми-3

П. ДОРОНІН

3-2389

ЛІТЕРАТУРА ХРЕСТОМАТІЯ

ШКМ-ын 5-д во вылын велӧдчыяслы

Тема „Важ олӧм“

И-ӧд выпуск

95016
К.В. №

Г.П.Б. в Лнгр
О.Э. 1932 г.
Арт № 813

К.В. № 6524

Сыктывкар
КОМИ ҢИГА ЛЕҢАНИН

1 9 3 1

Литературная хрестоматия, для уч. ШКМ V гр.; выпуск. II-й.
тема: „Проклятое прошлое“.

Редактор — Г. ФЕДОРОВ

Сдано: { в набор 26/X-31 г.
в печать 12/XI-31 г.

2000 экземпляров Заказ № 6018 упол. облита № А 918,
Отпечатано в Типографии Коми госиздата г. Сыктывкар

Тодмасны-кө важ олөмкөд, уна со да сурс во бөрвыв колө
виқодлыны. Тажө темаын лоө бостөма сөмын сарскөј Россіјаыс
олөмыс 19 немпомсаң Октабрса революціјаөз. Ставсө татчө лоі
бостөма сиктын олөм-вылөм важ права-закон дырји.

Гіжөма тащөм план серті:

1. Крепостнөј реформаөз.
2. Крестьянлөн олөм крепостничестваыс мынөм бөрын.
3. Комі јөзлөн олөм сіја кадө.

Порлетаріат олөм-вылөм јылыс став материалсө лоі вужө-
дөма мукөд темајасө. Вот сы вөсна татчө немтор оз-і пыр.

16 нем помсаң заводітчіс Россіјаын крепостнөј права да
18-д помө вужасөс-нін рытыввыв, лунвыв да асызвыв Россіја
пелөсјасө. Крепостнөј права сөмын сетчө абужыквөлі сібалөма,
көні баршціннөј овмөс вужасны ез вермы, шуам, міјан вој-
выв губернајасын.

Крепостнөј права дырји став праваыс-і, законыс-і, государ-
ственнөј аппаратыс-і вөлі помещцікјас кыян, а сы раді став
олөм-вылөмыс вөлі лөсөдөма налы овмөдчөм вылө. Медвозза
Романов саралөмсаң помещцікјас, кыз господствујущөј класс,
кутісны став властө ас кыаныс, ас колан ногыс лөсөдісны
законјас. 1597 воө петіс закон серті крестянінөс крепітісны по-
мешцік му бердө, баршціна ужавны 3-4 лун вежоннас, дон
мынтытөг. Сы бөрын 1608, 1645, 1649-д војасө лөзөм вылө закон-
јас крестянінөс зікөз көрталісны пыщјалдымыс да өві помещцік
ордыс мөд помещцік ордө вужөмыс.

Төргөвөј капітал кыптис да чорөдіс луныв-лун „баршці-
на“. 18 немын, кор төргөвөј капітал вөлісті прамеј туј вылө
вескалі, помещцікјаслы вөссіс туј наң заграницаө вузавны, сөк
јешщө јонжыка чорөдісны крепостнөј права Россіјаын. Барш-
ціна мукөд помещціклөн соді вежоннас 5-6 лунөз. Сіјө кадас-
жө вөссісны крепостнөј фабрикајас. Ыстисны сетчө крестянінөс
ужавны некымын сурс вест сәјө баршціна пыдді. 18 немын-жө
помещцікјаслы ез во сөлөмвыланыс, мыј крестянінөс крепітөма
му бердө, а абу помещцік діндө. Мөдісны корны сарлыс вежны
тажө законсө, мед позас, ковмаскө. вузаныс крепостнөј јөзөн
вотчінаың дојмытөг.

Саріца Јекатеріна II-ја ачыс медвоз прімер петкөдіс кре-
стванаөс вузавтөм куза. Роч помещцікјас сөсөа указјастөг зөв
бура гөгөрвоісны, мыј позө да мыј оз поз. 18-д немын нінөмыс

повтог-нін крестанаін вузасісны. 1760-65 војасын помещікјас јешцѣ ѣти закон чуктѣдісны, код серті позіс ас судѣн-радѣ мѣдѣдны крепостнѣј катарга вылѣ, ссылкаѣ, рекрутѣ сетны. (Тажѣ зев ыжыд наказаннѣ, сек служба салдатлы волі 25 во).

18 нем помјасѣз јурнас і кокнас сурі крестанін помещік-барін кі улѣ. Барін зев бура тѣдіс ассыс правасѣ, вынсѣ, пычкіс крестанінлыс медѣбѣрја пѣссѣ баршціна пыр, став ассыс гажа оломсѣ лѣсѣдіс мужік гѣрб вылын. Баршціннѣј дворовѣј мужікѣс баріныс судітіс, розгіаліс, вузаліс, віліс. Крестанін езыст норасны, правда корсны (1767 вога указ серті). Крепостнѣј крестанін тащѣм олѣм-вылѣмын унаыс кыпѣдчыліс помещікјас вылѣ. Мед гырыс бунтјасыс на пѣвсыс: Стѣнка Раціндѣн (17 немын) да Пугачовлѣн (18 немын).

Лыдѣѣ та јылыс хрестоматіјаыс:

1. „Стѣнка Рацін“.
2. „Пугачовѣс відчысѣм“.

Рѣч художественнѣј літератураын баршціннѣј дворовѣј олѣм јылыс ем зев уна гіжѣдјас. Крепостнѣј јѣз олѣмѣн тѣм асѣм могыс лыдѣѣ хрестоматіјаыс:

1. „Мавруша Новоторка“ — Щедрінлыс.
2. „Муму“—І. С. Тургеневлыс.

ІІ 19 нем заводітчѣмсањ промышленнѣј буржуазіја зіліс крестанінѣс лѣзны вѣла вылѣ сы раді, мыј фабрік-завосын ужалысјас ез вѣвны, крепостнѣј права кутіс помещік орѣдыс ужалысѣ. Мѣдногѣн-кѣ, баршціннѣј ужѣн ез кут воѣд кыпавныс і помещікјаслѣн овмѣс. Колѣ волі вѣлнѣј јѣз. Ѡтарсањ і мѣдарсањ јѣна полісны оз-ѣ пуксы мужік ас овмѣсас, оз-ѣ еновт помещіклыс овмѣс, локтас-ѣ капіталістлы ужавны? Ѡті кывѣднѣ помещікјас да промышленнѣј клас тѣлкујтісны, мыј вѣла мужіклы колѣ сетны, а мусѣ колны помещік кіѣ, крестанінлыс лібѣ зік не сетны, лібѣ кыз позѣ ещажык.

1861-д нын крестанінѣс мездісны крепостнѣј правасы— „вѣлнѣј“ мужікѣ пѣртісны. Но вѣлаыслѣн мужіклы шеді сѣмын німыс. Мутѣм мужік, кызі бордтѣм лебач. Сіјѣ важ мозыс, сѣмын неуна мѣдногѣнжык: шыгла да мутѣг ачыс, ас кокнас локтіс медасны помещік орѣдѣ да фабрік-заводјасѣ.

Крестанін вітчысіс мѣд „реформа“ воґыс-на вѣласѣ відчысіс. Крестанскѣј реформа бѣрын неѣтпырыс-на бунтјас кыпавлісны.

Лыдѣѣ хрестоматіјаыс:

1. „Бунтујутчѣм вѣла сетѣм бѣрын“.

Оз ков соравны, мыј 1861 во бѣрын сікт колі зік важко-дыс. Сікт вежес зев јѣна дај мужікыс ез-нін сіјѣ вов.

Крепостнѣј права дырјі став крестаніныслѣн овмѣс вѣлі ѣтмодаа. Рефора бѣрті сіјѣ-жѣ крестана пѣвсыс кутісны кыптыны кулак, купеч. Мыј ѣдјѣ рѣзѣртічіс крестанін, сы ѣдјѣн-жѣ кыпаліс кулак. Рѣзѣртічѣм крестанін муніс батрак авны сіјѣ-жѣ кулаклы да помещіклы, лібѣ ветліс фабрік-заводјасѣ сезоннѣј уж вылѣ да пыр ужалѣм вылѣ. Фабрік-завосын рѣзѣртічѣм

крестанабс вітчысі: кѡѡаіілѡн нарѡітѡм, шыгѡн олѡм, ѡбла
нажетка, дојмѡм, кулѡм. Тајѡ кады рѡзѡрїтѡм мужїкыслы
медса дојмана кад вѡлі: ез вермы сїјѡ заводјасѡ овмѡдчыны, ез
вермы-ї усѡм овмѡсыс кѡѡдчынысѡ.

III. Міјан војвыв местајасын крепостнѡј права ез вермы вужјас-
сыны. Помешчїкѡс ез кыскы наѡвајтѡм кѡѡыд ін. Војвывса олыс
„ѡагло“ ужалїсны госуларство віѡму вылы. Сїјѡн-ї шысылѡмаѡс
госуларственнѡј, черносѡшнѡј „крестана“. Буржуазнѡј історїкјас
тѡлкуїтїсны, мыј „госуларственнѡј крестана“ вѡла пырыс олїс-
ны, жмітѡм ез тѡдлыны некущѡма. Но мї зев бура тѡдам, мыј
крепоснїческѡј госуларство помешчїкыс-на јѡнжыка самміс
толѡды „госуларственнѡј крестанїнѡс“. Госуларственнѡј крест-
танїн мынтїс кзнѡѡ боршціна пыдѡї оброк. Оброк кыѡї вѡлі-
ны уна быдсама пѡлѡс мукѡд повїнносѡ: тујјас вѡчны, каѡен-
нѡј здаѡннѡјас стрѡїтны, вѡрлеѡны да кылѡдны карабјас, баржа-
јас стрѡїтан інјасѡ.

18 немсан госуларственнѡј крестанїнлѡн олѡм јешщѡ
јѡнжыка омѡлтчїс. Сарјас матысжык јѡзлы да ас „лубїмечјаслы“
ѡбн да сурсѡн мѡдїсны сѡтавны „пѡдаркї“ пыдѡї крестанабс.
Кор мѡдїсны стрѡїтчыны да паскавны крепоснѡј фабрїкјас, а
вѡднѡј ужалысјас ез вѡвны, став фабрїк-заводјасас, некымын
сурс верст сажѡ мукѡддырїйс, вѡтлїсны госуларственнѡј крест-
танїнѡс ужавны. Міјан заводјас вылын матї гѡгорын (Герегов-
са, Нучпосса, Нучвїмса, Кажымса) ужалїсны госуларственнѡј
крепоснѡј крестана. Ферт, колѡ шуны, мыј „госуларственнѡј
крестанїнлы“ баршціннѡј олѡм сертї вѡлажык вѡлі овны.
Сїјѡ-жѡ „черносѡшнѡј“ крестана пѡвстыс кыптѡмаѡс вузасан-
нѡбасан уж бердын доза уна скупшчїкјас, купечјас да богач-міро-
сѡјас. 18 немын-жѡ Сыктывкарын вѡлѡма купеч Сухановлѡн
зев кыѡда тѡргѡвѡј магаѡїнјас да віна вѡчан заводјас Чѡвжын.
Вѡліны, ферт, уна ташѡм купеч.

Кор промысленнѡј капїталїзм мѡдїс кыпѡдчыны Россїја-
нын секї щѡѡ Војвывладѡр Россїја немѡс пѡндїс сујсыны капї-
талїзм: тѡргујтан вузасан уж пѡндїс јѡна паскавны. Варышјас-
мѡз ускѡдчїсны лесопромысленнїкјас, сортѡвѡј вѡрлеѡны. За-
транїчаѡ вузалѡм вылѡ, вѡрлеѡзан уж вылын капїталїст лесо-
промысленнїкјас лѡсѡдїсны „Азіатскѡј експлоатаціја“. Кыпалїс-
ны сѡла-ур, ѡверкучїк нѡбысјас, гырыс купечјас комї јѡз пѡв-
стын (П. Козлов, Фербенѡв, Комлїн, Суворѡв Куѡѡѡжѡв) да
пуксїсны гѡл јѡзлы шѡја-вылѡ. Сар властлѡн сїктын мужїкѡс
рѡзѡрїтан полїтїкаыс Војвылын кулакѡс лызкыда кыпѡдїс, а
рѡзѡрїтчыс мужїкѡс батракѡ пѡртїс да јешщѡ увлаѡѡз лѡїс.

Кулакѡн да старшїна-урафїкѡн рѡзѡрїтѡм крестанїн мун-
лїс Сїбырѡ „шуд корсны“. Кор сурѡ омѡлїс овмѡсансы-на кучїс-
їсны. Тѡвнас вѡралїсны, лїбѡ Уралса заводјасын ужалїсны. Но
ї тајѡ туј ез вѡв спасеннѡдн. Мукѡдлы ѡїк нектѡѡ лѡї кутчїсны
да еновтчїсны овмѡссыныс, мунїсны фабрїк-заводѡ.

Уна ѡаѡѡ важысан ужавлїсны Јарославса фабрїкјасын,
Уралса заводјасын.

улакда төргөвеч кыптисны јешщө на збоја.

Лыддө та серти хрестоматиаыс:

1. Комі сиктын.
2. Заводө ветлөм.
3. Сігеров семја.

IV Мужиклөн сөккыд олөм инміс семјаыслы зоннас. Шыглуи вөтліс, гортыс ар 9-14 челафјасөс уж выдө, јөзө. Еновтөм, баттөм-мамтөм челафлы мефса-нын вөлі сөккыд олөмтуј выдө петны.

Төдмасөј та серти, лыддөј:

- 1 „Ваңка Жуков“
  - 2 Ун дөктө
- } Чеховлөн

V Мувиң комилөн важысан ас кіас. Поэіс ас-ногөн видлавны-вештавны вотчина. Помешщик татчө ассыс лапасө ез пуктыс, но тани зев чорыда пукалис лапа кулаклөн да сиктса төргөвечлөн. Најө кың колө сіңі і бергөдлісны „мірөн“ да вотчина јуклөмөн.

Та јылыс петкөдлө вист „вотчина јуклөм“.

VI Мефса-нын аслыс нога вөлі важ пөраө власт. Государство сөмын төдіс, мефым јөзыс кывзисны началствоыс, вичкөб ветлісны да вот мынтисны. А мукөд боксан ез виңөдлы. Комі му-коф ылыс местајасын властөсө вөлі сетөма земскөјлы, ісправниклы да урафник-становөјлы. Нащальство вот пукталіс-перјіс государственнөј казнаө дај ас чептас. Коди вөлі паныд кывшуас, пикістөны да турмаө пукеөдөны. Лыддөј та јылыс:

1. Вот пукталөм.
2. Вот перјөм.
3. Воңа судфјас.
4. Ыжыд мыж вөчыс.

VII Сар правітельство дырјі посні ас серниа јөзөс вивтөјона увтыртлісны. Сешөм ылыс местајасын, кыңі шуам, мјанын, Якутјаын да мукөдлаын, сарскөј чиновникјас, началство быдтор ас ногныс вөчисны. Налөн кыв вөлі-закон. Суд, вот течөм-перјөм, став пөрадокыс вөлі на кын.

Мефса-нын сөккыд вөлі овны јеврејјаслы. Јеврејјас важысан-вөвлины культурнөјжык јөз, революціјаө сөдөмеан кучіеісны. Революціја кыпалөм падмөдөдөм могыс сар правітельство усөдіс немыд јөзөс јеврејјас выдө. Ташөм погроммасө јеврејјас унаветдөдлісны.

Лыддө та серти:

1. дом № 13
2. Макар вөт.
3. Важ пөра.

VIII Ташөм ногөн ужалыс јөз вылын нартитчөм, жмитөм зев аслыс ногөн инміс семја пыщкө, баба олөм-выдөмө.

Лөк олөм вөсна мужикјас јусісны, тышкасісны, најөткаыс најөткаө шыбласісны. Горт гөгөр став лөк олөмыс быдтысөмыс мужиклөн јубм, нөјтөм — ставыс тајө сөккыд ізјөн водіс

баба мышку вылө. Лычкис сылыс став олөм-вылөмсө шыкөдис
бабалыс мерттујсө.

Та јылыс лыфдөј:

„Вабергач“.

Важ олөм бырөма, бөр вылө колөма став важ законјаснас
да важ пөрадокнас. Но мјјан олөмө уна-на еібдөдчөма быд
боксан лок олөмыслөн мылөсыс, кодөс колө вуштыштны, вуж-
нас бертовтны.

Муму

Москуаын каршөрөс неуна боқышжык, важмөм жежыд каменнөй керкаын овліс дөва—помещица. Челафјас помещицалөн мукөдыс Пітірын велөдчөны, а нывјас верөссајө муналісны. Сіјөн ассыс бөрја војассө скупа да гажтөмініка коллавліс помещица. Помещицалөн вөлі керкатыр дворовөј челафа*). Быдсама пөлөс ужалыс тырмымөн: дворник, башмачник, клучник, управлајушчөј, горничнөј да мукөд пөлөс слугајас. Медса-нин синулө усан дворовөј јөз пыс вөлі дворник Герасім тушанас сыв кузта, кыз, јон. Сөмын сорнитны оз вермы: зөлавывсан немөј.

Немөј Герасім возжык овліс сиктын баршщина вылын да зев зила ужалис. Вөлыс гөрігөн сылөн бура ветлө дајышкынысө, мөдас-кө оз-жө коса улас туруныс уэ пу көтө рос—ставыс пөрд. Ез удајтчы Герасімлы сиктын овны. Шөктіс помещица немөјөс вайөдны карө. Абу ескө окота, да абу аслад вөла.

Герасім лоі выл оланінын дворникын. Горт гөгөр чиститө да чышкө, гөліка да зырја ветлөдлө. Выл оланін сөлөмвзылас оз во. Быдмигас-на сывс быдсөн өтдортчисны. друг-ні јорт ез вөв. Сіјөн сіјө зөлавывсан сөкыджык ужө кутчөіс. Ужас немөјлөн вөлі став гажыс. Карын кушөм уж; двор чышкөм вылө пуксөдісны. Гажтөмтчө Герасім сикт понда, уж понда космө шогла, кыці муыс вужјөн нещыштөм пу. Но назөнікөн да нөж-јөнікөн мөдіс велавны карса олөмө. Ужыс сылөн ворсигмоз ештө: двор пышкөс чышкыштны, кыкыс бөчкаөн ва вайыштны, нес поткөдлыштны кукнаө да керқа пачјасө, војын візны дом гусасысјасыс. Ужсө чистөја вөчө, дворыс он адзыв чајјог, поткөдтөм пес. Мукөд дырјыс васө вайгөн топканө лөбө бөрөздаө летчас телегаыс да сөрвітас телегатө—бөчканас вештас бөкө. дај двор бура караултіс. Коркө өтө војө кык жулік суріны двор пышкөсыс да плешнаныс раз-мөд воча лүкөдыштіс саф быртөзныс. Сы бөртө сещөм војтырыс дом дөртө мунигөн кутисны повны немөј дворникыс, мед ескөн плеш-на-плеш оз лүкөд. Мукөд дворовөјаскөд Герасім лада оліс, спорө сыкөд некөр ез сујсы, полісны пөдан паста кулакыө. Герасім радејтис төлк да зад. Весіг тышкасыс петукјас ез лыетны парсасны дворын. Ад-часкө тышкасыс петукјасөс, кватитас кок пөлөдныс, пыркнитас размөдыс да өтар-мөдарө швыргас. Небөс он вунөд.

*) Помещицалөн крепостнөј слугајас.

Сөгисны Герасимлы уэлыны эоланэик вежэс кухня бердэ. Сэмын ез радейт Герасим, мед сы ордэ кодкэ волевлис. Таэик колэ эон во.

дворбвэј јбэ пыщкын помещицалэи вэли башмачник, ку-чик кэм вурис—Капитон. Капитон сизэ гэгэрвоана, тэлка морт, а кыэи лад сукас пыр-жэ-и жуыштас. Јуэ палавлытэг.

Барыналы отпыр дум вылас уеи жуыс башмачник. Чукэс-тис ассис управлажушэјэс:

— Мынэ, Гаврила, мэдам Капитоныскэи вэчны? Шыкеис-эи. Огэ-нэ гэгтралэ? гашкэ справитчас-да.

— Ме думыс позас гэгтравны, да, колэ—кыввизис управ-лажушэјэ.

— Код-нэ сы сажэ мунас?

— Сэгерт, ачид те барына, тэданжык. Гашкэ гэгтралан да сыс бурис оз ло.

— Ме ногэи-кэ Капитонлы Таттана сэлэм вылас вэи.

Кэсэи вэли Гаврила та жуыс мыкэ виставны, но барына веттис.

— Мед, сиз-кэ, Таттана вылас гэгтрасэ.—

Таттана, код вылэ барына шуис гэгтравны Капитонэс, ар-28-а ныв, эолэиэик, жебыник, жежид журејасас.

Помещица ордын сизэ вэли паскэм пэслалыс-мыскалысэи. Эола вывсан сэкыд уж вылын вэли; рэи ни вуж абу. Сизэ зев рам—некодлы кыв воча ез шулы, том дырјис мичакоф јешчэи вэлэма. Мичлунис тај воэ исковтэма. Бысэныи сизэ полис. Огит-тор жуыс, кажитчэи, сэмын думажтис Таттана—уж бура ештэи да барынаэс не скэириэи. Кор Герасимэс вэјэиэи сэиктыс, Таттана ыжид тушаа немэј дворникыс быс моз полис. Воэчасны-кэ пондасны, пырис-пыр сажмвччас. Герасимлы воэынсэи Таттана синулэ э-и услы. Но недыр мыгэи мэиэи нумјалыштны, сесса частэжык воэча лэсэиэи. Медбэрын немэјлы прамэја сэлэм вылас воис нылка. Отпыр друг кодкэ Таттанаэс сэјэиэс шапнитис бэриывсан. Визэиэи, немэј прэиэи кизас кутэ, эз кэсји бэстны нылка прэиэис, но Герасим мырдэи моз сујис кизас, жур-нас гэгитис да нумјалигтыр мунис. Сэсан быд воэсаэиэи Тат-танаэс дурэиэиэи: лэнтатэи нэбалэи, бустэи кок увэиэи чыш-кышэи.

Јэз каэалиэи да Таттаналы восковтны эз мэиэи сетны. Быдлаын сэиэи да сэрам, а Герасимлы вэсигиэи кыв оз лыстны шуны. Кэи ни немэј, а сэшэи сорнијас вылэ зев суэ. Отпыр бэиэи сажын помещицалэи, паскэм вээис пондэи сэравлыны Таттана вылын. Муртса эз бэриэиэи. Герасим гэгэрвоис да пунктис кэи-ниэиэи кулакэи тилкжалыс јур вылэ. Огэиэи сэрамыд ставлэи бэри. Мэиэи сиз-жэ, Таттанаэс дурэиэиэи Капитонэс сажниэи нуэиэи, зев скэириэи доэвож пэтлэиэи да кулакэи нырувтисэи чушнитис. Капитон пырис-пыр-жэ гэгэрвоис, мыис гэгитис сы-лы немэј.

Герасимлэи дум бергалэи ветлыны барына дорэи жуавны, озэи воэ гэгтрасны Таттана вылэ да вичыис вил кафтан сетэм, ме-

дым прамөј паскөмөн пыравны барына дорө тајо ыжыд мөгөн
Со мыј вѳсна Гавриллы ез во сѳлөмвылас барына лөн прі-
каз Таттанаѳс Капітон саяѳ сетөм жылыс.

Код төдө, мыј немөјлөн дум вылын. Гөгөрвоас да бидсөн
пазөдлас, бујанитас. Чукөстны щөктіс Капітонѳс.

Пыріс пыктөм чужөма Капітон сувтса жүрсіја, ѳдѳс дорө
коксө кресталөмөн блаженнөј моз сувтіс. Управляјушщөј мѳ-
діс укөрајтны,

— Но і морт те, віжөдлы ас вылад. ѳд віжөдлыны оз по-
те вылө. А мыјла? Адзан-ѳд мыјла, бара тај јусөмыд!

— Јуа ме зөнвічалун слаб да сіјөн. Збылыс сіјөн-і кокыш-
ті неуна.

— Еща нін тенө дүјгісны. Нөшта-ѳд ужө велөдчымы ыс-
тылісны Пітірө. А те, со, јона-тај велөдчөмыд.

— Ме сес Гаврила ѳндрејевіч, абу мыжа. ѳті морт велө-
діс јуны, но і велалі сесса...

Управляјушщөј торкіс:

— Та жылыс мѳдыс. Барына со мыј шуө. Гөтрасанкө-пө
гашкө мортжык лоан. Гөгөрвоан?

— Кыз-жө ог гөгөрво.

— Медсасө, тенө колө кид бостны. Но-да сесса барына-
лөн дела. А гөтраснысө окоүтан?

Гөтраснытө ескөн пощө-да. Ме гөтрасөмыс ог пыксы. Көв
пырыс-пыр-жө. Сөмын код вылө шуө гөтраснысө?—гажаа јуа-
ліс Капітон.

— Таттана вылө щөктө.

— Таттана вылө?—сінсө чашнытіс Капітон.

— Мыјнө, оз во сѳлөм вылад?

— Кыці ескө сѳлөм вылө оз во-да. Гаврил ѳндрејевіч зев
бур ныв ме серті, ужас шаң і. Сөмын-ѳд немөј кикімераыс сы
бөрсә...

— Төда, төда,—торкіс управляјушщөј.

— Сіјө-ѳд і ем, Гаврил ѳндрејевіч. Віјас менө немөјыд,
гутјөс моз лазас. ѳд, ачыд адзан, мыј папта сылөн кулакјасыс.

Нещыр мыгті Капітон бөрын управляјушщөј дорө коріс-
ны Таттанаѳс.

— Мыјла Гаврил ѳндрејевіч?

— Но, Таңа, мунан он верөссајө барына жөнїк теннд кор-
сөма.

— Ладнө, Гаврил ѳндрејевіч! барына-кө щөктө. Код саяѳ
нө ескө?—поліс тыр јуаліс Таңө.

— Капітон саяѳ.

— Ладнө.

— Капітонын-ѳд зев јуыс да кокы кїја.

— Ладнө.

— Сөмын өті омөл тор: Герасимыд те бөрсә ветлөдлө.
Вїјас мѳд саяѳ мундөмыд...

— Вїјас, Гаврил ѳндрејевіч, непременнө вїјас.

— Капітон ескө пондыліс-жө пыксыны гөтрасөмыс, но барына-

алдн кыв шуьма, ен вуж сїџс. Сьмын дворовџјас аскостас тџлкујтїсны, мыј мџдас вџчны немџ Герасїм, кор кажалас Таттаналыс верессаџ мунџм, бујанїтас-кџ со загрекї, зуг лоџ. Тџл-кујтїсны, кызі ескџ Герасїмџс да Таттанаџс лџгџдны сваџба-завоџїттџз. Быднџг јур песїсны. Мед бџрын шуїсны Герасїмџс Таттанаыс кџзџдны. Ставџн тџдїсны, мыј код војтырџс немџ терпїтны оз вермы, а медса-нын јона вїна јуыс ныв бабајасџс. Сыр зев ыштџдїсны Таттанаџс јуыштны лїбџ код улџ летчысџмџн Герасїмлы петкџдчывыны. Сваџба рытџ кор Таттана код улџ летчысџмџн кутїс довјавны ворота дорын, зев џдџ сы сїнџ локтїс Герасїм. Зев скџрыс вїзџдлїс, ымзыштїс да Таттанаџс нуџдїс ворота дїныс кухнаџ Капїтон дорџ.

Зџн суткї сесса јџзсїнвоџџ ез петкџдчыв немџ. А уж век џтмоза ужалїс. Сьмын Таттана сваџба лунџ вала ветлїс да ватџг воїс, бџчкасџ пазџдџма туј вылас. Сїџ-жџ рытас ва кыскалан вџвсџ сешџма „щџџткауалїс“, мыј конџр вџв џдва кок јылас мџдїс сулавны.

Прџџџїтїс нџшта џтї во. Капїтон вїна јуџмыс ез кџзав. Медбџрын зїкџз јусїс. Барыња „дае нань сојысџс“ гџтырыскџџ щџџктїс сїктџ мџџдџны. Кор-нын ставыс вџлї вџџма, телегаџ нуксџдїсны Таттанаџс јуџџм мужїкџџд. Ас вежџсыс петїс Герасїм, матџстчїс телега берџџ да прџщажтчїгџн пџдарїтїс гџснеч—гџрд чышјан, кодџс сылы вылџ нџблџма восајын. Ез вермы медбџрјаныс кутчысны Таттана, кызсїнва чепџсјас банкузыыс. Куїмыс зев чорыда окыштїс Герасїмџс. Телега вџрзїс, немџ колчїс мунызјусџс застџва дорџз. Сесса Крымскџј пос дорван бергџдчїс да Мџскуа ју-пџлџн мџџдчїс мџдлаџ.

Вџлї рџмџџ-нын. Герасїм нџжјџнзїк вослалїс берг пџлџн да вїзџдїс ва вылџ. Дрџг сїн улас усї, быџџџкџ кодкџ булска-кылџ берг дорын. Вїзџдлїс да сџд сџра кычан пї ујалџ. кавјасџ берџџџ, но некџз оз во. Герасїм кватїтїс кї пџвнас, суїс пџла улџ і зев џдџ мџџдџчїс гортлањ. Пуктїс кычан пїџс крџват вылџ да паскџмџн вџвталџмџн шонтїс. Сыкоста ачыс пышјылїс тасла, јџвла. Пуктїс кычан пї нырулџ јџв тастї. Кычан пї вежалун—мџдсана вџлџм, муртса сїнмыс потџма. Дрџжжїтџ јџв тастї дорын, а сојны ез куж. Возынсџ лої јурџдыс јџв вылас лїчкылџмџн вердны, сесса ачыс кычан пї мџдїс зев сџлџмсан лакны јџв. Герасїм вїзџдїс, вїзџдїс да кыз-тај сџректас лубџдысла. Зџн вој сесса немџ ноксїс сыдорын—вердїс, старајтчїс. Мам ташџма ас чџлаџ дїнас оз саммы вџџїтчыны, кыз ноксїс кычан пї дорын немџ Герасїм. Возынсџ пон зев вџлї мїстџм, жеб. Тџлыс 8 мыгтї раџејтџмнад да бур вердаснад зев мїча, прамџј пон лоїс.

Нџмџјыдлџн оз уна кыв артмы медсабура артмїс сылџн „Муму“ магїгџгџрсаяс пџндїсны нїмтыштны „Мумуџн“. Муму зев тџлка пон, кџзайнџс раџејтїс весїг џтї восков вылџ ез колтчыс сыдорыс. Асыввозын пџлаџд нещкџ — четчам кад-нџ; ва кыскалыс вџлџс повџџџдыс вазџџџ Герасїм дорџ, вїзџ зыр да гџлїк кїлчџ дорыс. Герасїм зџлџнзїк роџ вџчїс џзџс улџ,

мед позіс понлы ӊтарӊ-мӊдарӊ ывласаӊ керкаӊ ветлӊдлыны. Муму зев бура отсасіс кӊзайлы: воҗын караулітчӊ ӊшынлыны. Мукоӊ понјас моз тӊлыс-козув вылӊ ез увтчы. Герасім сещӊма радејтис Мумуӊс, весіг ез сет некодлы понјӊс малыштны.

ӊџи гажа гоҗса лунӊ бараӊа вӊлі зев долыӊ шмонітис да слугајаскӊд лунтыр сераліс. Ташӊм луныс барыӊалы зев геҗӊда воывлӊ. Барыӊакӊ гаҗаміс, мед став слугајас вӊліны гажаӊс да серамбанаӊс. Ташӊм пӊраӊ барыӊалы соҗан і жуан чӊскыд. А скор-кӊ да дӊзмӊма кӊ мед кокшы ӊи ыҗыд сорӊі керка помын ез вӊв. Талун бараӊа лунтыр вӊлі гажа. Друҗ ӊшын—пыр адзіс четыӊік дорыс кушӊмкӊ понлыс лы вӊлӊдӊм.

— Ак господі помілуј. Етіјӊ-нӊ кушӊм пон? Ој кушӊм міча. Но-ко пыртӊ татчӊ! Ваҗӊн-нӊ тани олӊ? Мыјла-нӊ ме ег тӊдлы?

Слугајас ускӊдчісны Мумуӊс чукасны. Бурвӊлаыс јӊв оланіно Муму ез пыр, лоі кі вылын пыртны барыӊа мелыја чукасаліс понјӊс но Муму ташӊм шылыӊ жоҗа, југыӊ керкаын некор-на ез вӊвлыв. Повзӊмысла дрӊҗҗітны кутіс.

— Муму, Муму... Лок матӊҗык, лок барыӊа дорӊ, лок јӊј јур, ен пов,—мелыја барыӊа чукасаліс.

Но Муму местаыс ез вӊрзы, җмітчіс стӊндорӊ.

Вај наҗтор-лі мыјлі кушӊм полыс. Барыӊа дорӊ оз кӊсјы локны. Мыјыс-нӊ полӊ?

— Абу велалӊма да сіјӊн, зев-ӊд шаӊ понјыс,—вісталісны слугајас. Вајіс стӊпан лакеј јӊв Муму нырулӊ, но Муму ваҗ-моз дрӊҗҗітис ӊџи местаын. Барыӊа матыстчіс да кӊсјіс лап-кӊдышны понјӊс.

— Ок, те, јӊј јур, мыјыс-нӊ полан? но Муму полӊмла җмітчіс да „ерӊітис“.

Барыӊа ферӊітис кісӊ да веҗӊіс чужӊм вылас. Став слугалы оквітісны да ускӊдчісны барыӊадорӊ. Барыӊа зев скӊрыс муӊіс ас веҗӊсӊ. ӊзӊс дорсаӊ пріказ сетіс.

— Мед јӊј понлӊн дукуыс тан ез вӊв.

Мумуӊс пырыс пыр-жо Степан кілчӊвысаӊ шыбытіс. Тазік барыӊалӊн гаҗалун, гаҗтӊма помасіс. Рытывбыӊ локаліс старука, некодкӊд ез сорӊіт. Унмовсыны ез вермы. Піӊасіс быдторыс: лӊбӊ подушкасыӊ кушӊмкӊ дук кылӊ, лӊбӊ мыјкӊ мӊдтор.

Мӊдлун асыввоз порог вывсаӊ-на ыҗдавны мӊдіс управлајушӊӊ вылын.

— Мыј бесла та мында понсӊ чукӊртін? Кушӊмкӊ пон војбыӊ увтіс, узны ез леҗ. Ме ог гӊгӊрво кушӊм пӊраӊоҗјас менам керкаын. Алі ыҗыдыс тан некод абу? Кушӊмкӊ пон тӊрыт роза четыӊас дорын лы кыскалӊ. Абу-ӊ-мыј-ӊін міҗан ваҗ понјыс—Волчокыс?

— Сіјӊ, ферт, ӊемӊј дворыклӊн пӊнјас сіјӊ-тај вајӊдӊма кыскӊ.

— Мед кӊв кодлӊн. А некушӊм пон мед ез вӊв.

Гӊгӊрвоін?

Стрѣжитіс Гаврілѣс барына. Управлајушщѣ сѣмын кывиѣд вашнітис Степанлы. Степан кыјѣдіс, кор Муму јансаліс Герасімыс, кватітис моздорѣ дај вов доѣјѣ. Первој нѣбысли-жѣ донтѣм-доныс вузаліс. Ачыс гусѣн керкајас сај, забор вывті да гортѣ, медым не паныдасны нѣмѣјкѣд.

Герасім пырыс пыр-жѣ качаліс, керкаѣ пыраліг коста понлыс вошѣм. Чуксавны мѣдіс, корсны. Ас вежѣсас пыраліс— абу, быд пелѣсыс ѣшиѣ улыс корсіс— абу. Быдлаті матігѣгѣрті ветліс. Быдсѣнлыс ветлыс-муныслыс кіјѣн: кокѣн ѣвтѣѣмѣн да ымзѣмѣн јуасіс пон јылыс. Некод нінѣм ез вермы вѣставны. Сѣмын пон вошѣм јылыс тѣдысјас нумјалісны. Герасімлы сін-возын весіг управлајушщѣј јѣј улѣ летчісис, бытѣѣкѣ нінѣм оз тѣд, да горзыны мѣдіс дворѣвѣјјас вылѣ.

Кытѣѣ понсѣ воштінныд нѣмѣјыслыс

Зѣн лун корсыс Герасім вошѣм понјѣс, вевјаліс Мѣскуа жынсѣ кыѣѣвтын. Пон нѣкыс ез сур. Воіс куш кіјѣн гортѣ. Војбыд шог раѣі ез вермы узыны.

Мѣдлун весіг ва вајны ез петав. Сѣмын ѣбѣѣѣтны петаліс ас вежѣсыс сѣсса бѣр томнасіс да војѣз бара пукаліс ѣтнас. Водіс узыны. Ун оз лок-бергалѣ волпас вылын.

Вѣтѣн лі вемѣс лі друг кылѣ нѣмѣј—кодкѣ бытѣѣкѣ паса кѣмѣдыс тракѣѣ. Чајтис нѣмѣј, мыј тајѣ сылы кажітѣѣ јѣна мѣвпалѣмла, оз весіг јурсѣ бергѣдлы. Но кодкѣ мѣдыс јѣнжык-ѣернітис да чужѣмсѣ Герасімлыс нулыштис. Код-жѣ вѣлѣма? Вѣ, лѣмакѣ Муму ѣзѣс роѣті пырѣма, нѣмѣј ез-і каѣавлы. Збыл Муму. Сешѣм-жѣ меліја зігласѣ, сѣмын сыліас кѣртѣд пом колѣма. ѣерт, кодкѣ кѣртѣд јылын вѣѣѣма, Муму ордѣѣма да важ кѣѣаін дорѣ пышјѣма. Радыс, радыс нѣмѣјлы. Кымыныс куліс, топѣдліс морѣс бердас понјѣс. Гѣгѣдвоіс Герасім кытѣѣ вошліс пон ѣерт барынѣ іѣведітны щѣктас. Војбыд мѣвпаліс сѣсса, кызі ескѣ понјѣс гусѣн вѣзны, мед оз вузавны, лѣбѣ оз жагѣдны. Мѣдіс Герасім сесаѣ понјѣс гусѣн вѣзны: лунын керкаын кѣртѣд јылын, томан сајын, а војын, корѣ быдѣн унмовсасны, гулајтѣдѣ Мумуѣс ывлаын. А ез-жѣ куж нѣмѣј думыштны, мыј понјѣс гусѣн оз поѣ вѣзны. Кѣѣ-і томан сајын, но пон увтыштѣ, быд пѣла морт кылас. Пырыс-пыр-жѣ ставѣн тѣдісны, барынѣ кызі, мыј нѣмѣј понсѣ бѣр вајѣдѣма кыкѣ. Сіѣ сѣсса еновтисны, гашкѣ-пѣ барынѣ оз каѣавлы. Герасымлы важ моз лоі долыд, кытѣѣѣ бара шог ез талас.

Ѣті војѣ Герасім петкѣдіс Мумуѣс гулајтны. чајтис— ставѣн-нін уѣдны. Гулајтѣдіс да кѣсѣ-ннн вѣлі пыртѣдны гортас да бѣр домавны. друг забор мѣдар боксаѣ кушѣмкѣ код морт мѣдіс гыжјасны. Муму ускѣдчіс забор дорѣ да зев скѣрыс кутіс увтны.

Тајѣ каднас барына, рытыв-быд бергалѣм бѣрті бурѣш вѣлі кѣсѣ унмовсыны; пон увтѣм шы саѣмѣдіс сіјѣс. Кутіс барынѣ окајтны да акајтны, горзыны. Слугајас јуртѣг-саѣтѣг ускѣдчісны крѣват дорѣ.

— Ок кула, кула... Бара-ннн сіјѣ понјыс кылѣ увтѣѣ. Менѣ

тајо понјон віны, дерт, кѳсјанныд, ізведітны.

Мѳдісны пышјавны керкаын, коді докторла, коді лекарст-
вола. Вѳлігті гѳгѳрвоіс Герасім, мыј быд ѳшінын лоі бі, мѳдіс-
ны пышјавны ѳтарѳ-мѳдарѳ, казалис, мыј доктор пансіс. Кваті-
тіс Мумуѳс да ас вежѳсас томнасіс.

Барына пон увтѳм шыге ез кув ні ез јѳјмы. доктор сетіс
„соннѳј порошок“ да зев бура узіс асыввоѳѳ. Сѳмын саѳмѳмѳж
щѳщ волпаѳ вывсаѳ-на сетіс пріказ: ізведітны увтчыг понјѳс.

Сіја-жѳ луннас Герасім кілчѳ дорѳ чукѳртчісны став дво-
ровѳј јѳзыс да быд ногѳн мѳдісны віставны ѳемѳјлы барыѳалыс
пріказ, мыј понјѳс колѳ ідравны. Аскіѳн ѳемѳј ордыс ѳекол
ез лыт бѳстны Мумуѳс.

Ѓемѳј дыр кын сурја моз сулаліс кілчѳ вылын, мыјкѳ шо-
га зев мѳвпаліс. Сесса друг кутіс кіјасѳн ѳвтчыны да кругјас
вѳчавны. Јѳз пырыс пыр-жѳ гѳгѳрвоісны, мыј ѳемѳј ачыс кѳсѳѳ
жагѳѳдны Мумуѳс. Унжыкыс ез ескыны, мѳдісны горзыны, мыј
пѳрјалас, оз жагѳѳ, колѳ пырыс пыр-жѳ бѳстны да жагѳѳдны
понјѳс. Зев бура мукѳдыс гѳгѳрвоісны, мыј ѳемѳј оз пѳрјав,
кѳсјаскѳ вѳчас. Но ѳемѳј дыр ез мѳд маласны. Бѳстіс понјѳс,
крапнітіс ѳѳѳс да томнасіс керка пышкѳсѳ.

Збылыс Герасім ез пѳрјав јѳѳѳс да барыѳалыс кыв ез вуж.
Час мыгті-жѳ петіс Мумукѳд, нуѳдіс кытчѳкѳ понјѳс. Кѳдсурѳ
мѳѳѳѳдчісны бѳрсаѳыс, мыј мѳдас вѳчны ѳемѳј понјыскѳд. Первој
пыріс трактірѳ, нѳбіс зѳѳ бекар јажашыд, да вердіс понјѳс пѳт-
тѳзыс, сесса нѳжјѳнзкіѳн мѳѳѳѳдчіс возлаѳ. Муніг моз ѳті керка
дорыс бѳстіс кык кірпіч да мѳѳѳѳдчіс Мѳскуа-ју дорлаѳ. Берѳ-
гыс кватітіс пыжѳ да јѳткысіс ва шѳрлаѳ. Пон пыжын лукалѳ,
чіклѳдлѳ бѳжнас. Лѳсѳѳдчіс візыв вывлаѳ да сілаыс мѳѳѳѳдчіс
сынны возлаѳѳ. Пыж жургіс лѳѳва вывті. Мѳскуаыс зѳѳнас-нін
бѳрѳ колі, а Герасім век-на сынѳ, локыс сынѳ. Сесса дурдіс
сынны, сувтіс пыжѳ, кѳрталіс кірпічјас гезпомѳ, а мѳдарас пек-
ла вѳчіс. Бѳстіс меѳбѳрјаыс ківылѳ Мумуѳс, зев јѳна кутліс,
сесса сінесѳ кунѳмѳн шыбытіс понјѳс меѳжужыд інас.

Мѳд лун Герасімѳс ѳті морт сінмѳн ез адзыв, думажтісны—
ѳѳѳѳѳѳѳтны локтас. ѳѳѳѳѳѳѳтны ні ужнајтны ез волы, кѳјмѳд лун-
нас керка пышкыс быдлаыс корсысісны. Герасім ѳекус ез сур.
Сізік і думажтісны, мыј ваѳ вѳјтчіс лібѳ пышјіс кытчѳкѳ.

Віеталісны поліціјалы да барыѳѳлы.

Барыѳѳ пуѳѳмѳн пузіс. Управлајушщѳјѳс понјѳс-моз ні-
наліс:—коді тіјанлы щѳктіс понсѳ жагѳѳдны?

Коді тан кѳзайныс?

Ѓедыр мыгті кывсіс,—Герасім ас чужан інас пышјѳма.
Пырыс-пыр-жѳ щѳктіс барыѳѳ бѳр вѳјѳдны Герасімѳс карѳ. Но
Герасімѳс сіктыс вѳјѳдны ез-нін удајтчы. Регыд кулі скѳр пѳ-
рыс барыѳѳ. А том баріны дум вылас Герасім ез улы.

І. С. Тургеѳев

Јуасѡмјас да ужјас

1. Вѡсталѡј тајѡ вѡст серті, кущѡм вѡлѡма крепостнѡј права дьрјі крепостнѡјјаслѡн олѡм-вълѡм? Гѡтрасѡм. Верѡссајѡ мунѡм?
  2. Кущѡмжык морттујыс Таѡтаналѡн, Герасѡмовлѡн да Капѡтонлѡн?
  3. Мыјла Герасѡм сещѡм сѡлѡмсаң бѡстѡс пон вѡзны да бьдтыны?
  4. Мыјла сѡсѡа Мумуѡс Герасѡм вѡјтѡс?
  5. Помешщѡкјаслыс олѡмсѡ тѡдмалѡј?
  6. Корсѡј медмѡча, медлѡбѡд ѡнјассѡ тајѡ вѡстѡыс..
-

Мавруша Новоторка

Мавруша вöлі карса ныв, вöлаыс олыс. Најö карö овмöд чіс сөрпас рісујтыс Павел, крепостној морт. Мавруша Павелкöд тöдмасісны, мусмісны мöда-мöдыслы, гöтрасісны. Барынаыс ескö војдöр зев-жö пыксіс Павел гöтрасöмыс-да, сесса лезіс: аслым-пö сыыс бур лоö—лішнöј ужалыс содö. Павеллы думвылас ез уелы, мыј сіјöс помещщік-баріныс бөр ас дінас корас. Кык во ічмон-гозја олісны карын зев бура да лöыда.

Кык во мысті Павелöс корісны гортас, помещщік ордö. Павел мöдöдчіс öтнас, гöтырсö ез ну, жал вöлі сылы сіјöс крепостнојö пöртны. дај надејтчіс: „тöлыс-мöд бөрті-пö-öд бөр менö татчö лезасны“

Ез ло сіз. Павелöс ез лезны дај гöтырсö щöктісны сузöдны. Зев-жö ескö кевмысіс Павел лезны сіјöс бөр карö, вöзжіс мынтыны ыжыд вот, көсжіс ас пыддіыс мöд мортöс, ужалысöс лö-öдны, норасіс гöтырыс вылö — віелöс-пö сіјö, ужавны оз куж,— да нөмтор ез отсав. Барін гозјалөн кыв шуöма, лоö на ног вöчны.

— Віелöсыслы ужыс сурас-жö, — шуö барынаыс. Оз-кö куж ужавны, ачым велöда. Рөгыдөн менам велалас.

Мавруша дыр пыксіс, ез мун Маврушетсö — сізі іменьöсö шуісны. Бöрынас вајöдісны сіјöс сетчö по етапу.

Збылыс Мавруша карса ныв вöлі, ужавны крепостној уж ез куж. Ачыс омöлік, вынтöм.

— да-öд мыјкö гортад ужавлін-жö? — Јуалö сылыс барынаыс.

— Пöжасі. Міјан нанöн вузасісны.

— Пöжасны-жö лібö пондан-дај.

Пондіс Мавруша пöжавны жежыднаг барін семјалы да прöс-кур вічкоö.

Ужавны ужаліс Мавруша, а сөлöмыс јона пуіс. Інас оз öшјы, кайтчö крепостној саяö мунöмыс.

— Адöма жö Павел гöтырöс,— ропкö барынаыс. Лун-лун мöда-мöд вылас відöдны да німкофасöны. Ужыс лібö валөн: ачыс серöтчö, гöтырыс чувкі кыö. да-öд оз міјанлы, а аслыс. Мыј тон тајјасыс воöд лоö-а? Ескö...

— Вöлаыс оліс, абу-на велалöма ужавныс,—пондас дорјыны Маврушаöс баріныс.

— Код сіјöс щöктіс крепостној саяс мунны? Мунігас сы-јылыс колі мöвпавны. Ме ногөн крепостној саяö-кö мунін, крепостно-јөн-жö інö лоан. Öтчыд ескö көт меd гöгөрвоас локны да шувыс:

матушка-барыня-пё, вай-пё інды меным кушомкё уж, тїянлы ужышта. Ме-ёд абу-жё зїк јёј, кушом сурё уж вылё ог ысты сїјёс, шуам кёт—вартны.

— Ужалё-нын да., Пёжасё тая,

— Сымда ужыд! сїјё-нё уж? Пачсё јешцё, ферт, конкё Павелыс ломтё. Прёскур пёжалысјас! Ігнасасны да некодёс оз лезны. Анутка сёмын на ордё пыравлё.

— Мед оласны, ен вёрёшит најёс. Емёс-тая ужалысјасыд.

— Те-нё мыј сїзі најёс дорјан? Вес нанён пондам најёс верднї алы мыј? дае нантё быдён сојасны... Самёвар вайёмаёс, сакар... Господајас!.. Мырффа самёварсё!..

Корсурё барыња ыстывліс „господа“ ордё мортёс віздёблыны, мыј најё керёны. Унжыкысё Окуль ветліс. Сїјё вёлі муртса пырыштлас „господа“ ордё дај мунас барыңалы вїставны, мыј ацзыліс.

— Но мыј?

— Њемтор. Пукалёны, сорнїтёны.

— Петкёдла ме налы „сорнїтём“. Те ескё мед дыржык сенї пукалін, кывзїн мыј најё сорнїтёны да бура віздёдїн мыј ем налён.

— Њемтор абу.

— Щајён конкё тенё јукталїсны?

— Ег-на кывлы щая керсё. Ме ъемтор ог тёд.

— Те на дор-жё.. Ставныд ётвылы!..

Јона ескё барыња пїнсё јїріс Мавруша вылё да ез-на ъемтор вёч, терпїтїс. Увгас-відчас да сїјён і помалас. Кымыныскё јона скёралём бёрын, Павелёс корліс-жё ас дїнас.

— дыр-нё тенад барыңаыд кыккіруз пондас пукавны?— ускёдчас сы вылё.

— Ен мыжав, матушка-барыња сїјёс,—пїзёс вылас сулалёмён кеммысё Павел.

— Ен зыңгы, вїстав, дыр-ё мїса тенад барыңаыд ъемутны пондас?

— Оз куж сїјё ужавнысё, матушка-барыња. Пёжасё-тая сё.

— Пёжасёмыд-нё сїјё уж? Асывјасын сёмын вёчны. Адзан, кызі мукёд ужалёны?

— Віслёс сїјё менам, матушка-барыња. Ебёстём.

— Ме вётла, вётла сылыс вісёмсё! Відчыгышта јешцё регыдїк, да оз-кё кут ужавны... велёда ме сїјёс! Ачыд те бур дај. гётыртё ужё велёдём пыфдї пукалан да окасан ськёд... Мун сев, весасё сїнвозыс!..

Отї пекнїчаё јуёртїсны барыңаёс, мыј Мавруша пыла ез волю. Ме-пё абу слуга, пёжасны ог понды. Ме-пё вольнёј.

Барыња скёрміс, дон гёрдёдїс, сүвтчё став тушанас.

— Вольнёј ме сылы петкёдла! Отї пёлёс кучїк вывсыс кула. Корёј Павелсё!

* * *

Маврушаёс розгаалїсны. Сёмын медвоzzaыс, жаладза куза, вёчїсны сїјёс „вёвїчёј“ вёжёсын, а ез гїдњаын, кёні пыр мукё-

дос розгаавлісны. Розгаавны щоктісны Павелсö. Розгаалдм бд-
рас Мавруша четчіс скамја вывсыс, улдз копыртчыліс Павеллы
да зев нбжјөнїкөн шуїс:

— Аттö велöддöм вылад!

Сы бöрын пöжасны зїкöз дугдіс.

Жугылміс Мавруша, шогö вöјї. Важ шог дінас ыжыд выл
шог соді. Нуқыртїс сылыс сёлöмсö Павеллөн розгаалöмыс.
Ыжыд мыжөн Мавруша сїјöс лыддіс. „Кöт-пö мыј ськöд господа-
дајасыс кывзытöммыс вöчїсны-а, ез-жö ков кісö ме вылö леп-
тыны да лучкі розгаавны“. — мөвпалїс Мавруша.

— Ок те морт, морт,—шуїс Мавруша верöсыслы, кор воїс-
ны гортас. Павел вöлістї гöггорвоїс, мыј најö гулу гозја олöмлы
воїс ном. Мавруша шы сөттöг лун-лун вежбас пукаліс, ез-нын
німкодас Павел ужөн, ез варовїт ськöд. Сöмын тај дыш пырыс,
медым мездысны, јуасöмјас вылас вочакыв візліс-жö.
Павелöс щöц-жö шогöдіс. Ветліс сїјö барїн дінас кеммысны
корлыны Маврушаөс да тöкөдны сїјöс. да кынö барїнас
сїјöс вöчасны.

— Рабјас-пö ті,—тöкөдöм пыдді шуїс сїјö:—рабјаслы моз
ї колö кывзыны да пöкөрїтчыны асланыд господады.

— Ферт, ескö сїз-да,—завофїтліс шуавны Павел:— да та-
выјöз воїм-да..

— Нөмтор омöлтөр ез ло. Нөмтор керныд да јöјгалад.
Мем тіјанöз некущöм мог абу. Мыјкö-кб колö, мун барынакöд
сөрїт...

Мавруша зїкöз лöнїс, рамміс. Ру моз ветлöдлö. Чöва, тур-
маын моз пукалö аслас вежöсын. Быд пöлöс думыс јїріс сылыс
сёлöмсö. Кажїтчіс асö воштöмыс: крепöстїнјö сөтчöмыс.

Луныс-лунö Маврушаөс шогыс јонжыка топöдіс, зїкöз ну-
қыртїс. Ставсыс сїјö медјона мыжбїс Павелöс. Коркöја муса
морт медмустöм сылы лої. Нöтчыд сїјö сы јылыс некодлы кыв
нї жын ез шулы да оласногнас сїјö быдöнлы петкөдліс. Сїннас
вöлі Павелöс оз вермы адзыны сөщöм мустöм лої.

Полїсны Маврушаыс, мыјкö-пö јөщö верöсыскöд вöчас дај:
зельади јукталас лїбö „щыкөдас“. Павелыс ачыс сөщöмторјас
ез мөвпав, ез відчыс Маврушаыс. Сылы важ мозыс-жö сїјö муса
вöлі, нöшта јөщö јонжыка. Сöмын мустöмтыс нывбабакöд
олöмыс вывтї сөкыд сылы вöлі да унаыс шулывлїс аслыс:

— Мавруша ескö меным нөмтор локсö оз вöч-да, ачым,
буракö, оз вермы төрпїтныс, аскöд мыјкö вöча.

Ез сїзі ло.

Öтї асылö, пемыд-на јөщö вöлі, сафмі котралöм шыö.
Чөтчыштї волпасыс, ег прамöја пастас нї нөмтор, пегї вежб-
сыс. Медвоzza паныдасыс морт јуөртїс, Мавруша-пö жагöдчöма
Барыналыс јуалї, кор-нö мїса Маврушаөс зөбны пондам?

— Аскї рөгöзапїö гартыштам-да нурö кыскам-дај, — воча
шуїс меным Барынаыд.

Збылыг, аскінас чэмскōй судсаг воліс заседател, відлыныг кулōм мортōс,—лезіс чэбны. Маврушаōс гартыштісны кісēом вайг рōгōзаōн да пу дофдōн кыскісны нурō.

М. Ів. Салтыков-Щедріи.

ЈУАГОМЈАС да УЖЈАС

1. Кызі Мавруша вōлнōјыг воіс крепостнōј мортō?
2. Мыјла локтісны Мамноветсō Мавруша гозја скōр барына дінō?
3. Гōкыд раді-ō Мавруша ужыс бōрынтчіс, кыз Павел шуō?
4. Кызік барына пōкōрйтны кōсјіс Маврушаōс?
5. Кушōм шог јешчō sodі Маврушалōн розгаалōм бōрым.
6. Кōд ногōн Мавруша верміс скōр барынаōс?
7. Мыјла Мавруша Новоторкаōн авторлōн нїмтōма гїжōдсō?
8. Маврушаōс-кō пеклаыг перјісны да лезісны Павелкōб вōла вылō, кушōм верміс олōм лоны налōн?
9. Петкōблō морттујсō барыналыг?
10. Мыјла огнас барына верміс ыжыдавны быдōн вылын?
11. Вермісны-ō кысаңкō корсны мїлōст крепостнōј крестана барына дурлун да олōм-вылōм мездōм јылыг.
12. Мыјла унаōн ѳтїкōд воҗа ез вермыны сувтны да пукелтны олом, ас ногōн?

УЖ:

Лыфдō „Муму“ да „Мавруша Новоторка“ бōрын вїстјас Тургенеvлыг „Бурмістр“, „Лгов“ да „Бїрјук“.

Гъенка Разін

РАЗІН—Чолом тіянлы, другјас—вокјас! (Јѳз ускѳдѳнн, гыѳдны гы ва моз. Разін сулалѳ кѳльчѳ вылын)

ГѳЛѳСЈАС:—Чолом, Чолом тѳныд аслыд!

— Вѳрѳгјасые да лѳк олѳмыс мынтѳдысѳј мѳјан...

— Југыд шѳндіѳј мѳјан, батушко Гъѳпан Тѳмопѳјевѳчѳј, вѳла перјысѳј...

ЧЕРНОЈАРЕТС.—Чолом тѳныд атаман. Бур јубрјасѳн лѳктѳ; гѳснѳч вајѳ. Астраханъ мѳ кѳын. Став Астраханъса ѳ став Астраханъса олыг-вылыссаъ тѳныд зѳв ыжыд чолом. Чорыд ѳрек код вѳлі Астраханъ карыд да том пѳнјасѳн мѳ вазѳдыштѳм... Таъ жѳ воѳѳ мѳдас, лѳсыд...

РАЗІН—Таъ колѳ і воѳѳ лѳны... А тѳнѳ Астраханъ гѳснѳч пѳнѳдѳ есаулѳ пукта. Молофѳч, Івашка, текоѳ-кѳ мѳнам став молофѳчјасыд ескѳн, тѳв кежлѳ Мѳскуаѳѳ воам збылыс. (Јѳзлы) Но, вокјас, жмѳтѳм-тѳдтѳм војтырјас. Лѳк олѳмлы пом воѳс. Кодлы кытѳѳ окота, сетѳѳ і муноѳ, ме тѳјанѳс некѳдѳс ог кут. Кодлы окота мѳ дѳрѳ колтчыны—колтѳѳ, ставѳн лоанныд мѳмѳз-жѳ вѳлнѳј козакјасѳн. Мѳ ег лѳктѳ гѳль јѳзѳс грабѳтны, а барѳн-јасѳс, помѳщѳкјасѳс да сарлыс слугајасѳс лѳктѳм ѳшлыны. Ко-ѳѳр војтырјы лѳк ог вѳѳѳ, мѳ аснѳм ставнѳм коѳѳр јѳз пыщ-кыс. Коѳѳрјаслы мѳ отсавны лѳктѳм. (Јѳз пѳвсын зѳв гажа пырыс шыасѳсны гѳлѳсјас)

ГѳЛѳСЈАС:—Ог гортѳ муноѳ, а ставнѳм те бѳрсаъ... Кытѳѳ те—сетѳѳ жѳ і мѳ...

— Вѳрјуејасые мынтѳдѳнныд...

— Јур пуктам, те вѳсна а ог еновтѳ...

РАЗІН—Он мен, вокјас, мѳдѳ служѳтны, ме абу сар... Но вотмыјла коланныд... Мѳ тас војевѳдјасѳс да бојараѳс бырѳдѳм, вѳла аслынѳм перјѳм. А мукѳд карјасас кымын бојарѳн да војевѳда јѳз мыш вылыч пукалѳны? Вот мыјла тѳ менѳм коланныд...

ГѳЛѳСЈАС—Вѳѳѳдлѳј, вокјас, војевѳданымос оз-ѳ татѳѳ кыскыны?

— Збыль-тај...

— Пѳрыс понјѳс сѳѳк-і колѳ...

— Вајѳ сѳјѳс татѳѳ...

«Вајѳѳѳны Астраханъса војевѳда Прозоровскѳјѳс, кыскѳ кутѳмаѳс-да. Мортѳд ѳут-лет муноѳма, сѳнјас југјалѳны, гѳлѳс дрѳжжѳтѳ, сы бѳрса Мѳтрополѳт Іосѳф».

РАЗІН—Чолом, бојарѳн!..

ПРОЗОРОВСКИЈ—Чолом... Гъѳпан Тѳмопѳјевѳчѳ!

РАҢИН—Вот кыз... Важнө-нын ме теныд Степка рөзбојник^т саныс Степан Тимопејевичас воі?.. Пасібө сичкө, пасібө, государ-бојарин! Сөмын ог гөгөрво, кызык ташом регыдөн ташом ыжыд честас ме воі те возын?..

ПРОЗОРОВСКОЈ—Ен ви менө... Прөстит, Степан Тимопејевич... Прөстит жаладза порысө немө... Немога смертөн ен еі кувны... Нем мөда те понда јенлы јурбитны.

(Прозоровскіј ускөдчө пізөс вылас Раңин кок улө).

РАҢИН—Тырмас, тырмас, бојарин... Позд-өмөј тең, јешщө ачыд бојарскөј тош новлөдлан-да, рөзбојник кокулын тупласны... Повны ынөмыс. Мыжсө-кө ен вөчлы, көд тен лытас кыв шуны, көді вөрзөдас кидн?..

ПРОЗОРОВСКИЈ—Мыж некущөмс ег вөчлы некодлы. Јөз төдөны і јен төдө... А мыжкө-кө кодлыкө локөс вөчсыліс—чик ас јөј лунла да гөгөрвотөмла...

РАҢИН—Важнө-нын те, бојарин, ташом гөгөрвотөмыс лөин? Мы-нын сетчө лоі? Шуан, кор војеводаалин, вескыда да төлкаа өлиң, гөль војтырөс ен өбөдіт, вэаткајас ен сөрвајт мукөд моз. Тенад јөзыд, ме кывлі да ошјысны теңи оз вермыны. Но мыј сесса. Вог налыс өні і јуалам. Шуасны-кө прөститны—прөститам і леэам, а щөктасны-кө јуртө керыштны—керыштам. Сөдөм оз дрөгнит—керыштам... (Раңин шмонтө, а Прозоровскіј дрөжжитө).

ПРОЗОРОВСКИЈ — Степан Тимопејевич... Југыд шонді... да јөзыдлы те ен ескы, најө-өд ставыс ме выдө вөрөгөн сулалөны. Ме кулм выдө ридө... Најө мыј оз ков висталасны ме выдө... Ен верит налыс—вөрөгјаслы... (Јөзкод сералө, код скөрјывт пучө).

ГӨЛӨСЈАС—Чегсін... Оні дурпон моз бергалан...

Сорбн казалин... Сорбн морт јонмыны мөдін...

(Јөз мөдісны горзыны).

ГӨЛӨСЈАС—Мыжыс тајдө прөститнысө?..

— Јөзлыс вірсө ыаналис-да...

— Повлы понлөн і смерт!..

— Керыштны пырыс-пыр!..

(Прозоровскіј јөзлаң виэділіс да пізөс вылас ускөдчөс).

ПРОЗОРОВСКИЈ—Мыжыс-нө, мыжыс, вокјас? Кущөм мыжыс-нө тазсө?..

ГӨЛӨСЈАС:—Көді мјанөс душдн да вотөн куліс?.. Розгабн куліс?

— Көді гезжылө кјјасөд өшлис да кокјасө керјасө көр-тавліс?..

Көді мјансыным нывјассө пакөститіс?..

— Вірјуыс те...

РАҢИН—Сичкө, оз ло прөшща баринлы?..

(Јөз бара шығоны).

ГӨЛӨСЈАС—Ачыс унаөс-ө прөститлівліс, мј сөщөма-жө прөститам...

Ваө сујам сујам, сјјөс...

— Увлаңјурөн бужөд вывсаыс—Волга јуді..

РАҢИН—Гашкө нөшта кодкө мыжкө вьетлас-да... Гашкө кодлыкө і буртор вөчлывліс?..

(Ставөн чөв олоны).

РАҢИН—Кылан, бојарін, тенө дорјыс өтік морт абу... Ферт, војеводаалігад вьвті сола ыаы-солөн ставсө гөститөдөмыд. Сізкө ачид астө і мыжав...

ЮСИФ—Кріста раді... Јен нім куза шуа... Ен бост невіннөј морт лов. Леэ ловјөн, мед ветлөдлө... (крестөн өвтө).

РАҢИН—А те-нө көн воэсө вөлін, кор војевода јөзөс мучі-тіс, өшлаліс, јурнысө кераліс. Тенід колө гөль јөзөс да конөр јөзөс дорјыны, а те бојарінјасда војеводајас дор керасан. Алі јенвоэас-нын војтырсө чінјас серті лыффоны? Мун бурыс свјатөј отеч, ыжид кыв шутөз, грекө ен војт прөста. Кызік шуөма сі-зік і лоас. Шуісны-кө јөз прөститны—прөститөм, некыз ез во, а шуісны мөдарө—прөшща оз ло... Нуөдө војеводаөс... Ме ачым сыкөд, јөзөс мучитөмыс, рөшщөт вөча.

(Прозоровскіјөс казакјас-нуөдөны. Јосіп бөрсаныс мунө).

РАҢИН—А өні кодөс застенокө мучитны цуксөдөма, кодјасөс чептөн дорөма, кодјасөс турмаө шыбытөма—ставөс леэө, ме німсаы. Вөла вылө!.. А став деласө војевода Прозоровскіј канцеларіјасыс, став клаузасө, став доносјасө і став лөк олом пыкөдсө петкөдө да сотө плөшщаф вылын. Мед важыслөн тап дукуыс ез вөв матігөгорын!.. (Јөз горзөны, німкофасөны).

Гтеңка Раџин застенокын *)

САМОЈЛОВ—Мыҗла шогсан-майтчан, бојарин?

ОДОЈЕВСКИЈ—(здрөгнитө). А, тајдө те Петра? Ег і кывлы тен-сыд локтөмтө. Ыжыд мајета бара, Петра, сөлөмјас кын. Адзан. Гтеңкатө кыҗи кыјисны. дорөмдөн вајисны Мөскуаџ. да ескө ештис-кө фелаыд мыҗ, сесса көт боквылад куҗлы. Адзан, војтырыс век на гыоны, оз лантны. Таө күсөдөм—естөн бара заводитчис. Отыклайс вомсө туйкан, а мөдлаын витөн заводитчөны горзыны.

САМОЈЛОВ—да, другө, пыдө вужыс, тыдалө, вужјасөма, рөгыдөн он нещышт.

ОДОЈЕВСКИЈ—Волга паста, Ока куҗта, Тамбовскөјын, Пензенскөј губернаын,—быдлаын гыҗөма... Быдлаын ыжыд гыгыалө војтыр чукөрын.

САМОЈЛОВ—Уна јөз надор чукөрмөма, унаөн өнөҗ ветлөны јөз пөвсын, бергөдлөны јур вежөр, мөвпјас, асладораныс кыскөны лунис-лун. Сіјөн быдлаын і зыкыс кысөбө.

ОДОЈЕВСКИЈ—Зев ыжыд шог да мајета мен сөтис госуҗар—најөс корсавны да кыјавны. Кыҗ верман ставсө кватитны? Кіјас оз ужавны, вес өшөдчөны. Весіг јурвежөр мөдарө бергөдчө җікөҗ. Помытан, Петра, возза допрос вылас Гтеңкаыд мыҗ вис-таліс: „меөҗ-на јөз пыцкын тацөм гыис лыбөма вөлі, ег ме сіјөс кыпөд, а менө ачымөс кыпөдисны“. А мыҗ, збылыс-кө сіҗ? Но, шуам, вијам Гтеңкабөс, а сөщөм мөвпјасыс, сылөн ужыс јөз пөвсас важ мозыс-на? Секі мыҗ лөб?

САМОЈЛОВ—Ен мایتчы, госуҗар.. Ен төждыс җік прөста... (Пріставјас пыртөны Гтеңкабөс да Флоркабөс. Кыкванысө дорөма).

ОДОЈЕВСКИЈ—А, а, воинныд? Воинныд шуан, сөкөлјас? Лөсөдөі ме тјанлы ыжыд гөсөч. Ен брезгујтө, відлалө наздоровјө...

РАҢИН (јона мучитөма, өдва сорнитө). Пыр шутитан, ышман, бојарин... Неуна енө воҗык-на гажјасныд заводит? Мед ескө бөрын сөйваыд аслад ез пет.

ОДОЈЕВСКИЈ—Мыҗ те тајдө? Мыҗ заводитин... Јешщө і грөҗитчан! Страшщатан менө? Вија кыкнаннытө. Гіста!.. Керавла посны пельө.

РАҢИН—Тырмас дуљнад резыны-пызјысны... Те горзөмыс, повчөм оз ло.. Мі асным вөчлім, адзылім вөлној оломсө, өні і терпITYштны неуна позас. да, тајдө-мөј тенад куцөмкө мучитөм? Быттө баба јемјылөн быщкыштитс. Со тенад цыткаыд куцөм...

*) Важ Мөскуаса сарјаслөн јөзөс мучитан-суфитан.

ОДОЈЕВСКИЈ—Ме теџ петкӧдла баба јемыс... Адџан сек кушӧмжык лоӧ!.. Но вѣстав!.. Вѣстав асыџ мыжјастӧ!.. Алы он лыџды астӧ мыжаӧн?

РАЏИН—Мыжаӧн лыџдыны ачымӧс џнӧмыс. Ужалѣ вескыџа, вескыџ туџтѣ воӧџ муџа...

ОДОЈЕВСКИЈ—Ак те, ӧкајаннӧј!.. Кӧлачӧс-моз песовта, лов-јӧн сота...

РАЏИН—Кыкпелӧ чега, пазала, а песовтны менӧ он вермы...

ОДОЈЕВСКИЈ—Бытӧџ і збылыс сѣџ?..

РАЏИН—Ставсӧ терпѣта, но ӧџи кыџӧн ог пӧрјассы...

ОДОЈЕВСКИЈ—Еј, Клыдов!.. Дон кӧртӧн понјӧс џужав, кыт-џӧџ оз вѣстав ставсӧ. Віџӧџ да помѣѣт менам, мыј вѣстали!.. Ме ачым шӧщ сени лоа... (Раџинӧс нуӧдӧны. Одојевскѣџ да Самојлов муџӧны ӧџрвывсаыс. Стена вылын Флорка да кык прѣстав. Флорка друг јона заводѣтӧ пессыны).

ФЛОРКА—Јортјасӧј... Рӧднӧј вокјасӧј... Мыјнӧ тајӧ лоѣ?... Господӧ јенмӧј, мыј-нӧ лоѣ! Бара мука терпѣтны? Бара муџѣтны кутасны?..

ПЕРВОЈ ПРИСТАВ. Лант-нын те... Сѣџ став кыџӧм пыџкыџ мӧџ пвткыџ пвткыџтӧџ...

ФРОЛКА—Кыџѣ-нӧ ланта... Кыџ верман џӧв овны тани... Терпѣтны ог вермы.. Јенмӧ да крѣстосӧ, свјатӧј угоџџкјасӧј!.. (Шыџнӧџ. Кыџзысӧны мыј вӧчӧџ ӧџӧс сајын. Ӑџк прѣставыс пелсӧ пуктӧ ӧџӧс дорӧ Мӧџ ПРИСТАВ—(полӧм гӧлӧсӧн). Заводѣтѣсны алы мыј-нин?

ПЕРВОЈ—Заводѣтѣсны.

Мӧџ—џӧволӧ?

ПЕРВОЈ—џӧволӧ.

(Кыџӧ гӧлӧс Одојевскѣџӧн: „Лантӧма, лантӧма. понјѣд? Шыр јурсѣсӧ јур шӧр-сыс!.. Шыр ӧџјӧ!.. Ваыџ ӧџ кӧрт моз кодӧ!.. Некод-на ез вермыџ терпѣтны таџӧм мытџа... Шыр ӧџјӧ Хлудов!.. Варовмас небос...)

ГӧЛӧС РАЏИНЛӧН—Аттӧ кыџѣ... Воӧ кыџлі ме, мыј велӧџ-џӧм јӧџӧс попӧ пуктӧны таџѣ. А ӧџи менӧ пемыџ мортӧс попӧ пострѣјатны мӧџѣсны..

Мӧџ ПРИСТ.—Сералӧ вӧџ јешџӧ...

ПЕРВОЈ—Вот куџӧм?..

ФЛОРКА—(Јона заводѣтӧ пессыны). Вокјас, другјас!.. Віјӧ, віјӧ, буржык менӧ. ӧтпырјӧн, меџ кӧџ таџӧм мукасыс мынны. Ог-нын сесса ме вермы терпѣтны воӧџ, вын абу... Віјӧ менӧ, мездӧ јен-могыс!.. (Раџинӧс пыртӧны).

РАЏИН (Флоркалы). Мыј кӧџ-моз тѣралан? Ен сетчы џешѣтчы-ны наџы асвылад!

ФЛОРКА—Кувны лоӧ... Ој, ој, ој. Ен локтӧ ме дѣнӧ... веш-јӧ, ен локтӧ некод!.. (Јона гораа горзӧ. Сылы туџкӧны вомсӧ, нуӧдӧны Шыџнӧџ. Одојевскѣџ мышкыртӧ Раџин дорӧ, јона віџӧџ џужомас).

РАЏИН (мырдысӧн вакӧџ).—Лубујтчан, шуан?

ОДОЈЕВСКИЈ—Ен-на сусмы, век-на важ код? Он вѣстас?..

РАЏИН—Ме вѣстали-нын тениџвоӧ: менам некуџӧм мыж абу...

ОДОЈЕВСКИЈ—Кодѣ војтырсӧ гыџӧџѣ?.. Кодѣ став пӧра-џоксӧ торкѣс?.. Ладнӧ помӧџӧџ јен віџѣс пазӧџӧмыс... Асыџ-жӧ асыџ јуртӧ нуан керыштны, ас кокнад, кылан? Тенӧ бырӧџам

і ставсö, кодi те бöрса муно,—став лок јогсö вужнас нещым-там...

РАҢИН—Отiос бырöдан—сы пыдди, соён да сурсөн сув-тасны ми бöрын. Бырöданныд, најö нöшта-на унжыкөн лоёны. Немный спокој тiјан оз ло... Адза, бојарин, кущöма чуқрасан-скöбралан, небос казалан менсым правдасö, сiјөн i зывöк кыв-зынытö менсым сорнiсö.

ОдоЈЕВСКИЈ (сöлыштö чужöмас Раҗины).— На лiбö тенид, стер-волы! Со јешцö, јешцö, колö-кö...

РАҢИН—Слав... Чужöмö сöлав, чужав, вачкав, ви помöд... Талав кокјасна,—ставсö терпита, адзан, сiнмад тен серала... I воцö мöда серавы... Мыј вöчан? Киöд i кокöд кöрталiн, дорiн. Кујла со те возын! Век-жö сiлаажык теыс... Ен-на помöд вермы те менö... Мыј пiвтö, бојарин, јiран, куртчалан вомдортö? Мыјла кiјасьд локыс дрöжитöны?

ОдоЈЕВСКИЈ—Лант, сволоч!. Лант, ен лыт виöдны ме выдö сiҗi!

РАҢИН—Повзiн, бојарин!.. Мыјла-нö он нöйт-вачкав? Алi кiјасьд оз лыбны?

ОдоЈЕВСКИЈ—Окајаннöј, сволоч, те!..

РАҢИН—Ен ылöдчы, бојарин! Тöда ме мыҗыс те полан. Ачыд казалин: менö ускöдин татчö, кöрт пыцкö дорiн, а правда он дор, век-на ловја... Став мирыс медор сулалö, став јöзсö он кватiт, бојарин! Ставсö он сујав турмаö!.. Он ви ставсö!..

ОдоЈЕВСКИЈ—Лант!. Голi вылад талышта!..

РАҢИН—Менö лантöдан, менсым гöлöс тупкан?.. А воца став Россiјаас кор кутасны горзыны, сек мыј? Кылам? Виҗчылы кад, казалан, кор став мупастала, öтарсаң-мöдарсаң горзыны мöдасны. Вояс правдалөн час.

ОдоЈЕВСКИЈ—Ылöдлаң, сöран, сöтана!.. Оз ло сещöм тор!..

РАҢИН—Адзан, коркö лоа!..

Раҗин вескыда виöдö Одојевскiј выдö, сы скöрмöм-дöзмöм выдö).

ЈУАГАНЈАС

1. Рöзбојник-ö збылыс Стеҗка Раҗин?
  2. Кодкöд, код выдö кыпöдчöма Стеҗка Раҗин?
  3. Код сещöм Прозоровскијыс? Кызiк јöз кост лад лöсöдö-ма Астраханьин?
  4. Кызiк крепостнöј крестана да iнородцы виöдiсны Раҗин выдö?
  5. Мыј ескөн вöчiс Раҗин Прозоровскiј војеводакöд?
  6. Кущöм вöли револуцiја план Стеҗка Раҗинлөн?
  7. Кызiк сурi, кызiк судiтiсны Раҗинöс Мöскуаса суддajaв?
  8. Буржыка виöдлö Раҗин да Јосiф Митрополiт сорнi выдö.
- Кызiк Раҗин виöдiс попјас выдö да вiчко выдö?
9. Кызiк пытка вылын кыввиҗiс Раҗин Мöскуаса сарсудлы?
  10. Тöдмалöј морттуј суд вылын Фрол Раҗинлыс?
  11. Тöдмалöј, кызiк Стеҗка Раҗинöс судiтiс помещiкјаслөнсуд?

наталы сетны муа дворанаѳ чорыда накажѳтны.

Сексаѳ Пугачов отрад ѳтарѳ sodi. Накѳд ѳтувтѳсны завод-са робочѳјјас, кодјаслѳн олѳмыс крестана олѳмыс-на сѳныд вѳлѳ. Сещѳм ужалысјас унаыс норасѳмјас чѳновнѳкјаслы мытчав-лѳсны, да мыј сес? Некущѳм бур сыыс ез вѳв. Правѳтелство крестана норасѳмтѳ пыѳдѳи ез пукты. Крестана ку-пыщѳыс пет-асны дај бунтујтчасны. Најѳс ѳружјѳасѳн лѳнѳѳѳн. Ферт сес-са сещѳм олѳмыс заводса крестана Пугачовкѳд-жѳ мѳѳѳѳчѳсны.

Пугачов воѳѳ да воѳѳ мунѳс, бѳсталѳс ас кѳулас областјас. Крестана быдлаыѳ рад-пырыс сувтѳсны сы-ѳор. Пугачовлѳн јѳз уна. Помешѳнѳкјас накѳд воѳсасны ез вермыны, пышјалѳсны. Керка-картаыс налѳн, ембурыс, овмѳсыс, — ставнас колѳ крестаналы.

Казан-бердын Пугачовѳс вермылѳсны, но сѳјѳ ез повѳчы сыыс: бара уна јѳзѳс чукѳртѳс да мѳѳѳѳчѳс Мѳскуалаѳ. Разѳѳѳс крестана-пѳвсын маниѳест, кѳсјысѳс нарѳтѳм-толѳѳѳм јѳзлы сетны вѳла, чуксалѳс крестанаѳс петны косасны помешѳнѳкјас-кѳд.

Кыпѳѳѳѳм зев ѳѳјѳ паскалѳс. Бунтујтѳсны Нѳжегорѳд-скѳј, Астраханѳ, Разанѳ, Самара, Сѳмбѳрск, Саратов, 'Воронеж да Тамбов губерѳнајасын. Шыѳѳсны-код Мѳскуа-бердса војтыр-ѳ.

Пугачов отрадјасѳс быдлаыѳ дѳна гѳстјасѳс моз прѳмѳ-тѳсны.

Правѳтелство повѳѳс. Чукѳртѳс став војскасѳ Мѳскуаѳ. Бура велѳѳѳѳм ѳружјѳа јѳз мунѳсны косасны крестанакѳд. Тѳ-ѳѳмыс, крестанаѳс најѳ вермѳсны. Пугачов пышјѳс степѳ.

Бѳрыѳжык сѳјѳс јортјасыс вузалѳсны. Пугачовѳс вѳйсны Мѳскуаыѳ.

ѳворана бара асланыс крестана берѳѳ кутѳѳѳсны. Ок чорыда налы мынтѳсны кыпѳѳѳѳчылѳмыс. Сещѳм чорыда, мыј ез чајтны крестанаѳс лыстѳг мѳѳыс шыасны. Сѳмыѳ ез ло на-ног. Крепост-нѳј права колѳ, крестанаѳс жмѳтѳм колѳ, сывѳсна крестана ез вермыны мѳрѳтчыны асланыс олѳмѳн, кѳнкѳ да кѳнкѳ пыр бун-тујтѳсны: крестана пессѳсны мезѳысны крепостнѳј правасыс.

Крестана бунтјас да револѳтсѳја ез вермыны ѳрѳѳны раѳѳс дѳран-чеп, ез вермыны шедѳѳѳны мезѳлун. Мезѳлун шедѳѳѳс робочѳј класс, ѳтув крестанакѳд. Робочѳј да крестанѳн ѳтувтѳчѳмон зев ыжѳѳѳѳтор вѳчѳсны: најѳ, бѳстѳсны власт ас кѳаныс.

— Ме абу рака, — шуѳс Пугачов суѳѳајаслы. — Ме сѳмыѳ рака пѳ. Ракаыс лебѳѳ-на..

Сѳјѳ ѳ ем. Пугачовсѳѳј бунт петкѳѳѳлѳс крестаналы да робо-чѳјлы, мыј нарѳтысјаскѳд косасны оз сар указ-зертѳ ков, оз сар нѳмсаѳ, а ас нѳмсаѳ да аслыс мезѳлун шедѳѳѳѳм-радѳ.

Пугачевос видчысөм

Отчыд рытын пукала өшиң дорын, виқода кымөрјаслые төлые динти гывкјалөмсө да кывза арса төвлые шувгөмсө.

Менө чукөстисны комендант динө. Оджө пастасі. Каменда ордын пукалоны Швабрін, Иван Игнатјевич да Казақкөј урядинт Марија Ивановна, ни Васіліса Јегоровна некоднаныс ез вөвик. гортаныс. Зев маітчөм чужөма комендант мекөд виқасіс. Боры вывті јигнал с өзөс, быдөнөс пукеөдаліс, сөмын өті урядник сула-лө өзөс дорын. Кыскіс җептыс кабала да виставны мөдіс:

— Господин офицерјас, зев ыжыд вылтор ем. Кывзө, мыј гижө генерал... Очкипыр лыффыны мөдіс:

„Белгородса крепөтө господин комендантлы, капитан Міроновлы. Секретно“.

„Јурта тјанөс, мыј турмаыс пышјөм морт Јемельјан Пугачов, сонвывса казакјасыс чукөртөма ыжыд шайка. Ветлөдлөма Јаікта сиктјасті јона зев грабіалөма, крепөстјас кодөс сурө боеталөма. Тажө гижөд воөм бөрын, капитан пырыс-пыр-жө лөбөд-чө Пугачевос кыјодны да кутны, ковмас-кө, позас і вины, пазөды воас-кө тенад крепөст вылө.“

Примитны мера... Кыјөдны, кутны!.. — кабала быдмалігтыр шу-іс комендант.

— Кокны да лөсыд шуны — кыјөдны, кутны, а вот заводит-лы... Вөрөгыд, буракө, ебөса, а мијан ставыс сокомын морт. Казакјастөг, наыс нинөм барыш абу... Оз поз нафејтчыны... Те ен лөгае, Максимыч!.. — Урядник сомын нумјовтіс — да нинөм керны, господа офицерјас! Лоас кутчислыны. Виқөдө кыкнан сіннад, караул бурөсжык лөбөдө да војјаснас виқөдлывлө куцөма караулит-чды. Ускөдчасны-кө мијанвылө, томналө крепөст өзөсөс да пет-көдө салдатјасөс. А те, Максимыч, јонжыка виқөд казакјас бөреа-ы! Виқөдлө пушкајастө, весалө, чистітө буржыка. А медеа-нин кутө та јылыс секретын, мед морт ез төд, ез казав воц вылыс.

Сөмын сорны Пугачов јылыс крепөст паста разалі, вистав-төг „бувгісны“.

Регыд ставөн кутисны сорнитны Пугачов јылыс. Сорнитисны быдногыс. Комендант ыстис урядникөс матыс влөстјасө, дөрев-најасө төдмасны буржыка, көні да кызі мыј.

Урядник кујим лун мыст бөр воіс. Комендантлы јавитіс, мыј верст квајтымын сајыс, степыс ацзыліс уна біјас, башкірјас висталөны, локтө-пө зев ыжыд шайка. Прамеја немтор ез вермы виставны сесса.

Казакјас крепостын тѣдчымѡн збојмисны-гыҕисны. Быдлаын улчааын чукѡрѡн-чукѡрѡн ветлѡны, гусѡн мыјкѡ сорытѡны аскостас да пырыс-пыр-жѡ разѡдчасны, аҕасны-кѡ нашалствоше кодѡскѡ. Ыстылсены казакјас динѡ кывзыены гусѡн. Јулаѡс. — Јула — калмык, мѡѡ вераыс, но пыртѡма роч вераѡ.

Кывзыѡм бѡрын воис зев колана јуѡр комендантлы. Јулај сертѡ ураднык ставсѡылѡдлѡма. Сѡјѡ ачыс казакјас пѡвстын вѡстасис м ыј сѡја волѡс бунтујтчысјас динѡз. Мыј Пугачов ас динѡчыс, сѡјѡ сѡбѡдлѡс і дыр сѡкѡд сорытѡс уповод. Пырыс-пыр-жѡ урадныкѡс арестујтѡс комендант, а сы местаѡ пунктѡс Јулајѡс. Чѡн-јасѡн тајѡ вежласѡм уналы ез зев сѡлѡмвыланыс во. А Иван Иванѡвич комендантлѡн фела справѡтыс ас пелнаныс кывлѡс казакјаслыс сорнѡ.

Енды, аҕылам мыј лѡѡ воѡѡ... Петкѡдлам гаж гарызонса крысалы!.. Сѡјѡ-жѡ лунѡ комендант кѡсјѡс допрос вѡчны урадныклы, но ез удајтчы, вевјалѡма пышјыны. Буракѡ отсасмејас вѡлѡмаѡс.

ЈУАГОМЈАС

1. Мыј вѡсна меѡсасѡ кыпѡдчылісны Јајкса казакјас?
2. Мыјла вѡлі колѡ Пугачовлы сарѡн вѡстасны?
3. Кушѡм пѡлѡс јѡз отсасисны Пугачовлы?
4. Кушѡм вѡлі план Пугачовлѡн?
5. Мыјла Пугачов ез вермы важ-права путкылтны?
6. Кыз суҕѡтисны Пугачевѡс?
7. Кыз колѡ гѡгѡрвоны Пугачовлыс кывјассѡ. „Ме абу рака, а ме сѡмын рака пѡ... Ракаыс лебзѡ-на..“
8. Кушѡм меѡса ыҕыд помкаыс вѡлі Пугачов кыпѡдчѡмлы?

Крестаналон бунтујтчом „вѡла“ сетом бѡрти

1861-ѡд воѡ февраль 19-ѡд лунѡ воѡ асывнас ме вујѡ Волга ју. Часовна дорыс боѡтѡ тројкаа вѡв вескыда Мајнаѡѡ. Ѧбѡдај-тѡг кежлѡ-нын вѡлѡ сенѡ. Мајнаын сѡмын-на воѡма јуѡр, мыј петѡс вѡла крестаналы. Мужѡкјас меным сѡлѡмсаыс вѡсталѡсны мыј радѡ тащѡм ворѡн воѡс јуѡр: „Самарскѡј губерна томжык-на Казанскѡјыс, сѡјѡн ѡ нужѡдѡсны та дыра“. Буракѡ полковнѡк, коѡдѡ вајѡс јуѡрсѡ таѡк-вѡсталѡма. Полковнѡкѡс гѡгѡрвоѡсны сѡз,—мыј 19-ѡд лунѡ вајасны выѡ нога вѡла, којмѡд пѡлѡс вѡла.

Мем зев сѡлѡмсаыс вѡсталѡсны мужѡкјас, мыј Сѡмбѡрскѡј да Казанскѡј губернајасын куѡм вѡла лыѡѡѡмаѡс. Вот сѡја кыѡк куѡмысѡ артмѡма: первој манифестѡ, мѡдысѡ ѡтѡ ставѡта положѡнѡ-законѡыс, сѡсѡа ставнас законѡ, ѡѡныасѡн. Ѧтѡсѡ куѡм пѡрја лыѡѡѡмаѡс. ѡерт, сѡсѡа гѡгѡрвоана, мыјла Самарскѡј губернаса јѡз којмѡд пѡлѡс вѡла вѡдчыѡсны. Уѡны ме мунѡ Волостныковкаѡ, помещѡк Горлов орѡд.

Мунѡ контораас. Улычын гыѡны, быѡлаын шум-гам, јорта-јортѡс тојлалѡны, быѡѡнѡн зев згѡвѡр чужѡмныс. Скодујѡны, кыѡѡ јуклыны барѡныс су, кыѡѡ сѡјѡ вартны, лыѡѡ колѡтанас јуклыны, лыѡѡ модногѡн асколас. Шуѡсны скоѡд вылын мѡрѡн ставлы вартны, сѡсѡа вѡлѡстѡ јуклыны. Сѡс-жѡ сорѡнјасыс ме гѡгѡрво-ны мѡдѡ, мыј Бездна сѡктын ем старовѡр Антон Петров, сѡјѡ первој морт аѡѡма тащѡм законѡ да тащѡм вѡласѡ. Сыѡѡ ѡекод-на абу вермылѡма гѡгѡрвоны. Ізбылыс законны, кѡнѡ јечатајѡма уставнѡѡ грамота, гѡжѡма со кыѡѡ: „ѡвровѡјјас ѦѦ“, „крестана ѦѦ“ „му ѦѦ“, ѡ, сѡзвоѡѡ. Антонѡс тајѡ нулјас ез пѡдмѡд, а прамѡја ышѡдѡс, кылѡдѡс. Мыј тајѡ нулјаса кабалаас ем глав-нѡј вѡлаыс.

Пукалѡ Антон керкаын, вѡѡѡѡ таја нулјас вылѡ ѡ жѡмды-тѡг саркѡѡдѡ лыѡѡѡ: „Помещѡклы мувлѡ—ѡзвывјас, наѡ сувттѡм рѡчјас, давјас, шор гуранјас, тујјас да лыавывјас. Вѡр весѡ ѡтѡ восков абу. Ступѡтас ѡтѡ шаг јѡз мувылѡ,—вѡтлѡ буркылѡн, оз кывзы—јурсѡ керав, сар бѡтушко награѡа сѡтас та вылѡ“. Јѡзлы тащѡм вѡла, ѡерт, јона сѡлѡмвылѡ воѡ: быѡла дорсаыс чукѡр-мѡны Антонлыс кывзыны прамѡј вѡла јылыс. Вајѡны сѡрас закон-кабала, Антон пасјалѡ, кытысжык корсны „ѡсѡнѡј вѡ-ласѡ“ колѡ.

Тајѡ ставѡ Антон вѡставлѡс бѡблыја сѡртѡ да закон сѡртѡ

зон віг лун вісталис. Сесеа сорні, мыј сарсањ сылы воіс грамота сещом-жѳ, кыз біблїа вылын вісталѳма. „Істинној — прамѳј вѳла еурѳ сѳмын сек, кор країтны самманныј сїѳ мортсѳ, кодї первој корса с прамѳј вѳласѳ. Сек сурѳ істинној вѳла, кор кїс-сас уна крестанскѳївр. Сар баѳушко јона щѳктїс візны сїѳ мортсѳ, лун-ї вој караулїтны, мед ѳемтор ез ло ськѳд. Мед ѳекущѳм пан нї господїн, нї чїновнїк ез сїбѳдчы сьдїно. Віѳд мїчаа, бура, сы керка дорыс ен вѳрѳѳ ѳекытѳѳ, сїнмѳс моз країтѳ. Кѳѳ ѳтарсањ і мѳдарсањ сотны мѳдасны вѳлѳстнїмѳс, ѳекытѳѳ ен вѳрѳѳ. Локтасны гырысїас, поснїїас, ѳекѳдѳс ен сїбѳдѳ ме дїно, ен вісталѳ ме јылыс. Кутасны пѳрјавлѳмѳм бѳстны, мыј сарсањ локтїснї, ен верїтѳ налы“.

Ѓекымын мужїк мем вісталисны, кыз Безднаѳ вѳтлїсны ісправнїкѳс, предводїтелѳс. Вісталисны, мыј сурѳыныкѳ мѳдас сотасны предводїтелѳс, сар ез щѳкты жалїтны дворана-ѳс а јурнїсѳ керавлыны щѳктїс налыс.

Мунї ме Мурасїѳ. Мунам ѳѳжѳѳ, вѳвїас ѳѳва кыскѳны доѳсѳ. Кутї јуасны јамщїкїаслыс і сїѳ вѳлѳмакѳ сѳлѳмсањ верїтѳ Антон сѳрѳм вылѳ.

Ме мыј вермї старајтчи віставны збылыс зев, но сїѳ јурнас пыркѳдїс да менсым кывзыны ез кѳсїы та-јылыс. Мукѳд помещїкїаслѳн сїз-жѳ јѳз бунтујтѳмаѳс.

Мунї ме помещїк Молоствов ордѳ, сен сещѳм-жѳ: јѳзыс ставѳн бунтујтѳмаѳс, гыѳдмаѳс.

Сы ордѳ во с граф Апракїн, а ськѳд зон рота салдатїас воїсны. Лѳѳѳдїсны пызан вылѳ еѳїан. Воїс ротнѳј камандїр. Чукѳртїсны воєннѳј совет. Ротнѳј камандїр со салдатѳн кѳсїїс квајт тысаѳа мортѳс лантѳдны

Ме јуалї сылыс, код ногѳн думажтѳ справїтчыны мужїкїаскѳд. — Онї сещѳм пѳра, поѳѳ вѳмын ас вылѳ наѳејтчыны, сесеа ѳекѳд вылѳ оз.

Онї на пель возын менам сьлѳн ташѳм кывїасыс.

Апрель 12 ѳд лунѳ Безднаѳ воїс рота салдат. Локтїсны щѳщ граф Апракїн, Молоствов, Шїшкїн, ѳекымын адїутант-їас накѳд, щѳщ чукѳртїсны ставѳн Антон керка дїно. Керка гѳгѳрыс тырѳма војтырѳн. Кутїсны щѳктыны војтырлы разѳдчыны, лїбѳ сетны Антонѳс. Дыр зев корїсны бурѳн, но ѳемтор ез вермыны бѳстны, сѳмын гѳрзїсны, шумїтїсны мужїкїас.

Первој лїїѳм бѳрын ставѳн сув-сав мунїсны, ѳтарѳ-мѳдарѳ пышїавны талавны мѳда-мѳдѳс, нырны мѳдїсны. А кодї пышїїны-ез удїт лѳкыс гѳрзїсны: „сетам, сетам“.

сурдїсны лїїсыны. Мужїкїас кытѳѳ сурѳ ѳстаткїыс пышїалїсны, а Антонѳс сы коста петкѳдїсны керкаыс. Јур вылас кутѳ закон-кабала. Казакїас бѳстїсны і нуѳдїсны.

1. Кущѳм вѳла мужїкїас вітїсїсны і кущѳм нога вѳла налы вѳлї колѳ?

2. Прѳста гѳгѳрвотѳм радї, алї нарошнѳ сїз вісталис манифест јылыс старѳвер Антон?

3. Мыҗла Антон библіја ылыө сетіс.

4. Кықик сарҗылыс, вёла-җылыс, да помещікҗас җылыс вёлі гҗёма Антон манифестын?

Кықик Антон вёчис, мед веритасныжык сылыс, да оз выдаҗтны сіҗё пёліціҗалы?

6. Кущём вёла сетіс правітельство мужіклы і кущём сылы вёлі колё аслыс?

7. Мыҗла Антонёс зон рота салдатён бостны локтісны?

8. Мыҗла Антонлён уж вёла җылыс воші і ассё выдаҗтісны салдатҗаслы. Кущём та серті вывод вёчанныд?

Комі сиктын

Шонді летчан гөгөр. Кусан шонді жүгөрјас інмөны Ежва дор зөм кыркөщө. Кык мужік, Ізјур Иван да сълөн сугед Ардаллон, јуөны щаж Иван ордын. Најө сөрнітөны олөм-вылөм жылыг.

— Теныд өні немтор повны Жежовыд: ачыд сөм бостан. Көкјамыс шажтыд мужікыдлы ыжыд сөм-нын. Пошта новлөдлан ужыд абу сөкыд. Лөкчімса Лопыдінөңыд абу ылын.

— Ме сіз-жө думажта,—шуіс Иван. Мыј меным Жежовыд! Ме пычтө сылыс ег нөб, карыс нөбі, Шешуковлыг. Сылөн сізімдас урөн донтөмжык. Вөлөн ветлі дај нөбі. Шуөны, Жежовыд-пө лөгалө. Меным-нө мыј! Менам бат сыыс полө, шуө: мед-пө немтор-жө оз ло.

— Öні пычсө дыдсөнлы ужөн сетө шажтөн да кык сізім дасурөн. Ачыс Пырасыс 1) нөббө шажтөн да комын вйт урөн. Арнас сесса ужјөзсө нанөн корас. А наныс-өд сек нөл сізім дасура лөб. Пуд пыфди кык пуд лөб мынтыны. Бара-жө сесса сөлајас, урјас сылы ну, мүкөдлаө ен лыгт вузавны.

— Сіз, сіз,—шуіс Ізјур Иван. Ме өні пошталлон. Сы ордө нөбасны ог мун. Лушщө Попов ордын нөбаса лібө Вішератін ордын. Мужікјаслы колө виставны мед сөлајајассө карө вузаласны. Тырмас Жежовлы јөз вылын ыждавны!

— Міјан јөз оз гөгөрвоны, јөјөс,—шуіс Ардаллон, ачыс самөвар сајсаң візөдліс шонді летчөм вылө. Оз гөгөрвоны. Коркө ме сөрнітлі-нын Позтыкерөсса Петыркөд та жылыг. Сіјө меным шуө: „Јежов-пө јөзөс оз ылөдлы. Мужікјасыс-пө асныс вајөны. Сіјө быдөнлы јөрмөм інө сетө нанөн і товарөн. Ужјөзсө сесса во кык-куім вичысө“. Петырлы ме быдногыс-нын виставлі, оз некыз гөгөрво. Тіјан-пө, шуө, лад абу: „ме вылө вежалөны стантсја віза-да. Мед мырфдасны, асныс візасны. Со-өд кущөмөсө міјан јөзюд!“

Сіз сөрнітісны Ардаллон Иванкөд. Сек кості шонді летчіс, сајалис вөр сајө. Шонді летчөм бөрын ыркнітіс. Ва руаліс. Вөлі воз-на, сөмын тулысыс пуксө. Паскыд Ежва нөжјөнікөн візвөтө шонді летчанінлан. Ужалыс јөз локтісны мујас вылыс гөран-көзаниныс. Көрткерөс лаңтіс. Ныв-зон разөдчісны гортаныс, дүгдісны сывны гудөкасны. Понјас дүгдісны увтчөмыс. Сөмын сөрмөм пөткајас чукөрөн лебөдны војвылө уған сикт вивті. Быдлаын налөн шы: сөд јагың і ју вылын.

1) Пырас—Котлас.

Ардаллон Иванкӧд торждӧчисны. Быдӧн аслыныс корсисны омӧлік ужын да волпас. Водалисны вунӧдчыны регыдик кежлӧ омӧл олӧмыс да мынлыны вој кежлӧ Језовыс. Језовлӧн керкаыс сулалӧ сикт шӧрас, правленьӧккӧд ортча.

Аски асывнас, вој Ізјур Иван сусед Степанкӧд мӧдӧдчис поштаӧн Лӧкчимӧ, Иван пуксис бӧжавны. Степан ужалис ӧпаснӧј-јасӧн. Писмӧ тыра кучик мешӧк пуктисны пыж шӧрӧ. Куим лун мыстӧ најӧ воисны Мординӧ. Сіјӧ вӧлі сулалӧ Лӧкчим ју дорын жуужыд инын.

Лунтыр Ізјур Иван гӧсетис Мординын. Мординса писар нӧж-јӧникӧн, нӧти термастӧг вјдлалис воан кабалајассӧ. Сіјӧ вӧлі еӧд сінма томиник морт. Ӧтнас, аслас кӧын кутис став вӧлӧбет-сӧ, ӧтнас тӧдис, кытчӧ кушӧм кабала мӧдӧдны. Гіжӧм костын писар ветліс гортас ӧбӧдајтны. Керкаыс аслас кык судта. Ізјур лунтыр ветлӧдліс Мордин куџа, став тӧдса ордас воліс. Сӧмын војнас вӧліс вевјалисны петны Мординыс. Писмӧјас, пакетјас бара сӧвтисны кучик мешӧкӧ, мӧдӧдчисны гортӧ (Кӧрткерӧсӧ).

Војвылын тувсов војјас југыдӧс, војбыд поџӧ мунны пыжӧн ва куџа.

Кыа ез і куслы: шондӧ бара петис визјас сајыс.

Луншӧр кежлӧ поштаљлон Степанкӧд воисны ічӧџик діӧ. Тӧгӧр ставыс ва. Степан петис ва вылӧ. Сетчӧ зев уна кӧч јӧр-мӧмаӧс.

— Еј, Иван, лок татчӧ! Тани зев уна кӧч, јӧрмӧмаӧс.

— Чӧ-ӧв? Збыл? Мыјнӧ ми вӧчам? Пішчалјастӧ егӧ бостӧ-а.

— Мыјнӧ пішчалыс. Беџӧн. Налы татыс некытчӧ пыш-јынысӧ.

Кӧчјас сӧмын шаркјалӧны кустыс кустӧ. Иван Степанкӧд вӧтлысӧны беџӧн на бӧрса. Сіқикӧн најӧ зев уна кӧчӧс вӧисны.

Степан котӧртіс пыж динӧ. Пыжлӧн сӧмын местаыс: ва визыв пыжӧс поштанас і быдӧн нуӧма.

— Ој, Иван, ӧдјӧн лок, пыжыд кывтӧма!

— Поштаыс кӧні?

— Шӧщ кывтӧма.

Мужіқјас јӧјмисны: кіјас швачкӧны бокас, балабӧжсӧ гыж-јалӧны-да. Пыж ылын-нін кывтӧ: тувсов ва зев ӧдјӧ сіјӧс кылӧдӧ. Выл „Робінзонјас“ пуксисны шогысла куст улӧ. Пукалӧны шыні тӧв. Кок улас тупласӧны вјјалӧм кӧчјас. Мужіқјас бытӧв оз і адчыны најӧс.

Шондӧ летгігас Иван да Степан кајисны пу јылӧ. Ва ӧтарӧ сӧдӧ. Кык лун бӧрын мунӧны сеті чері кыјысјас. Адзісны најӧ пу јылыс Иванӧс Степанкӧд дај бӧвтисны пыжаныс. Ӧдва лов-јабс нін вӧліны.

Ізјур Иванӧс штрапујтисны дај вӧтлісны поштаљлоныс. Сы местаӧ пуктисны Ардаллонӧс. Бӧр важ коџыс лоі Иван, гӧл. Сылӧн сӧмын ӧті мӧс вӧлі да омӧлік вӧв. Ашӧр нань важӧн-зын абу. Куим челаџ да пӧрыс бат, најӧс колд вердны. Бат пыр

өтарб лөвтө: „лоб корны петны“. Мыј керан, быт лоі Иванлы мунны Жежов ордб нан корны.

Жежов, зорінік, ыжыд тошка, порс-код ічөтік сінјаса морт. шуіс Иванлы: „мун, мун, немтор тед оз ло, те карыс нббасан Ме ордыс теныд немтор бостныс. Те менвым төвар омөлтаң“.

Сіз шуіс Иванлы, өтікө, мед повзасны мужіқјас і бокө немтор оз вузавны; мөд-кө—бабаасыс полөм куза. Бабаыс вөлі Матрен німа, кыз, пыктөма бытө, зев лок і лөгалыс быдторыс і быдөн вылө. „Кыз сіјө лыстіс нббны карыс нан“, горбдас вөлі аслас мужікыс вылө:—„ставыс тајө тенад омөл-вөсна. Ставыс тенад кі улыс петасны, тошкад сөлаласны! Корысө воан?

Иежов Васөлы бабалыс колө вөлі кывзыны. Сіјө радејтліс јуыштлыны, а клучыс віна шкапғыс баба ордас оліс. Көт і сізсө да бабаыслыс кывзө-жө вөлі.

Зев сөкыд лоі Иванлы. Сөм абу, сојны быдлун колө, „рушкүтө тувјө он өшөд“. Өті шогыс мездысан,—мөд важөн-нін јур вылад: сөд кырнышјас моз мөда-мөд бөрөаныс вөтлысөны. Сіз-жө лоі і Иванкөд.

Сылөн вөлі вок. Јогор німа, комын арбса зон. Зев чорыд гөрд јурсія, зев југыд бугыла. Тајө медбөрја омөл војасиас Јогор ез вөв гортас, көнкө ылын оліс. Друг мед сөкыд лунјаснас сіјөс кыккө вәјісны да Иван ордб і овмөдісны.

— Кыз-нө, мөј лоі? повзөмөн Јогорлыс Иван батыскөд јуасөны, асныс шенчөны, візөдөны сы вылө. Јогор көмтөм, омөлік паскөма пукалө цызан сајын, курітчө.

Сіјө вөлөм ужалөма Кутімскөј заводын. Мыј гудјыштлөма, сіјө і кокыштлөма. Сесеа заводын олөмыс дөзмөм мыети пырөма Кама-јуса парокөд вылө матросө. Сесаң воөма Јаткаө да пөттөғыс чімөгөрітөма. Өтчыд лавкаын вөлөм нан корө. Ачыс көмтөм, омөлік кісөм дөрөма. Сен сіјөс күтөмаде (пашпортыс сылөн абу вөлөма) дај ыстөмаде Көрткерөс“.

Јогор ужавны ез саммыв: гөрны-ні ыцкывны ез велавлыс Иванлы отсасөм пыдөді сөмын сөктөдіс, Иван пондіс Јогор вылө воны, дыш мортөн сіјөс вөдны.

— Мыј бурыс тіјан зілөмыд,—воча шуалө Јогор:—„ті Жежовлы ужалад, онө аслыныд. Асланыд пыр немтор абу, да өз і лолы тазнад олігад. Јөјөс ті! Јөјөн чужид, јөјөн і кулад!“ Сесеа Јогор нөшта содтіс: „өтувтчөмөн-кө ескө олінныд, немтор онө нббө, онө вузалө сылы, важөн-нін ескө көјін моз омляліс.

— Кут астө буржыка,—сылы воча шуіс Иван телега вөчан моз.

— Те заводыс візөдлы, кыз сені олөны. Быдөнлы өні донсө содтісны, унжык күтісны мынтыны.

— Мыјла-нө ескө локтін, ен сен ов?

— Тіјанөс бура овны велөдны.

— Велөдан те! Мі Жежов ордб пыр: мөгөн і мөгтөг. Сіјө міјан ордб оз лок. Став вөлөстыс і Лөкчімыс сылы ужабе. Кытчө ескө мі сөмтөм јөзыд не сіјө-кө воштысам?

Иван ташдөм кывјас шуалө, аслас сөлөмыс пуө, мөдног ду мајтө. Кусынтис тај морттө шогыд.

— Нажөвита да петкөдла ме тјанлы!—шуис Јогор. Ачыс көмтөгыс кытчөкө жаглаң мунис. Иван гин бөжнас сөмын виқөд-лис сы вылө. „Мыј те петкөдлан-а“, вом горулас шуис мөд тө-лега гөгыльсө мавтиг моз: „щын јылө-кө леқан-а. Бур тор теге ен видчыс.

Колі вежон кык. Иван карын вөлөн кірпіч кыскалө, сөм маң вылө нажөвитө. Колө-өд кызкө семјатө вердны. Шыгла он вијав најөс. Гортын Јежов уждөн һемтор оз сет, увавны медалыс абу.

Сіз мунисны лун вој. Отчыд Матрен леҗис ассыс Јежов Васөсө карө моҗасөн. Карын сіјө каднас вөлі Лоҗса (лунвыв карса) јевреј, нөбө і вузалө уждөн карса купечјаслы. Вузасыс-јас, нөбасысјас һыккодасөн. Уж помасөм мысти ставныс чу-көртчисны Шешуков ордө, гөститны. Јежов шөщ сетчө мунис јуис-сөјис јозыс ез колтчы. Јевреј зев ошкө војвывса јөзөс. Најө-пө сусежыкөс лунвывса јө-ыс, буржыкөс-пө. Војвывса ву-засысјас аснысө-жө ошкөны: најө јеврејсид јөјөсжык-жө вө-лины, гажа јурнад јешщө-һың. Сорөн војнас воис парокөд вылө Јежов, адчысис Нөбдинсакөд. Мөдис на костын соры, басһи Вөлөмкө нөбдинса ветлөма Пітірө, чајтөма сен донтөмжык вөр нөбны. Волөма Государствениј Думаө да абу сен сөлөм вылас воөма. Пыр-пө отарө горзөны, улөсө зымөдөны кулак-нас да кекөначөны. Тајө нөбдинса, вистасег көсти Јежовөс бөстис онзіл: пукалө зуллалө, дыр вистасис Нөбдинса, ошчысис ас сус-луннас, уна му јагыс көрталөмөи. Јежов Петыр Васө онмовөс. Весег Көрткерөссө уҗис, нуисны сіјөс Пезмөгөҗ. Ас чорыда уҗө-мысла Јежов ез каҗав зев ыжыд пакөст. Кодјаскө пондөмаөс вөчны зев омөлік уж.

Самөј сіјө војнас војбыд псвоөҗаыс вөлі зев омөл: зер көш чорыс моз кивөс. Кымөрјас мунөны Көрткерөс вывти да пемыд јаг вывти. Вежа ва кикалө мусө. Ташдөмнад дыш весег керкаыс ветны, недапөштө летчыны Ежва вылө чері кыјны. Нөкод ез төдлы мыј керҗис вадорөн. Көрткерөссајас воҗ водалыны уҗны Јежовлөн семјаыс воҗ-жө водис. Војшөр гөгөр кушдөмкө пы-жајас воисны Јежов жытһыкјас дорө. Жытһыкыс вөлі вадорын су-лалө, тырыс һан. Төдтөм воыс јөз жүгөдөиены өзөссө да пыж күкјөныс сөвтисны Јежовлыс һансө.

Ју вылын ызгө зев ыжыд төв. Ју гыҗөма, скөра пуө васө. Сөд кымөрјас гундыр кофөс ошалөны јаг вестын да сикт вы-лын. Налы моҗ абу Јежов жытһык динөҗ.

Пыжа војтырјаслөн јуралысыс Јогор, Иванлөн вок. Сіјө пөдлалөс жытһык өзөссө, пукоөс меҗбөрја пыјас (мүкөдыс кыв-тисны-һын) дај шуис: „со мыј колө вөчны јөјјасыскөд!“ Кинас өвтышитис меҗ јонжыка сынасны. Асывнас парикөд сувтиг кеҗлө став пыжајасыс җөбөсисны курјајасө да вијамјасө.

Аскинас Јежовлөн моыс слугаыскөд жытһыкө пыҗла лет-чисны. Вөстисны—жытһыкыс куш. Көтөртисны гортө, горзөны:

„жытныкнымӧс петкӧдӧмаӧс! Жытныкнымӧс петкӧдӧмаӧс!“

Став јӧзыс шығысны, шенӧны. Оз тӧдны код вылӧ думайтны.

Сіјӧ лунлаыс паныд Ізјур Іван локтіс карыс. Кутісны шуны сы вылӧ. Судӧ сетісны. Іванӧс повесткаиң правленіӧӧ корісны. Быд ногӧн сылыс јуасісны.

Јогор зев вокнида мыніс. Свідітелјас вісталісны сіјӧс везон кык-нын карын прістан вылын ужалӧмӧн. Тулыс колі. Помасӧ-нин гожӧм. Пукіс војвылын вундандыр. Ізјур Іван вундӧ семјанас. Зев зіла, сӧлӧмсыс вундӧ Іван воӧм су. Ыжыд кырымнас шамралӧ кітырјас, чарсјӧдлӧ лечыд чарлаӧн. „Му ужалӧм код лосыд некущӧм уж абу“ мӧвпалӧ Іван. „Сӧмын сіјӧс радејт да небӧд, сіјӧ сесса тенӧ оз-нын вундӧ. Мыј менам вокыс, Јогорыс? Бара со Челябінскӧ муніс. Немтор сылӧн абу. Лӧб буржыка бостыны му дінӧ, огӧ мын гӧль олӧмыс“.

Сіз мӧвпаліс Іван.

А. Сівков.

Тӧдтӧм кывјас

Омлаӧ—вурзалӧ. Гундыр—эмеј. Војтыр—јӧз. Курја—залыс. Віјам—проліс. Зӧм—кругі. Сізімд асур—кыӧ ур—20 коп, Комы н вітур—10 коп. Шайт—чӧлкӧвӧј. Ез саммы—ез слӧмы, ез куж, Јегыр—вӧра нур.

ЈУАГАНЈАС да УЖЈАС:

1 Кущӧм пӧраӧ мунӧ віст.

2. Код сіјӧ Јежов, мыјла сыыс мужікјасыс полӧны став еіктӧн?

3. Вескыда-ӧ сӧрнітӧ Позтыкерӧсса Петыр Јежов јылыс, „мыј мужікјас асныс вајӧны, Јежов јӧзӧс оз ылӧдлы“ Мыјла Петыр сіз сӧрнітӧ?

4. Поӧд оз тӧдмавын кущӧмжыка воӧжыкӧс оліс Ізјур Іван, поштаӧ кутістӧӧ?

5. Мыјла Ізјур Іван Јежовыс ез пов, мукӧд мужікјас мӧз?

Мыјла Ізјур Іванӧс чӧвтісны поштаыс? Корсӧ сіјӧ асныс вістыс, кӧн сы јылыс гіжӧма?

7. Прамејжыка думайтӧ віст серті, кыӧк озырлун чукуртӧма Јежов?

8. Мыјла Ізјур Іван ӧікӧӧ пікӧ воіс поштаыс чӧвтӧм бӧрын, воӧтајӧ поштаас овтӧӧыс овліс-жӧ кыӧкӧ?

9. Кыӧ гӧгӧрвоны кывјас Јежов гӧтырлыс „Кыӧ сіјӧ лыс-тіс нӧбны карыс нан“?

10. Пӧкӧртісӧ ез Ізјур Іван Јежовлы поштаыс чӧвтӧм бӧрын?

11. Чуӧртӧ став вістыс ӧтілаӧ Ізјур Јогорлыс сӧрнісӧ да шуӧ буржыка, кыс сіјӧ тащӧм сӧрніас велалӧма?

12. Кущӧм купечјас тыдалӧны віст серті?

13. Мыјӧн купечјас ошјысісны Шешуков ордын гӧсегі-тігӧн?

14. Кодјас Јежовлыс нан склад грабітісны? Мыјла?

15. Кокһалі ез олӧм гӧл јӧзлӧн һаһ склад грабитӧм бӧрын?

16. Донјалӧ Јежовлыс мездан плансӧ Јогорлыс?

17. Кущӧм војтыр тајӧ вистын тјан сӧлӧм былӧ воисны? Кодјас ез воны сӧлӧм былӧ?

18. Мыјла Изјур Иван былӧ сурӧ сетіс Јежов, а ез мукӧд былӧ?

Поӧ-ӧ вӧлі револутсіјаӧз весіг зіла ужалӧмӧн петны гӧл олӧмыс? Мыјла оз?

19. Висталӧ-ӧ гјжысыс, кызі крестанінлы петны гӧл олӧмыс?

20. Кызі гӧгӧрвоны Јогорлыс ӧтутчӧм јылыс кывјассӧ?

УЖЈАС.

1. Гјжӧ план тајӧ вист серті.

2. Јуасӧ баӧ-мамлыс да пӧрыс јӧзлыс, кыз кыптисны ті сиктын кулакјас.

Заводö ветлөм

(К. Ф Жаков „На Богословский завод“ вiетјас сертi)

Паскыд туј вылө ме пета—
Адза: муно нопја морт,
Кожмөд, нольд... Төдә, төдә
Мыјла еновтiнныд горт.
Лебедев.

ЗАВОДÖ МЕДАГОМ

Вылгорт грездө, правленьоас, локтөма кыз код морт, нумјалө быдөн. Виэдны—мортыс бур, сөмын напан да муфөр зев став думсө төдө прөстөј мортыдлыс. Сijө вөлөма заводö медалыс. Кутiсны горзыны грезд кучала: „Воөма заводö медалыс. Сөмтө мында вәјөма“ Быд сиктеан лузгө јөзыс правленьө дорө.

Лун шондiа. Гажа сөлөм вылас јөзлөн. Чукөрмис уна со морт. Увгөны, тојласөны, сорнiтөны правленьө гөгөрын, кiлчө вылас, пыщкөсас-i. Правленьө пыщкын „бур сөлөма“ заводö медалыс ез жалит фенга, быдсөнлы сеталис: кодлы 20 шәјт, кодлы кыз вiтөс, кодлы ешажык. Турунвиж дөраа пызан дорын пукалис старшина, медалыс сетөм задаткi фенгаыс бергөдалис вот, кырымавлис пашпортјас. Сөмын пашпортјассө бөр ордас колөдалис. На пыдфi сеталис заводöз „мунан гижөд“. Гашкө со мужика-зонма ассө вузалисны вогөгөр кежлө Урал сәјса заводлы. Медалөм јөзөс јуклисны дасөн-дасөн. даса чукөрјасын быд морт вест мукөд өкмыс мортыс кырымасалисны, мед оз пөрјав сijө мортыс, мед сецөм-сецөм кад кежлө вөчас сымда сыв нес Богословскөј заводлы.

Ок тi вежөрттөм кычјас, еновтанныд овмөстө, көзөдчанныд му вiз дорөсид анапема завод понда—шуалис Иван нима зор мужик, лабутнөј морт. Сijө ачыс унаыс-нын вөлөма вөлөстса старшинаын.—Воштанныд јонлунтө јөз муын... со шәјт понда Со шәјт понда мiса! Со шәјт пыдфi кык шәјтыс гортад оз во, ставыс бөр сетчө колө.

Лант, Иван! —гашкө дасөн сы вылө горөдiсны. —Кыснө мi кутам вот выланым бөстны? Мыјөн пондам празниксө коллавны? Унаө-ө-нө те төждысан мiјан понда? Фенгатө весиг өви куимур некодлы он уждыв, лантө сiзимур дон он војдсав. Лант-нын пөрыс куш.

Лөгасiс пөрыс Иван зваг сорнiјасыс, сөвзiс да мунис прав-

деныбыс. Правлениё дорё јёз пыр ётарё содиc. Горзём-увгём кылис Иван керкаёз.

Сени-жё вёлины Василеј да Пилё. Најё бостисны задатки морт кыч шайтён, мынтисны вожынса вот. Кијаныс кутисны заводё „мунан гижёд“. Накёд щёщ сулалисны еёд тошка читкыла јурејја Педё, кыч ныра, еёдирик морт Макар Степан, томырик „ичёт“ Степан, ичётик, зельд мужик Исак, рамнык, челафтём Варё. Варё вылын шмонитисны: Те-нё мыј тан керан? Гашкё мёд баба кёсјан корсны заводсыд-да? Челаф тенаф абу, мыјно те ёнганаc керан?

— Кувтёзыд-тај быдсёнылы доё овны,— воча шуис Варё. — Челаф абу. Јенсаё-ёд сјё.

Василеј, Пилё, Педё да Степан петисны јёз пёвсыс, нёбисны мед матысса кабакыс четверт вина, мунисны кытчёкё заводё медаём солкнитны. Најё еекён унжык-на нёбисны курыдтё-да, бабајасыс челафныскёд кыјёдёмаёс кабак дорас да мырфёмаёс ёнганысё. Празник лои Вылгортын. Кодјурајас соёны. Горзёны, сылёны, увгёны, косасёны. Бур еёлёма заводё медальс сјі і шыблалис кёсыс ёнгатё. „Аттё, уна-жё сылён ёнгасы!—јёз пын сорнитисны—озырмёдис-жё грездтё.

Легчис-нын шонди лысјас сажё. Зарни гёрд кыа тупкис јенеж жынсё. Ломзисны козувјас јенежын. Зирдалёны Вылгортса по-жём пу керкајас вестын.

Кёнкё гудёк шы кылис. Вичкодор ёктёса локтёны ас ёктё, савонё, заводё медасы-јас, варова сорнитиг тырји.

— Оні ладмим—шуё Пилё.—Вот мынтёма, ёптын еём! Со-ёд заводыд!

Василеј ворсис јёктыштит тырји. Грезд насталаыс кылис гудёк шы.

ЗАВОДЁ МУНЁМ

Воис шоныд гортыс петан кад. Мёдёдчисны ылё туйё. Жал ескё горттё колны-да. Мыј керан? Быт мун. Вёли вызти кёзы асыв. Мужикјас, бабајас, челаф окасёны, бёрёны. Шонди ёшиг тыёрын ворсё: југёрјассё швачкё прёщажтчысјас чужёмё Быдлаын лёсёдчёны, прёщажтчёны. Лымјён тырём керкајасыс ставён-ставён петалисны ывлаё. Заводё мунысјас вёлины тунияёс, паса-дукёсаёс, кушенча-кепысаёс. Ставыслён бёрсаыс со-јанён-кёлујён сёвтём даф. думыштын-ёд колё: вожын кежлё 800 верст сажё мёдёдчисны.

Шонди керкајас сажса пыр вылёмжык кајис. Сјё афис ёкттыс, нёжјёник пегысјасёс, дафда крестанаёс. Гётырјас, челаф, пёрысјас бёрёмён бурсјиг тырји мунисны верёсјас борсаыс, батныс бёрса, пи бёрсаыс, — коллёдисны најёс. Сорнитисны, сылёны, горзёны, бёрёны... Уна еёлём јёктис курыд шогла, жугыллунла.

Мужикјас нёжјёник мунисны карё. Кок уланыс лымјыс зуртис, никисны-горзисны дафјас. Уна ео мортлён лёнисны сор-

нитом шы пазкалі асја ывлаб. Кырныша-піа лебзісны мунысјас јур вомоныс. „Курк, курк“ кыліс горзём. — „Кытчө тајојас леб-эбны, јеремакаы кукаы“ — шуис Педё. — „Сір піы горшаныс“ — мојдаыс Макар содтіс. Быдсөн асногыс висталіс налыс петкөд-чөм. Мукөд повзисны, мукөдлы нымкөд лоі.

Кырнышјас налы вөзі олөм висталісны.

Заводын ужалөм.

Чер шы кыліс чөв јаг пастала. Сафмисны гујасас эверјас Петісны реласјасыс пөткајас. Кошкөдчөм шы щөкмис, назгөны лечыд пілајас. Со васа пожөмјас, уна вожа кызјас, еөд козпујас пөрласөны увгіг тырјі. Шуғлалөны, лөвтөны, лебэоны увјасыс, торпыргөз жугавлөны пожөмлөн, козлөн јон керјасыс.

Щөкмамміс керасөм шы, јонжыка кывны кутіс еөлөмтөм пілалөн назгөм: сіјө вөлі, гашкө, со вундасны кужыс кын. Вундалөны, начкалөны вөрса гігантјасөс*). Сөмын мырјас сертыс поэө төдны, јона-ө пөрысөс, јона-ө јонөс вөлөмаөс міча пожөмјас, пазкыд јагын вөрэөдлытөг быдмысјас.

Вөјалөны морөсөзыс лым піө пес кералысјас. Важөн-нін пөртчөмаөс дукөссө, лазсө. Сөрөм кежыс најө ужалөны.

Сөд вөр шөрын біпурјас ломтысөны. Шыныс кајө јенежлаы. Бі гөгөр өшлөма ва пазкөм. Мөтыр вылын пуэө шај, гырыс пөртјасын пуөны шыд да рок.

Кералөны, пілітөны, поткөдлөны. Лөсыд песчипазсјас шакајас-моз содөны. Оз дыр өбөдајтны бі дорын! Жеңыдөс војјасыс вөр керкаын!

Шонді петө, шонді летчө, міриад**) козув муно јенөж вывті. Лөна кывтө јенөж вывті төлыслөн чарла. Керасысјасыс ужалөны-на. Пом абу најө ужлы.

Кос вылын усыс салдат-моз пөрласөны гөрд пожөмјас, эуртөны-бөрдөны, гылалөны міча еөд козјас. Пашкыр јура, јежыд вөна міча нывјас, — кыз пујас — водалөны кымыы кымөм му вылө чужөмнас. Оз жалітны најөс мужікјас, скөр војвывлөн піјаныс. Оз жалітны і мужікөс олөмлөн ноғјасыс, озырлөн эепјасыс.

Тырмө уж јон вынјөрлы шеныштчывны!

Заводлөн чугун рушкыс ыжыд: уна пес сојө чугун эвер..

РЫТЫН

Рыт. Вөр керкаын еөкыд уж бөрын пукалөны мужікјас. Көрт пач дорын најө курутчөны. Керка ээсө васса. Пукалысјас вылө јенөжеаы вөчөдөны козувјас.

Вылыс жоҗын кујлөны музөм ужалысјас. Коди уэө, коди мојдө.

— Уна-ө кералін, Педөр?

*) Зев ыжыд торјас шуөны гігантөн. **) Мiриад—зев уна мiльон.

— Еща, 10 сыв. Те-нө уна-ө, Максим?

— Сыв кыч кымын,—шуис сійө повчымөн ыжыд чер видлаг-моз. Көрт пачса өгырјас возын черыс җирдаліс.

Порог вылын пукалісны Васілеј Пілакөд.

— Жев-нын комын шайт дои ужали-а, сојјасөј музны-нын кутісны,—шуис Весілеј: сөвзыны, ташөм ужнад.

— Өерт, тајө абу гудөк вөчөмыд. Тајө мыј-на. Возын-на-өд ужыс. Сојтө он кут вермыны лептыны, быд нөрјө кутан мышасны,—шуис Пілө.—Секі најөткаыд лөб.

Васілеј бөстис гудөксө, нора мыјкө кутіс ворсны.

Өдјө муно кад. Матысмө тулыс. Ужалысјас термасөны помавны ужјассө... Быдтор ескө шаң, сөмын код-сурөс суис прітча; Исакөс ламөдіс зев ыжыд пожом, ічөт Степаныс ызын пу дојдіс, Варө кынмөмла вісміс. Исак јіжгылтчөмөн кујліс пу улын. Кыскісны сійөс сетые, көсјісны сафсө петкөдны. Вічөдлісны да—лолыс-нын петөма сылөн, кулөма. Тырмас сесса сылы вомтыр наң-понда казнаса заводјаслы пес керавны.

— Мыј-нө кутам керны?—ужалысјас вылө вічөдіг-тырјі јуалө Піла:—попысла ветлам огө?

— Олас, — шуис Пөфө:—лыфдам асным молітвајас да кушөмкө коз пу улө зөбам дај. Бабаыс тон мөдыс паналідасө сылөдас. Оні ужалан кадө некор мјанлы попла ветлыны.

— Сізі өерт,—шуисны мукөдыс.

— Чөлөј, мыжмам бара. Оз поң поптөг гуавны,—шуис мојдыс Маркө.

Исакөс пунктісны куреннөј локтөз коз пу лапјасыс вөчөм чөмјө. Вежон-мысті началствоыс јуасөмөн сійөс зөбісны заводса гујас вылө. Ас грездсаыс сійө гу вылө сувтөдісны пу крест. Оні учө сені Исак, ылын ас мусаыс төдтөм јөз пөвсын.

Степан да Варө нөшта таладор југыдынө-на вөліны. Најө кујлісны керкаын, дугдывтөг ружтісны, ымзісны, кытчөз Пілө праңык лунө ез најөс ну завод болнычаө.

Ыжыдлун

Воісны тувсов праңыкјас. Ежвасајас мөдөдісны мөртјасөс фөнгала да вінала. Најө лөсөдчісны ыжыдлун колыны вөрын. Ещажык-пө фөнга мунас дај ічөтжык грек. Заводса вогтыр праңык-дырјі рытјаснас зев вөлі лөкөс. Том јөз ветлөдлісны кістенаөс, пуртаөс, чераөс. Рытын-кө вөлі петас туј вылө бөкө-вөј јөз, пыр і косө воасны заводсакөд. Уна мөртөс і вілісны сен. Вөрын комі јөзлы зев вөлі гажа. Уна куреңын ужалісны өтпырјө.

Праңыкјасө ужалысјас куреңыс-куренө ветлөдлісны мөда-мөд ордас гөстітны. Гажаа колысны пөрасө.

Карыс мөртјас воісны віна ведрајасөн. Мөдіс јуөм.

Праңыклун бөрын јон мөрт Максим кывтыдсакөд лампаөн мөдөдісны куренјасө.

— Кымын мөрт те вест ковмас?—јуалөны сылыс кодјура

керасыҗас быд боксаҗ тоҗлаліг тырҗі. Сіҗө муҗо на пыцкын кывыл оз кер, бытто коз пу туса пу куст пөвсын.

— Кыҗ мортыд меным еҗа лоҗ.

Збыл-о шуҗо Максим — аслас мышкунас тоҗмалыҗ некод ез пет.

Вылгортсаҗас щоҗ ветлоҗлісны куруҗасоҗ. Налон жура-лысыс воҗлі моҗдыҗ Марко.

Маркооҗо некод ез вермыҗ еорнон венны-ні кывлон іортны.

Наҗо адзісны јоз куруҗасыҗ гортса тоҗсаҗаснысо. Оҗылаҗы адзісны Јелкінос. Сіҗө воҗлі уҗо корт пач дорын воҗ керкаын. Кокас нінком. Шуҗоны, оҗі лунн-по сіҗө ставсо јуома мыҗ воҗлома вылас. Јелкін уна во-нын олома завоҗын, сомын век-на пастом, век-на сецом, куцомон мамыс чужтылома. Ачыс еско зев бур керасыҗ-да. Бура уна наҗовитлас, сомын-таҗ ставсо јуас да карталас.

Сіҗө куруҗын-жо воҗлі давса мужік, Оплеснын, коҗасыҗ јон морт, нинмон буродтом оланноҗса, воҗвыҗса Робер-давло. Ыҗыд коҗас боҗрын палалом-мыетыс, быдсоҗны воҗлі коҗкылас јурбито, проща коро. Сесеҗа петас ыҗлао да шонди выло виҗо-домон бордо шуҗтом оломыс понда. Саҗјурнас вывти шаҗ морт воҗлі. Јуҗас-да — меҗвоҗза мортыскоҗо коҗо воас.

Таҗо җимоҗорҗасыҗ ставнаныс воҗліны завод кыннос, нотчыҗ мынлытом уҗҗозабе.

Заводыҗ воом

Ічотік чукорҗасон дыр муҗісны уҗалыҗас гортлано. Пил-јурсо ошодома, зумыштчома. Мыҗ сіҗө шуҗас бабаыслыҗ җепо тас — сомын кык шаҗт. Мыҗон вотсо мынтас? Васілеҗ возвылас тувчало шапа.

Корко җе корко наҗы тыдовчіс асланыс давпонныс.

„Ыҗыд туҗлы воіс пом,—

Адза ассым муос“...

Јоктіг-тырҗі пырісны сіктө.

Піло јона гажміс,— Аркіп Тіт керка доро усі. Бабаыс кыв-лома воомсо сылыҗ да которон локтіс сетчо. Окало, кутло: „Југыд шондиоҗ-по менам да муса Пилип Максимовичоҗ!“ Сесеҗа-таҗ став җепсо шобом боҗрын каҗалис еҗа соҗмото — кык шаҗт сомын ставыс і воҗлома,—мыҗ сурон пондис видны кучкавны кабырнас. „Сур лагун! Віна гаҗ! Лбзото уҗҗозыҗ вузалім. Чаҗтім — ыҗыд наҗотка ваҗан. Ваҗомыд-таҗ со доҗ кык шаҗт!“ Исак гоҗыр мужік кулом јывсыс кылөм мыети лок горшон кутіс туҗ вылын гор-зыны, лыҗодоҗломон бордны. Варо гоҗыр бордис-жо, шуало: кытон-но тенад чіткыла јурсіҗа журыд, југыд шондиоҗ-да Варпо-домеҗаноҗ!“ Кодјура Педо коҗастог оз вермыс овны; бабасо туҗ вы-лын кутіс кучкавны лечыд кывҗасыҗ да мыҗла-по мустомҗык заводса мусуҗкасыҗ. Степан кутіҗло гоҗырыскоҗо. Васілеҗ гоҗыр виҗ сіҗҗаса, Грішолон ныҗ, каҗалис мужік җептыҗ 20 шаҗт да оджо-омоҗ ез нуод мужіксо гортас.

Ньаргöны чельдяс. Гырцеяс лыддöдлöмөн бөрдöны, горзöны, гудöкасöны давпон сiкт пастала. Ньедыр мыгетi гөгөр лөнiс. Кутiс кывны сiктса чöскыд пывсан дук. Музöм ужалыяс мунiсны пывсанö—ловчыны буржык луняс кешлö. Ньекөн абу ас гортса пывсанын-код лöсыд!

Берт

ЛУАГАНЯС:

1. Мыжөн заводö медавлыс ыштöдiс ылгортса гөл жöзöс?
2. Мыжөн повчöдлiс муныясöс Пöрыс Иван. Пöрыс Иванлыс да медасыс жöзлыс буржыка думыштö сорнi.
3. Мыгла старшина задаткi сеталiгөн пукалiс медалыс дорын? Кушöм сорнi вермiслоны секи старшина да медасыс костын. Көт абу гижöма тан, но асныд мөвпыштöј.
4. Мы радi мужiкясöс кабакö кыскiс медасöм бöрын?
5. Мыгла Жаковлөн тащöм гажтöм серпас дiнас сујöма „Гажа шондiа лун жылыс“?
6. Думыштöмөнжык лыддö вiстыс гортыс петöм да кольлалöм места.
7. Мыј көсöма авторлөн тащөн вiставны „Кырныша-пiја лебчiсны јур вомөн“...
8. Кушöм уж вылö инчысiсны ылгортсајас?
9. Кушöмжык ужыс вöлi заводын?
10. Вищöдлöј буржыка Куреньын олöм вылö. Öтiлаöдлö öнiја вөрлеысјаслыс вөр баракјасын олöмнысö.
11. Унаö нажöвiтöмаöс ылгортсајас төвбыдөн?
12. Кызiк нажöвiтчiсны Исак, Ичöt Степан да Варö?
13. Кыз прöст пöра да пращднык луняс кольлалiсны заводын? Öтiлаöдлö прöст пöра кольлалöм лесозаготовка вылын öнi да важөн.
14. Мыжөн јона торјалöны Оплеснiн да Јелкiн мукöд ужалыясыс?
15. Мыгла гортö вотöз ылгорса да давпонса бара јувiсны?
16. Кызiк бабас встречајтiсны Пiлаöс, Аркiп-Бiтöс да Васiлејöс?
17. Мыжыс Педö воөмөн щöщ бабасö кучкалiс?
18. Кушöмжык нажöткајас вöлины комi жöзлөн важөн?
19. Тырмöмөн-ö гижöма танi авторлөн заводса нащальство-лыс жöзöс жмитöмсö?

УЖЯС:

Јуасö важ жöзлыс, кушöмжык заводјаслö ветлывлöмаöс ужавны. Сiз-жö ужјылыс, нажетка да олöм-вылöм жылыс.

Гігеров семја

(„ШОНДІ ПЕТИГОН ЗОРИА КОГМИС“ пјесаые тор, Н.-Виттор).

ВОРСЫГЈАС

СОПРОН ВАСКА, олѣма морт, гѣл крестанін.

ПЕКЛА, сылѣн гѣтыр.

ИВАН, налѣн пі.

МАРПА, налѣн суседка.

МЕД ВОЗЗА ВѢЧѢМ.

ВѢчѢ Сопрон Васка ордын. Прѣстѣј керка вескыда—ѡзѡс посвоѡ; шујга вылас пызан, гѡгѡр лабич, кык ѡшиѣ, вескыд вылас пач. Тѡвса рыт.

мед возза петкѡдчѡм.

(Занавес вості гѡн: Васка туни дѡмлѡ. Пекла печкѡ, Иван ывансајын лыффыѡ).

ИВАН. (Лыфѡ ѣужѡдлѡмѡн). Крес-та-нын па-шет, окоф-ник с-стре-ла-жет, пе-тук по-јот, с-сес-тра плачет, брат гу-гу-ла-жет...

(Јурсѡ лептѡ) Мам!.. Кылан? Мамѡ! кор-нѡ ме велала?

ПЕКЛА. Ог тѡд, сошайтѡј... Он-кѡ дышѡдчы регыд велалан. Лыффы, фита лыффы...

ИВАН. Мам! Кор ме велала да ыжыда быдма, секи менѡ лѣзанныд Грѣша дѣнад?

ПЕКЛА. Ог тѡд, зарны піѡј—кызі јен шуас.

ИВАН. Грѣшаыд-нѡ дырѡ велѡдчѣс, мам? Сѣјѡ, кѡнкѡ, рочнад јѡна тѡдѡ.

ПЕКЛА. Ферт тѡдѡ: квајтѡд во-нин со роч муын ветлѡ-да. (Шог пыр). Нѣнѡм нѣн-ѡнѣ оз і кывсы, кѡн-мыј і ветлѡ коѣѡрѡј.

ИВАН. Мыјла нѡ ескѡ лѣзанныд, мед гортын олѣс.

ВАСКА. Оз тај лѣзѡм, ачы пышјѣс.

ИВАН. Пышјѣс? Бат-мам дѣныс?

ВАСКА. Оз тај ѡнѣја піјаныд зев виѡдны бат-мамыд вылѡ. Мыј думыштасны сѣјѡ і вѡчѡны.

ПЕКЛА. Ен шу прѣста: мѣјан Грѣшукыд абу-на кыв пемѡс-тѡм, нѣнѡм-на ег адзылѡ сысан ѡксѡ.

ВАСКА. А мыјнѡ бурсѡ адзылім? Кос нѣнѡм-на ез вѡв, да оз і ло. Наперво тај велѡдѡмыс сувтѣс меным шайт ѡкымынѡ-а.

ПЕКЛА. Велѡдѡмыд оз-на вош.

ИВАН. Дырö-нö мам Грiшаыд велöдчiс?

ПЕКЛА. Сijö вöд кык школаын велöдчiс, во квайт кымын буракö.

ИВАН. Квайт во!? Меным-нö квайтöс-жö лöб?

ВАСКА. Тырмас! Велöдiм-нын тај со öбiкöс,—мыј сетыс пöлзаыс... Паскöм кiстöм кыңзi бара некущöм пöлза абу. Урад-никöз он-жö во-а.

ПЕКЛА. Гашкö коркö отсалас-на-да.

ВАСКА. Ок, отсавсöма-нын сы помыс. Квайт во со көнкö ветлö, да квайт шајт ез-на мöдöдлы, нинöм i вöзö видчысны.

ПЕКЛА. Јен-кö вiзас, отсалас-на. Мам батсö оз-на Грiшу-кыд вунöд (Сiңјассö чышкö нора) Кöни бара конöрöј ветлö-а Гашкö, вöјна вылö нин нуисны-да?

ИВАН. Бат, те мöбыс јешщö-на вöј заводсыд меным азбу-ка-тö, сешöмöс-жö, кöни тај гiжöма: „Анфел, Бура, Воздук, Гора, фева јева“—тöдан?

ВАСКА. Вокыдлыс кор, сылөн вöд бура уна ем нiгајасыд.

ПЕКЛА. Иван! ылалiн тај сорынад. Велöд, фiта, уроктö ен дышöдчы. Лыффы, лыффы зiльжыка.

ИВАН. (Тiль сiңјассö) Аттö фелö-жö-нын тајö лыффыны... кор-нö ме велала прамејасö? (Лыффы). Крестанiн пашет окот-ник стрелајет, петук појот, сестра плачет, брат гулајает... (Леп-тö јурсö). Мам, тöдан, мiјан школаын ем öти роч ущiтел, сред-нејјасöс велöдö, сijö пыр мiјан ущiтеличалыс јуасö, кыңзi-пö лöб комiөн „лошаф“ да „баңа“ лiбö мыј-кö мöдгор. Мыјла-нö. мамö сijö јуалö?

ПЕКЛА. Ме бара ог тöд... Лыффы, лыффы, дышöдчыны тај кутiн те.

ИВАН. Ме думыс-кö со мыј понда сijö јуасö: ачыс роч, комiнад оз куж, а школьникјасыдлы мыј-кö көнкö кöсijö вiставны. Мыј-кö тај пыр öзöс iчöтика востыштас, јурсö мытчас дај јуалас: „как-пö будет по зыранскому лошаф?“ Ме со öни сiз-жö лыф-фа дај думайта, мыј мiса тајö лöб: (вiзöдö гiжöд). Крестанiн пашет... Пашетыс вöд гөрöм? Крестанiн гөрö... А кың-нö лöб крестанiныс?

ПЕКЛА. Му паста, фiта, ставыс крестанiн. Кодi кристослы јурбитö сijö i крестанiн.

ИВАН. Сiз-кö нö ме крестанiн-жö мамö? Ме тајнö ескö ог куж гөрныд.

ПЕКЛА. Те, фiта, абу-на сполнöј крестанiн, сöмын крестан-нын пi-на.

ИВАН. Со мыј вöлöма. (Лыффы). Окотник стрелајет. Тајö-нö мыј лöб, мамö?

ПЕКЛА. Стрелајет—лысö. Окотник лысö пишчалыс. Тöдан, кыңзi, Öсiп чожыд лысö... Те, фiта батыдлыс јуав, сijö бöлö тöдö.

ИВАН. Батö „окотник стрелајтыс“ збылыс лöб чожöлөн пишчалыс лысöм? Кылан, бат? вiстав...

ВАСКА. Ачыд велöд. Ме-кö кута велöдны оз i школаад ков ветлыны теныд.

ИВАН. Мам! Оз вістав батыйд-да. Мыкё тај зев скёр.

ПЕКЛА. Сіјё вёд пырна тащом вёвлі: ётік кыв весіг не-кор оз вістав. Сёкыд-жё, тыдалё, комі јёзылды велёдчыны. Грішукыд тај еща і бёрдліс-а. Те моз-жё вёлі лыддас, лыддас да тін, сізі і бёрдзас, коңорёј: „нінём тајнё“, шуас мамё, оггёгөрво. Ме ескё том дырјі еща рочнад кужлі-жё-да вунёмма-нін ставыс-а. Коркё вёд ме Перымын овлі слугаын,—важён-нін сылы, гашкё, во кызвіт кымын нін-да...

ВАСКА. Тајё-кё нё он тёд, мыј-нін сесеа велёдчёмсыд, колё ставсё шыбытны.

ИВАН. Теныд ферт лёсыд шуныд, рочнад кужан-да. Ме-кё те ыжда вёлі, гашкё мастержык-на ескё те дорыс вёлі-да.

ВАСКА. Міјанёс тај ез ковлыв велёдём школајасын, асным велавлім.

ИВАН. Ок, јешщё і асныд дај! школатёг? Ен-на ылёдлы...

ПЕКЛА. Батыд еско, піјё, некён абу велёдчывлёма-да. Салдатё ветлігён да заводын ужалігён і велавлёма рочнад.

ИВАН. Мам! Сіз-кё лез мен Гріша дінё. Сіјё-пё кёнкё, шуан-ныд, заводын-жё олё-да?

ПЕКЛА. Зік-жё на те кычі вежёра. Сёкыд вёд, сітаёј, заводад ужавны.

ИВАН. Гріша тајнё ескё ужалё-жё...

ПЕКЛА. Грішукыд вёд кёнкё гіжысын, сылы кокніжык...

ИВАН. Ме щёщ ськёд кута гіжны.

ВАСКА. Ферт коркё кутан гіжны: перё ручканад-кё он велап, піла ручканад век-жё-нін гіжан...

ПЕКЛА. Лаңт, Васка. Колё-жё кёт неуна піјан дорыд думыштлыны кыз мыј верман колё олёмсё надыс кокнідыштны... ачыд вёд тёдан кущём міјан олёмыд, век ётарё уж мыжам, лун ні вој он тёдлы шотчёг.

ВАСКА. Шотчёг? Со тај, Грішаыд шотчёдё, мыјнё сесеа колё? Велёдім, нінём шуны, бур вылё да кокнід олём вылё. Сы помыс міса прамёј морт оз-нін ло.

ПЕКЛА. Он-на вёд тёд, ме шуа мыј лёб воҙё. Грішукыд тан ачыс кёзаин кущём омёл міјан олёмыд, сы понда вёд і нышјіс кёнкё, коңор, кокнід уж корены...

ИВАН. Мам! Вај воҙё велёдам (лыддё). „Петук појот.“ Тајё лёб „петук сылё“ сізі вёд мамё?

ПЕКЛА. Сізі, петук сылё, лібё чуксасё.

ИВАН. (лыддё). Сестра плачет, чој бёрдё?

ПЕКЛА. Сізі, сіта сізі.

ИВАН. Мам, менам вёд чојёј абу?

ПЕКЛА. Абу сіта... Воҙё, воҙё лыдды!

ИВАН. Мыјла нё ескё Мішук Павеллён ем, лібё Опонь Васка Сеналён кујім чој?

ПЕКЛА. Јен сетёма да-і ем.

ИВАН. Мыјла-нё сіз-кё јенмыс оз ёткода быдёнлысет.

ПЕКЛА. дугды сорнінад! Велёд урёктё...

ИВАН. (лыддё). Брат гулајет...

ВАГКА. Гулајет тај! Квајтöд во-нын гулајöt.

ИВАН. Енлы те торклы. Брат—сijö вок. „Гулајетыс“-нö за-водö ветлöм алы мыр?..

ВАГКА. Кöt кытчö, öткод. Нинöм-кö керны, гулајет ; сы помы уж воzö оз нi мун. Секi толькö гулај-валај..

ПЕКЛА. Ме тај со шуа, мiса кокныд ужыс некod оз пыш-жы... Грiшукыд-кö пышjic, ме чајта-да сылы сöлöмöзыс-жö мör-тic заводскöј чуркаыд...

ВАГКА. Бурöща. Ез-на сылөн зев орјас вынјасыс; кöt i заводас-на-да... Ас нырнас богic дај пышjic. Кыс-нын-нö велöд-чöм мортлы пес керавны? Налы мед ескö самöвар дiнын пукав-ны да щaj јуны, прöста вöд оз шуны: „щaj пiт-пö не дрова рубiт“!.

ИВАН. Кыз-нö, бат, Грiшаыд пышjic?..

ВАГКА. Кыз пышjic! Кокнас.

ИВАН. Мыјла-нö ескö ен кут.

ВАГКА. Ку-ут! Ег тај тöдлы ладнö, сорөн-нын кватiтчи... Суi-кö ескö петкöдлi-жö секi сылы пышjöм, трасiчалы!..

(Кылö голöдчöм).

ПЕКЛА. Кодкö кылö локтö! (петö).

Мöд петкöдчöм

ИВАН (лыдöдö). Крестанын пашет, охотник стрелајет, петук појот, сестра плачет, брат гулајет, солдат трубит, лошаd скачет... Он i велаवлы...

ВАГКА. Он-кö вöд, некod на оз невöлит, гөр помад вöд оз-на ков ыжыд грамöта... Некущöм пöльза-жö вöд абу велöдчöмсыд... Мун да вод лутщö!

Кojмöд петкöдчöм

(ПЕКЛА пырö Марпакöд, сijö вечкана)

МАРПА (пырiг моз). Лез, Васка-дад, рытjыены.

ВАГКА. Лок, Марпа, тöран вöд керкаас.

МАРПА (пуксö лабичö). Пышjыны лöi гортыс: мiјан вескыд Содом-кар.

ПЕКЛА. Мыјкö тајнö, Марпа, зев шоча мiјанöс вiдлавлан?

МАРПА. Неког вöд. Пекла тöt, зiк неког: јур вылыс уж-ным унжык (заводiтöны печкыны)

ВАГКА. Батныд-нö мыј-нын керö, Марпа?

МАРПА. Мыјкö тај рытыбыд камгö-а, ме ог тöд мыј i вö-чö. Жöж шöрö доd пыртic да мыјкö сы дiнын век öтарö ковгö, пелјас зiкöз сöдмисны.

ИВАН (очсалö). Мам, ме урöкöс кужа-нын...

ПЕКЛА. Лыдфы-на ешщö, воz-на водныд талун.

ИВАН. Мам, (очсалö) батö водны-жö-нын щöктö. Тырмас-нын талун кежлö сесса...

МАРПА (Иванлы). Ен дышöдчы, Ваңук, зiла велöдчы. Ве-

лѳдчѳм мїжанлы, пемыд комї жѳзлы, зев калантор (матысчѳ)
Мыж-нѳ те велѳдан?..

ИВАН (инѳ). Со тај: „крестанїн пашетѳ“.

ВАСКА. Помтѳг тај пыр долѳ ѳтарѳ „крестанїн пашет“.

МАРПА. Велѳдчы, пїѳ, бура да зїла; быдман да коззас
быдтор тѳдны. Велѳдчытѳм мортѳд вѳд зїк сїнтѳм код: пїсмѳ-
тор оз куз гїжны нї, лыдѳыны нї, прѳста вѳд оз шуы: „Уче-
нїе-пѳ ѳвет, а ѳученїѳ тма“ мїжан ногѳн-кѳ: „велѳдчѳмыд-пѳ
жугыд, велѳдчытѳмыд пемыд“. Сїѳ сїгї-ї ем...

ВАСКА. Жугыд ѳерт. Со-тај мїжан Грїша кѳнкѳ квајтѳд во
нїн жугжалѳ.

МАРПА. Мыжкѳ-нѳ кывсѳ оз? Пїсмѳжассѳ-нѳ ыстылѳ-жѳ?

ВАСКА. Егѳ-на адзылѳ. Вошѳм морт мїжан сїѳ, сесса нїнѳм.

МАРПА (бокѳ). Вїставны ѳ абу-а?.. (Пеклалы губн: „Грїшсань
пїсмѳ теныд ем“)

ПЕКЛА (повзїг моз). Чѳ-ѳвр?.. Сѳлѳм шѳрѳж? (Сїнжассѳ чышкѳ).

МАРПА (сїз-жѳ). Поѳѳ оз Васка. ѳад дырї лыдѳыны?

ПЕКЛА. Кодлы-нѳ гїжѳ?

МАРПА. Тенад нїм былѳ.

ПЕКЛА. Лыдѳы. Часлы-жѳ, мед Иван водас.

ВАСКА. Мыж-нїн-пѳ тї сенї вашкѳдчаннѳд?

МАРПА (гора-а). Мыж вашкѳдчам? Сїгї... Ме талун вїчко-
дорѳ ветлї, бура уна тор і кывлї;—Пекла тѳтлы со сесса і вї-
ставла.

ПЕКЛА (Иванлы). Мун-нѳ, дїта, вод, аскї возжык четчан да
велѳдан уроктѳ. (Иван пачвоз—дорѳ мунѳ да водѳ)!

ВАСКА (Марпалы). Мыжкѳ-нѳ војна жывсыс кывсѳ оз? Апо-
нїа-нѳ оз-на кѳсї дугдыны?..

МАРПА. Шуалѳны тај ескѳ мыжкѳ да бытѳѳ-пѳ кывсѳ мї-
рїтчѳм. Арсењ Жогорлѳн пїыс воѳма, шујга кїсѳ гырза выјѳнѳс
вундѳмаѳс...

ПЕКЛА. О, Господї! Мында жѳзѳс кѳнкѳ вїсны, со Батуш-
кѳжї!..

МАРПА. Мыжкѳлѳн-пѳ тај, кыз-нїн сїѳ шуѳѳ. Кїрѳ Семѳ-
лѳн пїыс усѳма-жѳ.

ПЕКЛА (Полїг тырї, ѳлексѳйс? Пернапас чѳвтѳ) Сарсво небеснѳжї!..
Унаѳн кѳнѳрјас і журнѳс пуктїсны. Гашкѳ мїжан Грїшукным сенї-жѳ
вѳлї да! (Марпалы). Вај-жѳ, дїта, лыдѳы пїсмѳсѳ...

ВАСКА (журсѳ лептѳ). Кушѳм пїсмѳ?

МАРПА да Пекла (щѳщ) Грїшсань воѳма...

ВАСКА (матысчѳ) Но, зонмѳ! Вај-жѳ-нѳ сїзкѳ лыдѳы...

МАРПА (Пїшѳгсыс перѳ пїсмѳ, ставнѳс лѳсѳдѳны). Меным сетїс
тајѳ старшїна, щѳктїс тїжанлы вајны... (Лыдѳѳ конверт) Село Космыр-
скоје, полудїт Пекле Макїмовнѳ Сїгеровѳ. (Косалѳ конверт да пер-
ѳ пїсмѳ)

ВАСКА. (Шеныштѳ кїнас). Мамыслы на гїжѳ!...(Бѳр мунѳ местаас)
Мыж-нѳ сїѳ кывзан, абу меным гїжѳма-да.

ПЕКЛА. Кывзы кѳт.

МАРПА (лыдѳѳ). Муса батѳж, Васїлеј Сопроновїчѳжї! (Васкалы).

Абу, шуан, теныд? Тесаң і заводітчө-да. Ставсө коміјөн гижө-ма, мед гөгөрвоанжык... (Видлалө). Віжөд-тө мыјтөм гижөма! (Вьека матысчө). Пыдлыс вөд јуөртө кызана-жө... (Лыдфө). Муса мамөј, Пекла Максімовнаөј! (Пекла сінјасө чышкө)... Зарні вокөј Іванушкоөј.

ПЕКЛА (нора). Гөлөмшөрөј! некодөс абу вунөдөма,

МАРПА. рөһнајасөј. дөна комі муөј, став бурмыкыд комі Ставныдлы ыста сөдөмсаң зев ыжыд бурөіөм...

ПЕКЛА (сінјасө чышкө). Гошайтөј!.. Гөлөмшөрөј! (Тази пөмө лыддиг кості Пекла частө шуалө).

МАРПА (лыдфө). Ме чајта-да ті зев-жө-һин јона ме вьлө лөгасінныд,— батө ескө ферт-һин менө оз і пі пыдфө лыдфы-да.

ВАСКА (јурсө гыжалө). Быдсамаыс вөвлі.

МАРПА. Пөшти квајт во һин, кыз ме гортыс петі, ас кер-маыс, муһи ас чужан муыс... Ег-на вунөд һинөм, ставыс на сін возын: Онөз на со бытөтө кылө муса мамлөн менө кольөдигөн бөрөмөс. Ег вермы ме секи сіјөс некуызі бурөдыштны,— аслам сөдөмөј секи оз вөлі некуызчө інас...

ПЕКЛА (сін-жө). Со вөд дөтаөј, сөдөмшөрөј...

МАРПА. Бытөтө горш вылын вөлі гөрдрәссөма, өтік кыв ег вермы шуны. Помыта-на ставсө.. Кор даф волысө јурөс сујі да мөдөдчө мунны, јона на ме бөр вьлө віжөді, кытчөз ез тулкыс асламым керкаөј да кытчөз ез берд өһин-улыс шөгөыс мамөј... Муним мі кыз кык лун Богословөзыд. Быдсамасө-жө ме секи төдлі. Шлака көв, көзыд көт, пурга көт век өтарө дөжгім; асја војсаң да рытја војөз кыссам. Туһнајасыд оз і ко-мыв, паскөмыд сін-жө ставыс ва. Гашкө меным сөмын ка-жітчөс тујыд сөшөм сөкыд-да, сіјө вөд мөнам вөлі медвоzza туј. Мед-жө ескө вөлі і медбөрја. Зөң һөдөф чөж ег вермыв ветлыны...

ПЕКЛА. Коһөрөј!

ВАСКА. Төдан вөд,— һөжһөј.

МАРПА. Міјанөс пөс керавны індісны дас өкмыс верст сөјө Богословөсаңыд. Сөтчө ас вылын дафдөн катлім став прі-насјас, сөсөа кірпіч,— вөчөм пөжасан пач да пывсан. Курөһыи мі олім бура унаөһ; чөм тыр тај вөлі јөз, а ставныс міјан сөктса. Кор уж вьлө ме батөкөд петі плөщавьлө, вөлісті і төді заводын ужалөм. Лым пын лунтыр нокам: јурдигөн петан да пөмыдөн пыран,— пілітан, поткөдлан да төчан чіпасө сөзім ве-та пөс. Ок, сөкыд меным кажітчөс сөні... Чөмјад воан да і ужыныд дум вьлад оз ус. Нар вьлад ускөдчан да кулөм морт мөз онмовсан... Сөні мөнам ічөтіка сінјас пондөс вөссыны. Пер-вој ме куті дөмајтны: кодлы-һө мөса мі тащөма ужаламө? Пө-мыдсаң, пөмыдөз тілөсам, а һөжетка һөкушөм. Рөгыд ме гөгөр-воі: став ужсө вөдөмкө вөча мі озырјаслы, став выннымөс да сөбөснөмөс ордөам озырјас понда, став пөснөмөс да вөрнөмөс лөзам һөјө вөсна. Мі ужалам, а һөјөјас гөжөдчөһы, чөскыда сөјөһы да јуөһы. Сөсөа мыкө-кө лөө, кушөмкө-кө прічина суас, һөкодсаң һөкушөм өтсөг... Со өтчыд мі батөкөд пу пө-

pödim, зев ыжыд пожом да кыз-кө вескалі Яков даф вылө.
Сылөн кокыс чегі; кујим төлыс больничавн кујліс, ужавны ез
вермы. долгсө весіг вештыны ез вермы да некод вөд нінөм
ез і шу: со-пө талы колө отсавны лбө мыј-лы.

ВАГКА. Сіјө вескыда сізі.

МАРПА. Сесса мыј вылө-нө ме велөдчывлі? Мыј вылө-нө
менө ті, баф мамјас, велөдлінныд?.. Пес керавны озырјаслы, алы
мыј... Сесса батөкөд егө кутө лөсавны. Тақитө, со ме думажті-
думажті, дај пышјі куренсыд.

ВАГКА (јурсө гыжјалө). Пышјіс трасічаыд.

МАРПА. Места меным ез ков дыр корсны, регыд сурі:
Заводској контораө гіжысө пырі. Сесаң сесса менам ез-нүн
некор журыс петавлы дум лок олөм жылыс, бөра олөм жылыс...
Мыј ме вөчі тајө квајт вонад, зев дыр лөб гіжны... Ветлі сесса
Манчжуріјаө војутны...

ПЕКЛА. Коңөрөј, ме сізі і чајті.

МАРПА. Сетчө ветлөм мыст менам јешчө на паскыда
сінјасөј вөссіс... Унатор ме сени төді... Ті некодлы енө виставлө
мыј кута ме возө гіжны... Тајө пісмөсө лыфөдөм бөраныд косалө.

ВАГКА. Мыј бара-нүн сещөмсө вөчөма?

МАРПА. Ті вөд оланныд вөр шөрын, нінөм онө асчө
немтор очө кылө, сінјаснытө тіјанлыс тупкөны...

ВАГКА. Прөста қик сөрө, некод на онөз сінјас ез көр-
тавлы.

МАРПА. Мыј понда вөлі пансөма јапоніјакөб тащөм ыжыд
тышыс?... Мыј вөсна лыд нисө щөт ужалыс јөзөс вісны. Бара-
жө, ме шуа, озырјас вөсна...

ПЕКЛА (полө). О, Господө, мыјнө лөбма Гршукным?..

МАРПА. Міјан сар вөлөм көсјө мырфөныны јөзлыс мујас.
не на сылөн горшыс абу тырөма. (дугдө) ... Мыј-нө тајө лөбма?
Ме бара сесса ог лыт возөдсө лыфөныны. (Пуктө пісмө пызан вылө.)

ВАГКА. Саржылыс тақі гіжө... Вот і морт.

ПЕКЛА (пернапасасө). О, Господө, господө!

ВАГКА (Марпалы). Мед ескө огө-жө сурө ставным. Аттө
трасіча детіна. Мыј-кө-нө сіјө думажтө алы оз?.. Вај сеті кол
да возө лыфөны...

ПЕКЛА (полө). Гашкө оз-і поз-да...

ВАГКА. Только бара со загрекі некодлы-жө енө висталө
ставнымөс јурөн нуасны... Вај нөжјөнікөн лыфөны...

ПЕКЛА (зев полө). Бласлө крїстос... мунө Гршукным лөбма.

МАРПА (бөсто пісмө да лыфө колалөмөн). Ог вермы ме терпіт-
ны... ужалыс... коңерјас. Регод лөб... Сесса көсја гөтрасны.
(Пісмө усө кысы)

ПЕКЛА (повчө). Гөтрасны? Чө-өв!

ВАГКА (скөра). Гөтрасны?! Мед тыкө заводітлас.

МАРПА (нөжјөнік лептө пісмө, аслас чужөмыс зев јона вежес). Сіз-
кө гажа-а. (Лыфө). Көсја гөтрасны... Ті гашкө понданныд мыкө
шуасны-да... Енө сивтө менө... Сещөм нывсө еша зев асқан:
зев бур да төлка. Көт і абу озырлөн,—сөлөмыс аслас став

зарысыс донажык на.. Мыј-нө озырлунсыд? Мыј дегасыд. Сіјө меным озков.. Ме боста аслым нем кежлө бур сөлөма пөдруга!..

ПЕКЛА. О, Госпофө... Пөдруга. Гршукөј, Гршукөј, мыј-нө те кероан?... Вунөдін тај менө, фітаөј.. (Гусбныкөн бөрдө).

МАРПА (дрөжітө). Кора тіжанлыс, муса мам-батөј, рөдітельскөј благөслөвеньө.. (дугдылө нора). Онө-кө ыстө, сытөг олас... Тіжыштө сесса асныд регыджык... Ловјөн, зон-візаон өні кежлө кола тіжан возын мыжа пі, Гргоріј Гігеров. (Пуктө піемө пызан вылө, ачыс колө шемөс).

ВАГКА (недыр мыст). Оз ло сы ногөн! Некущөм благөслөвеньө мезан оз ло! „Сытөг,—шуд,—гөтраса“... Ог төд, мыј секи лөб. Јен јорас... (Кост). Зікөз дурмөма трасічаыд... Кущөмкө гулајтыс ныв сурөма да ј гөтрасны... Оз на сізі ло...

ПЕКЛА. О, Госпофө... Мыјнө ськөд лөма?... Прөста вөд ме колан вој ег вөтас сещөм омөла... Сізі і думажті, міса кущөм-кө шөг лөб... Вөтаса да бытө сарај вөла кайіс; петі, віцөд: сарај шөрын сөд вөв сулалө, а Грша бытө дөфас пукалө; сөд кора доф, да зев јона, бытө, мыјыкө конөрө, шөгсө... Со тај мыј возын. О, Госпофө... Гөтрасны...

ВАГКА. Оз ло, міса, сы ногөн!.. мыјнө міжанлы куш бөжа чыкышыд?.. Мунасны-на купеч нывјас сы сажө...

ПЕКЛА. Мыј-нө өні сесса вөчан?.. Мыј сылы гіжан?

ВАГКА. Мыј гіжам?.. Благөслөвеньө пыфди куз леторос ыстам... Аттө, трасічаө детіна.

МАРПА (нора). Ме-нө ескө мыјла вітчысі Гршукөс?.. Ештөма-нін сесса өні ставыс... Ок, ок,ок... (Пызан вылө летчысө, бөрдө гусбныкөн).

Занавеска нөжөнікөн тупкысө

ЈУАГАНЈАС

- 1 Кущөмжыка сетчө Иванлы грамота роч ніга вылыс?
2. Мыјла гөгөрвотөм быд роч кыв маті гөгөрсө торјөн Иван думажтө?
3. Став неногөн лыфөдөм-шудөм кывјассө Иванлыс гіжө тетрафаныд.
4. Мыјла грамотаө зіла кутчісө Иван, кущөм сылөні думјас возө кежлө?
5. Мыјла Сопрон Ваг сорнітө скөрыс?
6. Мыј вөсна Сопрон Васлөн ыжыд пыс пышјөма?
7. Кыцік велөдчөм јөз вылө віцөдө Сопрон Ваг? Чукөртө та јылы став сорнісө Васлыс.
8. Кыці Марпа віцөдө велөдчөм вылө?
9. Кущөм војас јылыс тані гіжөма?
10. Кущөм Сопрон Васлөн аслас олан план?
11. Кущөм Богослов заводуын робочөјјаслөн олөм Грша піемө серті?

12. Бөрја пісмө серті кәні Гріша да кушом уж нубдә?
13. Мыҗла Грішалы тащом думҗас јурө воісны сар јылыс,
олөм да законҗас јылыс?
14. Мыҗла скөрміс Сопрон Вас Гріша гөтрасөм вылө да
роч пөдруга вылө? Мыҗын тан Көмі пемыд мортлөн гөгөрво-
төм тор?
15. Кыңи петкөдләма авторлөн Грішалыс мамсө?
16. Мыҗла Марпалөн лыдфиг коста пісмөыс уеі кыыс?
17. Думышт прамөҗыка, мыҗла сещом морттуј лоөма Соп-
рон Васлөн?
18. Торјөдө вистыс сравненнөҗас да метафораҗас?

УЖҖАС:

Гіжө тајө лыдфөм бөрын сочіненнө: важ пөраө велөдчөм.

„Ваңка Жуков“

Ваңо өкмыс арөса дөтина. Кујим төлыс сајын сјјөс сөтисны велөдчыны Алакин-мастер ордө, сапөт вурны. Талун рөштво лункөд воча, ез вод уңны. Вітчыыс кытчөз мастер да подмастер-јөјас ез мунны вічкөб. Мунөм мыст козајова шкапыс шөдөдіс черыла доз, сөмөм перөа ручка, вескөдіс чукрасөм кабала ліст да мөдіс гіжвы. Первөј буквасө гөжтөз војдөр вічөдліс гө-гөрбок полөгтыр, өшөң вылө. өзөс вылө, јен вылө і чорыда ышловзис. Кабала пуктис лабічө, а ачыс сулалө пічөсчаңжылөн. Летчысис лабіч дорө.—Муса, дөдөј—Көнстантін Макаровіч, тајө гіжө тен Ваңыд.—Ме тен гіжа рөштво лункуча, ыста пісмө да ыжыд јурбітөмјур 1). Кевма теныд јенсаң бур олөм, абу менам бат, өі мам, сөмын те менам өтнад којын, матыс морт муса дөдөј“—вічөдліс Ваңө өінјаснас өшөңлаң і пыр бытөткө адзис асыс дөдөс—Көнстантін Макаровічөс, коді стөрөжаліс господа ордын. Дөд тушаөң зөлөңзик, вөсөңзик,—перыд—віјөр морт. Ар квајтымын віта, пыр нумјалан чужөма і гола өінма. Лунын сја учө кухняны, лібө варовітө господады пөжасысјаскөд, а војын пасталас ыжыд тулуп-пач да ветлөдлө господскөј керка гөдөр, ташкөдчө-таркөдчө. Сы бөреа вөтлысөны кык пон Каштанка да Вјун-Вјун зев мелі пон, јөз вылө і ас вылө, пыр өікласө, өіглөдлө бөжнас. Вічөдланкө вывті варгөс-мудер. Сыыс буржыка некущөм пон оз вермы зөбсыны да куртчыны көкөд, лібө пыравны пөгребө да пышјөдны јаз. Неөтпырі сурлі-өін сылы: жагөдны заводітлісны кыкыс, быд вежалун өөјтисны. Но пыр сјјө өткөд.

Век мөвпалө өні, буракө, дөдө сулалө килчө дорын, өінсө кунтыштөмөн, вічөдө гөрд-біа вічко өшөңө, лібө-жө сорөнітө слугајаскөд. Таркөдчан сылөң өшөдөма коскас, кјјасө көзыд раді дөрт шамралө. Нумјаліг тырјі негралө ворсөдө пөжасысјасөс лібө слугајасөс.

Табакнас-кө нукајтыштөдам-а? шуө сјјө і табак доз матыс-тө бабајаслан.

Бабајас нукајтөны табак, зев чорыда несјөдлөны. Дөд радлө, гораө ваксө да горзө. Ісөдөны табакөң щөц понјасөс. Каштанка јона несјөдлө, бергөдлө өырсө і бытөтө скөрмө—мунө бөкө, а Вјун сөмын зігласө бөжнас.

Ывла-вылын зев лөсыд, долыд, чөскыда молавсө. Вој пемыд, а јежыд вылыса керкајас, струбајасыс шынјас, јөждөдөм

1) Поклон, уваженіја.

пујас тыдалоны. Јенежыс оптојен тырџма југыд козувјасџн, то куслџны, то јонжыка џзыласны, то усџ кџнкџ козув, југыд, бја бџжџн.

Бытџ саџмис Ваџџ, јона зев ышловџис да мџџис гижны вџџџ:

— Муса џџџџ, тџрыт менџ јона і нџјтис кџџаин. Кыскис џирјџн-гарјџн менџ ывлаџ јурџџџ, кага качајтџџн менам уимовсџма да, бура і пачесајтис. Коркџ, таја вежалунас-жџ кџџајка меным џџџтис весјыны селџи, ме заводџтчы бџжсаыыс, а кџџајка кватџтис да селџи јурнас јона і тувкџџис чужџмџ. Подмастерјеыс ме вылџ тџшитџџны, вакеџны, ыстџны кабакџ винала, џџџтџны гусавны огуреч кџџајовалыс. А кџџаин менџ нџјтџ мыјџн сурџ. Гојан џекущџм абу. Асыввоџ сетџны џаџ, џбџџајтџџн рок, рытын куш џаџ. А чај да шыд—џнџм і думајтны, сојџны асныс, уџны џџџтџны меным ывлаын, керка возын, а кор кага бџрдџ сек і тор ог-уџ, качајта војбыд, муса џџџџ, петкџџлы асыд ыжыд мџлџстџџ, бџст менџ татыс бџр гортџ, џеревџаџ-ог ме вермы тани овны.

Јурбџта теныд кок вылад, кевмыса јенлы моз, нуџд менџ тас, а он-кџ кула...

Чукуртис Ваџџ вџмдорџџ, чышкыштис кџмышкџн еинјас да і јона зев бџрдџис:

Муса џџџџ, ме тен кута табактџ изны,—заводџтис бара, јенлы те пыџџи јурбџтны. А јежелџ мыжма,—нџјт лџок понјџс моз. Полап-кџ уж суртџм радџ, ме вџзјыса прџкаџщџк-орџџ чџсџтџны кџм. Лыбџ мџсвџџны муна.

Кџсја вџлі пышјыны подџн џеревџаџ да кџмџј абу, кџџыџыс пола. А кор ме ыжыд лџа та паџџи тенџ верџны кута. Пекодлы ог сет мыжавны, џбџџитны. Кулан да свертџкџ гџжа кута каџтывны, кыџк мамџс каџтыла џнџ.

Мџскуа кар ыжыд. Быдсџн господскџј керкајас, тани тыр вџвјас, ыжјас абуџс, а понјас бурџџ. Рџшгво џырјџ чџлаџ тан џвџздаџн оз славітны. Кырлџс вылџ сывны тан оз-жџ лџџны. Ме џтпыр лавка џшџн-вылыс адџылі зев уна вугырјас. Быџнога черџлы да аслыс пџлџс вугыр, пуд ыжта черџ кыскас. Адџылі і мукџд лавкаыс, пџщцаљјас вузалџны мџјан барџныџлџн код-жџ. џашкџ со чџлкџвџј сулалџ. Јај лавкаын і дозмџр, тар, сџла ем, а кџн најџ лыјлџны вузасысјас оз вџставны мем.

Муса џџџџ, кор барџнлџн лџас јџлка гџсџеч пыџџи бџст зарџна орек, да џџб јашщџкџ. Кор барышџа Олга Ігнатјџвналыс, сџстав мем џм вылџ.

Ваџџ јона ышловџис бара вџџџџис џшџнџ: Усџ џумвылџ вџрџ јџлка ветлџм џџџкџд. Ывлаын кџџыд но гажа і вџла, јџлка керавтџџ војџџр, џџд курџтџис, чышкџс табак, да гажаџ џумјалис Ваџџ тџралџм-кыпмџм вылџ. Том козјас ортџн сулалџсны навоџын да вџџџџџны асыныс џџмпџсџ, кодлы пуд усџ кувны. Лыбџ вџџџџџ сџн воџтџ јужыд лымјџд кџч. Кералџм коз џџд вајџс барџнјас орџџ. Сен-жџ-і заводџтџны вџчџџџны, мџчмџџны сџјџс. Мед јона пџсџџ Олга Ігнатјџјевна, џџлавысџ џ мед муса Ваџџлы. Кор мам-на вџлі ловја, олџс барына орџын, Олга Ігнатјџјевна частџ Ваџџџс верџліс

кампотён да велёдіс лыффысны-гіжны, соо́з артавны, кадрел
јоктыштны що́щ велёдіс. А кор мамыс кулі, Вањдос ыстісны
кухняо, фед дорё, а сесса велёдчыны — сапог вурны карё.

— Волы татчё, муса федёј,—бара гіжё Вањё,—крістарафі,
бост менё таты! Жалытышт кёт те менё, коњдорёс. Став менё
тані нёјтёны. Кыномёј орё сумалё, да гажтём кушём.. Пыр со-
мын бёрда... Војдёрлун мастер кучкіс јурё сапог балаён, быд-
сои кокжылыс услі, одва четчыны воі. Зевжё-нін мем лок та-
ні овнысё, омёлжык быд понжыс... Ыста јурбігём јур Јелена-
лы, кбсёј Јогорлы да мукёдлы. Гудёкёс меңчым некодлы ен
бег, ні ен вузав.

Збылыс, муса федёј, ачыд волы.

Сесса прошшай. Гіжі ачым Иван Жуков.

Вањё ноль пелё нукыльтіс кабала, сујіс камбертё, кодёс
рытнас-на нёбіс кёпејка вылё лавкаыс. Сесса думажтыштіс, шу-
жёдліс чернілаё да і гіжі адрест.

„Ас феравняё. федлы“ гыжыштіс јур-бёжсё да содтіс.
„Константин Макаровічлы“. Вањё рад. Некод ез мешајт гіжны.
Отпёлосён, оті дёрём-кежыс котёртіс ывлаё...

Торыт Вањёлы јайён вузасысјас вісталісны, мыј пісмё ко-
лё пуктыны јашщікё, а сес сесса нуасны тројкаа кёлёкёлчі-
ка вёлён.

Вањё пышјіс первој јашщік дорёз да і сујіс векніфік
коласёд.

Зев ыжыд нафејаён, мыј фед лыффас пісмё да волас, час
мысті ныргорён чёскыда узіс. Вётасё. федыс бытёкё пука-
лё патчор дорын, коксё бовјёдлёмён лыффо сылыс пісмёсё
да нумјалё. Сені-жё кокулас зіглёдлё бёжнас, нырсё лептёма,
патчёрлаң віждё Вјун.

А. Чехов

1. Віст серті ті асныд вісталёј олём вылём Вањкалыс чу-
жёмсаң 9 арёз.
2. Содтыштё да паскёдыштё ассанныд фед олём јылыс.
3. Мыјла фед јёз ордё челафёс сетёма?
4. Кушём? жык олём-вылём Вањкалён сапожнік ордын?
5. Тёдмалёј јонжыка мастер гозјалыс олём-вылёмсё?
6. Мыјла сёлёмвылё ез во Вањкалы олём?
7. Кушём торјас вылё карын веж петіс Вањкалён? мыјла?
8. Буржыка віждёлё Вањка пісмё вылё да кореалё аслыс-
сама торјас.
9. Воіс-ё ез Вањкалён пісмё федлы?
10. Кушёмжыка велёдісны мастерствоё Вањкабс?
11. Отілаёдлё Вањкалыс јёзын олём, ёніја челаф олём-
вылёмкёд.
12. Кушёмжык вак нёраё вёлёма олём сёрота- еновтём-
челафлён?

„УН ЛОКТӨ“

Вој. Кагавиңыс Варук, даскуім арбса ныв, пукалө потан дорын, качајтө кага. Вомгорулас муртса кылө мургө канмоз.

Өввө.. өввө.. өввө.

Пелөсын, јен воңын востымасө ічөтік лампа; керка паста-ыс өтінелөссан мөд пелөсөң нужјөдлөма восвөдік гез. Гез вылө өшлөма кага рузумјас да ыжыд сөд гач. Пөтөлөккыи зорөны вужөрјас. Кага рузум да гач вужөрөн вевтөма стенсө, пачсө, потансө і Варукөс щөщ.. Лампаын бі ымралө јөзсө—вөрөдө вужөрјас өтарө-мөдарө. Керкаын кылө ул рузумдук, шыд дук пачсан, а лабичсан көтөдөм кучик сапөг вуран көлуј дук. Ставыс пөдтө, прамеја лолыштны сөкыд. Потанын кага бөрдө. Бөрдөмысла гөлөсыс важөн-нын чирөма, оз вермы вөрзөдны кібн-кокөн, а пыр лөвтө дугдывтөг. Варуклөн јона локтө уныс. Сінјас кунөоны, бытө сиралөма сін дорјас, јур кутны оз вермы, нөш моз увлаң кыскө. Оз вермы вөрзөдны вомдор, сінлапөитны, бытө чужөмыс зөннас космөма, измөма. Кажитчө бытөкө јурыс зөлдөны мөдіс, скөң булавка јур ыжта коліс.

Өввө!. өввө!. өввө!. Муртса сылыштө вомгорулас.. Стен-нын, пачсајын гаг тачкө бытөкө часі көнкө назөнык тачкө Ортчөн, өдөссајын шкоргөны-узөны көзайн да подмастер Опанасеј. Потан зіб нораө зуртө, Варук ачыс щөщ мургө, зев кычкө лөсыд кывзыны тајө шысө унмовсөгөн, вольпас вылын. Но. узны оз поң, колө качајтны кага. Унмовсан—нөјтасны. Зуртан лајканшы скөрмөдө, дөзмөдө Варукөс - а. Лампаын бі ымралө, вужөрјас вөрөны, локыс пырөны сінүлө. Скөмөм јурөн узтөм вөсна гудыртчө, кажитчө быдсама, торјыс, бытөкө сөд пемыд кымөрјас вөтчөны, јорта-јорт вылас сөлөны, кагамоз-жө фк горзөны. Пөлтыштис төв, кымөрјас бырыны, Варук адзө паскыд туј, туј пасталаыс кызөр һајт. Мунөны војгырјас тујкуча, ыжыд нөпјөн, кысөны вөладөфдајас, өтарө-мөдарө; визлалөны вужөрјас. а туј бокјасас сөд-пемыд вөр.

Вөлајас, мортјас, вужөрјас бырыны—һајтө ставөн сунгыөс-ны.—Мыјнө тајө?

Јуалө Варук—ун локтө.

Шуөны сылы. Ставөн унмовсөсны, чөскыда узөны, сөмны каша-ракајас, кага-моз равзөны, оз сетны узны, сафмөдөны војгырөс.

Өввө, өввө, өввө; ме тен сыла сыланкыв... Мурзө Варук, асылс кажитчө, бытө-нын сјө бара пемыд, дука керкаын...

Жожын бергөдчыс мөдарбоквылас покојнік батыс. Варук сїјө оз адзы, но кылө, кыз сїјө ружтө, ојзө јона вісөм радыс. Сещөма вісө, кыв-ні-жын оз артмы, сөкыда лолалө да таракы-лө піянас. Со-нін мамыс пыщїө баруңөлы віставны, мыј батыс кулан уж. Вітчысө мамөс, кад-нін локны сылы важөн. Кујлө патчөрын, оз уағы кывзө батыс піңөн таркөдчөм.

друк кодкө воіс керка-дорө, ферт баруңө ыстіс доктурөс, коді локтөма карыс гөстїтны сыордө. доктур пырө керкаө. Пемыд пырыс оз тыдав, сөмын кылө сылөн кызөдөмшы, да өзөс востөм шы.

Щөктіс өзтыны бі.

Бат сөмын ружтыштїс доктур шыасөм вылө.

Мам ускөдчїс пачлаң, корсө істөг, новлөдлө кїнас малалө пачшупөд.

доктур сарөдіс ас чөпөыс істөг! регыдзык біјалїс.

Пырыс-пыр ваја...-шүө мам. Ачыс котөртліс ывлаө, пыріс сартаса біөн.

Батлөн чужөмыс гөрдөдөма, сїнјас југјалөны. Сїнвізөдлас аслыс нога, бытөс ставсө керкасыс адзө і доктурөс щөщ.

— Но, мыј? Мыјла тағї вісмөдчїн?... мышкыртчөмөн јуалө доктур?

Важөн-ө вісөдө тенө?

— Кувны воіс кад меным, овны ог вермы...

— Тырмас сөрны, лечїтам!—шүө доктур.

— Кыз тен колө, господїн доктур, а мї гөгөрвоам сїз: воіс-кө смертыд, ңемтор мөвпавны. прөста пыксыны... Мыјкө бара сорнїтїс вісыккөд, доктур вескыда сувтїс жожө, шүө:

— Ме ңїнөм ог вермы керны, өні теныд колө мунны боль-нїчаө, сенї вөчасны оператсїја,—пырыс пыр-жө вај мун!... сор-жык-нїн өні, но ңїнөм, ме гїжышта да бөстасны.

Кылан?...

— Батушко, мыјөн-нө сїјө мунас. Мїјан і вөвыным абу...—шүө мам.

— Ңнөм, ме барїныс щөкта... Најө сетасны.

доктур мунї. Бі кусї. Кылө бара ружтөм да ојгөм.

Час жын мыстї бара кодкө локтїс кылчө дорө. ферт барїн ыстїс телега нуөдны батөс.

Бат пастасө, мунө...

Воіс мїча, југыд асывоғ.

Мам абу гортын: мунөма болнїчаө відлыны батөс...

Көнкө ылын кылө кага бөрдөм і сы-моз-жө кодкө нораа сылө:

Өввө-өввө, өввө-өввө!...

Воіс мам, чөвтїс пєрнапас і шүө гусөвїк:

Кувсїс батыд...

Сарство небеснөј сылы. Шүөны сорнї-пө кағалөмныд, колөма воғжык больнїчаө нуөдны.

Варук мунө вөрө, јона зев бөрдө сен. Кодкө чорыда вач-

кис жүр бѳрас. Варук лукасис кымѳсѳн кыңпуѳ. Чѳвтис сѳн выв-
лаң, адѳѳсы воңын сулалѳ кѳңаин.

— Мыј те каран, лок ныв?... кага бѳрдѳ, а те уңан?... ѳѳ-
кыс бара ѳещкѳ пельѳд Варукѳс.

Вот бара лажкѳдлѳ потан да мургыштѳ вомгорулас.

Лампа бѳ, рузум вужѳрјас вѳрѳны, быгласѳны сы воңын,
лајкѳлѳны сылы воча. Фѳкмѳм жүр бергѳдѳчѳ, бара кажѳтѳѳны
быдсаматорјас.

Со-нын бара ыжыд, паскыд туж, пастала тырѳма кѳѳѳр ѳај-
тѳн. Војтырјас, вужѳрјас тујпастаыс водалѳмаѳѳ—ѳѳскыда уѳѳ-
ны. Варуклы намоз жѳ окота уңны. Но мам термѳдлѳ мунны
карѳ, медасны ужавны.

— Сегѳ милѳѳѳѳина, крѳста раѳѳ,—шуѳ мам уѳысјаслы.

— Петкѳдлѳ ыжыд милѳѳтлытѳ.

— Вај татѳ нывтѳ!—шуис воча кущѳмлѳ тѳдса гѳлѳс.

Вај татѳ нывтѳ,— јещѳѳ јлѳкжыка, скѳражыка горѳдѳс
мѳдыс.

— Уңан кага дѳнад!..

Варук ѳѳрјѳ чепѳсѳѳ, четѳ. Гѳгѳр вѳѳѳдѳ, каңалѳс, мыј абу
тујнѳ мам ѳѳ некущѳм уѳысјас, а жоңшѳѳрын сулалѳ кѳңајка,
скѳра зев вѳѳѳдѳ сы вылѳ. Локтѳма верѳны кагасѳ. Кѳңајка
лантѳдѳ, вездѳ бѳрдыс кагаѳс, а Варук вѳѳѳдѳ сы вылѳ і вѳт-
чысѳ, кор дурдас верѳны. Ывла вылын мѳдѳс-нын лѳзѳдны, ву-
жѳрјас омѳлажыка тѳдчыны мѳдѳсны. Воис асыввоѳ.

— Бост кагасѳ!—горѳдѳс кѳңајка.

— Бѳрдѳ кага... буракѳ щыкѳдѳма кодкѳ!...—

Варук бостѳ кага, пунктѳ потанѳ і бара заводѳтѳ качајтны.
Јѳк думјас мунѳны сѳнулыс, јурыс оз-нын војја-моз кажѳтѳчыны...
Но ун локтѳ, локтѳ, локтѳ... Сѳнјас кунѳсѳны. Варук пунктѳ јур-
сѳ потан дорѳ, лажкѳдлѳ став тушанас. мед оз унмовссы. Но
сѳнјас тупкысѳны, нѳшмоз жүр увланѳ катовѳѳ.

— Ломты пач, Варук!...—скѳра горѳдѳс ѳѳѳс сајсаң кѳңаин.

Тыдалѳ воис пѳра четчыны, кутѳисны уж берѳѳ.

Варук еѳѳѳтѳ потан, петѳ ывлаѳ несла. Аслыс бытѳѳ лубѳ-
жык, кор ветлѳдлѳ да пышјалѳ, ун оз сещѳма лок.

Пыртѳ пес, пач ломтѳ, кажѳтѳѳ лоі лѳсыджык.

— Варук, сувтѳд самѳвар!...—горѳдѳс кѳңајка.

Јукалѳ сартас Варук. Муртса уѳѳѳѳс бѳ лезны самѳварѳ,
ѳара-нын щѳктѳны воѳѳ:

— Чѳсѳѳѳт кѳңаинлыс колошсѳ!...—

Варук пукеѳ жоңѳ, кѳс колош. Ачыс думажтѳ: ескѳ ыжыд
колош-кѳ, кущѳм лѳсыд: јуртѳ сујны сетѳѳ да уѳ штны сѳлѳм
бурмытѳѳ. Сѳнулын дурѳ колош ыждыны, быдмыны мѳдѳс.
Со-нын керка ыжта лоі... Кѳыс шщѳѳтка уѳѳ. Варук пыркѳдѳ
јурнас, сѳнјассѳ востѳ, зѳлѳ вѳѳѳдны сѳѳѳк мед ѳемтор ез вѳр,
ез ыжды сѳнулын.

— Варук, мыскы кѳлѳѳвыв, јанѳѳм-нын ѳајтысла!..—кылѳ
бара щѳктѳм кѳңајкалыс.

Мыскö килчö. Идралö горнича. Ломтö мöд пач и пышжö лавкаб нöбны сожан.

Ужтöг оз пукöдны öтик минут, пыр пышжав да ужав. Мед öккыд уж кажитчö: сулавны пызан-дорын, вöссыны картупель. Жур öшöдчö пызанлаң, кияс дрöжжитöны, пурт усö. А кöзајка пыр сен динад мыжкö горзö, пель жукалö. Тащöм-жö кажитчö сöккыд пеласны, вурсыны, вајавны сожан. Овлö сещöм, мыј нинöм вылö виçöдлытöг окота ускöдчыны жожö да чöскыда, чöскыда учыштны пöттöз.

Лун колö. Воö рыт. Пемдö, Варук ноçласö ачыс нумјалö и оз тöд мыј вылö. Кажитчö быттöкö рöмдан кадыс нимкодасö ськöд, ворсöдö учан син, кöсјö бөрти чöскыда учтöдны.

Локтисны гөстјас.

— Варук, сувтöд самöвар!...— горöдiс кöзајка.

Быдлаин лок-нога, абу јöз код: самöварыд çола, лоö виты-квајтыс сувтöдны медым пöттöз јуктавны ставöс.

Чаж бöрын Варук çон час сулалö гөстјас воçын, витчысö воçö оз ö мыжкö щöктыны вöчны јешщö.

— Варук, пышјыв, нöб кујим бутылка сур!...—

Ödjö чепöсјö места вылыс, котöртö öдјöжык, мед палалö ун.

— Варук, пышјыв винала!...—

— Корс, кöни пробка востаныс!..

— Пыр-жö весав селди!..

И таç öтарö щöктöны вöчны воçыс воçö, нуны да вајны, пом некор абу. Пыр мыжкö колö.

— Вот гөстјас мöдöдчисны, мунисны гортö. Горничаыс бијас кусины, кöзајева водисны учыны. Кылö Варуклы мед бөрја щöктöм кöзајкасан:

— Варук, качајтышт кагасö

Трачкаң гаг бара çуртö сґеяын, лампа јöгзö, рузумјаслөн вужöрјас сујөдны куңсансинјасö, јöмдöдны Варуклыс јур. Варук мургö вомгорулас, бајјöдлö кага. Син воçын бара паскыд, најт туж, нопа војтырјас, сен со мам-бағ ыс щöщ. Варук быдöнiс тöдö син воçыс. Но оз вермы гөгöрвоны, мыј сылы мешајтö овны, код оз сет чöскыда учыштны, кöрталö кокöд икиöд. Гөгöр виçöдö,—корсысö мешајтысöс. Оз шед, оз ады некөдöс.

Виçöдлiс гөгöр: лампа вужöр вылö, рузумјас вылö, пачлаң, пöтöлөклаң и друг кылис мешајтыс шы, кодi оз сет сылы учыны нi овны.

Тајö кага, кагалөн бөрдöм, тајö медсасö мешајтö, вијö, конöрöс овнысö пыкö.

Друг серöктiс Варук. Мыла ез адыв, гөгöрво воçжыксö. Гөгöр кажитчö ськöд мöдисны нумјавны, серавны вужöрјас керка пыщкöсын.

Мыла збылыс ез каçав воçжыксö?..

Четчö Варук улöс вылыс, нумјалö, ветлöдлö жожкуза. синлы весiг долыджык лоi.

Кажітчө воҗәсә ләсыджык ләб, оз ло сесса уҗәмыс мө-
шәјтыс некәд.

— Вины, пәдтыны. сесса уҗыны... Помгәг, пәттәз чәскыда
уҗыны...

Вужәрјаслы чуннас грәҗитә, гораә серәктә. Локтә кага
потан динә, мышкыртчә кагалаң, голәдә мыҗвынсыс топәдә, пәд-
тә кагадә...

Әдјә зев водә, лубә пырыс серәктә, уҗыны, уҗыштны..
Уҗыштны пәттәз!... I минут мыст уҗә жожын, бытә куләма—
нинәм оз кыв.

А. Чехов.

1. Кущәм семја пыщкыс петәма Варук.
2. Кызәк оліс сапәжнәк ордын Варук? Әтәләдлә оләм
Ваңкалыс (Ваңка Жуков вәстыс).
3. Тыр вәжәрән-ә Варук вәис кагасә?
4. Поҗә оз Варукәс тәс мыҗавны? Кәдә тан збылыс мы-
җаыс?
5. Кызәк поҗә вәстыслыс нәмсә мәднәгәдә шуны.
6. Тәдмәдә Варук вәт сертә бағыслыс оләм вәләмсә?

Вот пукталом

(КУЛОМДИНСА БУНТЫГ—Нобдинса Витторлөн)

I петкөдчөм

Бөчсө Өнүс-Гриша-ордын. Керка пышкөсыс (горичаыс), бура гажа: шуга вылас өшиңяс, јенув-пелөсын пызан (вевтөма пызандөрабн), вескыда бэбс керкаб; вескыдывылас мөд бэбс — посвозб, пелбөсас шкап; жожсө волсалма мича жож-дөрајасбн; уна улбсјас жожас. Тувјын бшалабны паскөмјас.

Арса лун. Празник. 1841-во.

1. КИПРУШОВ ӨНҮС ГРИШ—кулөмдинса „гөлөва“ (Старшина), ар 50, сөд морт, олб озыра, ассө вылб пуктө.

2. МАТРЕН—сылбн гөтыр, ар 45, полыс, —рам баба.

3. РУСИНОВ ЭМА-МИТРЕЈ—налбн зат писар, отставнөј салдат.

4. ПОПОВ ЖЕЛӨГ ИВАН—сылбн помошник, ар 40, сөдөв.

1-ја петкөдчөм

ГРИША (Матренлы). Но, мыј сетчө дувгөдчин. Пукты! Ен мешајтчы тани.

МАТРЕН (чургөдлө бтарө-мөдарө јандовасө, корөб пуктанин). Сіјб-жб-ескө виэбда-да, некытчө пуктыныс, Григореј Өнүсөмөвич, кабала-јасбн став пызансө тыртөмныд-да.

ГРИША. Но, јөрмін-тај сесса зикбз, пикб воин. (Бостө Матрена-лыс јандовасө). Вај, ме ачым пукта. (Көсбө пуктыны-да,местаыс абу. Сесса јуб дорыс).

МИТРЕЈ (јурсө лептө). Бура ковмас артавныд тајбс, Григореј Өнүсөмөвич. (Чуынас тувкбдлө кабала-вылас).

ГРИША (усјассө чышкө кинас). Арталам, зат. Кујимнад өнб дивја артавныд, ме тај-нб во квајт-кымын бтнам артавли-да, пыр-жб артавли, дај артавлисб пыр стбч... Вај, зат, горштб вескбдышт (сетб јандова)

МИТРЕЈ. Кызкб-бд быт артав, шурин (јуб).

МАТРЕН. Мыј-нб ті вбскресенна-кузаныс талун арталанныд?..

ГРИША (скорыс Матренлы). Теныд, баба, татчбз абу могыс, ассыд ужтб тбд.

МАТРЕН. Ме нинбм ог шу, Григореј Өнүсөмөвич... Грекыс пола-а, вбскресенна-кузаныс, миса мыјкб ужаланныд-да...

ИВАН (јурсө лептө). Грек кбт милбст, Матрен-тбт-а, быт ужав обществөыдлы. Бур јбзлы празник талун-а, ми со-ужалам: вот шупам.

ГРИША (Иванлы). Теныд, Иван, ічотік-жө могыс сетчө. Вөч, мыј вөчан... (Чуннас індөјандова вылө). Со, јувышт сурсө-да, гиж. Тенад, зөла пісарлөн, ічөт-на чынд, кытчө оз јуавны, ен сујен. (Матренлы) Те сесса, баба, мун татыс, ен мешајтчы мјанлы (Иван јүө).

МАТРЕН. Час, јандовасө боста-да, муна (бостө Иван орфы јандова). Јешцө-нө колө-оз, Григореј Öнисімовіч, сурис.

ГРИША. Мун, шуөны теныд! Мыј сені бызгыны пондін? Ковмас-кө, ачым кора (Матрен петө).

2-өд петкөдчөм

ГРИША (Аслыс-моз). Быд грекыс-кө повны сесса көт жел ен бергөдлы. Кушөм јен-возын грешітам—сіјө јен-і прөсвітас... Öтік праык ез-на коллы менам вічкө ветлытөг—јурбіта-кевмыса пыр став общество-пондаыс. Сесса-өд тајө пызан-сајад лыдфысөмыд абу кушөмкө сөд уж.. (Мітрејлы). Нолтө, Мітреј-зат, уна-ө те-ногөн лоі?

МИТРЕЈ (візөдө кабала вылө). Куш локтан во-вылас вотыс кајө податнеј список-серті 6114 р. 21 к. Мјан Кулөмдін обществоы 754 душ; быд душ-вылө сіјө воө 8 рублеј 11 копејкөн... (Иванлы)- Сіз, Иван Јелісејевіч?

ИВАН. Пөштө сізі, Мітреј Тімофејевіч, муртса озжык во сымынданас, 73 копејкөн-вылынжык секи став суммаыс лоө.

ГРИША. Вылын-понда немтор, мед-тыкө улын ез ло-а. Секи аслад зөптыс лоө пуктыны... Уна-ө вылыныс, шуан?

ИВАН. 73 копејкі, Григореј Öнисімовіч.

ГРИША. (Сөлыштө). Тпу! Ме чајті-кө 73 рублі.. „73 копејкі“... сөлыштөм доныс оз сулав.. дај сесса став вотыс зев улын—8 рублеј!... Еща!... Но, воө лыдды, зат!...

МИТРЕЈ (кабала вылө візөдөмөн). Воө-өд сесса һөдоімкајасыд, шурін...

ГРИША. Һөдоімкајассө-өд колө-жө перјыныс, зат? Кысөд-ын гашкө во дасјасөн.. Разсыкајев-дырса на емөс һөдоімкајасыс... Уна ө нө те пуктан, зат ставсө?

МИТРЕЈ. Мыјда пасјөма торја тетрадө, сіјө-і лыддам, Григореј Öнисімовіч (візөдө кабалајас вылө). Штрапјас вөр кералөмыс 800 чөлкөвөј, сесса пөдаркіјас вылө чіновікјаслы 2363 р. 05 к. сесса воzza һөдоімкајасыс 5364 р. 16 коп..

ГРИША Но, уна-ө сіјө ставыс лоө?

МИТРЕЈ Ставыс 8527 р. 21 коп... Сіз-абу, Иван Јелісејевіч, те серті?

ИВАН (візөдө кабала вылө). Сізі—8527 руб. 21 коп.

ГРИША Еща-на тајө... Татчө абу-на став һөдоімкаыс веска-лөма... Јешцө-на ковмас содтыны тысача кујім-кымын сетчө..

МИТРЕЈ. Кытчө, шурін?

ГРИША (чуннас тувкөдө кабала вылө Мітреј возын). Сетчө, зат важ һөдоімкајасас...

ИВАН. Кушөм кујім тысача-нө сіјө, Григореј Öнисімовіч?

ГРИША. Сіэ-кө верно?

МИТРЕЈ. Кыкнанымлөн-сіэ-да, ферт, верно—8527 р. 21 к.
Быд душ вылө тајө воө 11 р 31 көпејкабн. Сіэ, Иван Јелісејевіч?
ИВАН. Пөштө сіэ,—муртса озжык во сы-мынданас, 54 кө-
пејкіон вылынжык лоө суммаис.

ГРИША (сөлөмысжык) ... Мыј пыр вылысыс полан, труктөс.
Тенад пыр вылын—вотыд вылын, недоимкаыд вылын. Ме-но-
гөн, кымын вылын—сымын бур. Те-өд ен-на зборлықавлы-да,
он төд. А ме вывті јона-нын мунліс быдторжыс. Квајт во отнам
ме вөлі человальныкын-да, менам кіпыр бура уна фенга-нын
ісковтліс... Секі ме ачым вөлі ыжыдыс став-вылас. Некушөм
нащальство ме-возын ез ыжыдавлы. Јешцө быдөн вөлі пөщө-
тајтөны. Ег-өд өтчыд ме-і Сыктывкарад летчыс, гашкө дасы-
нын видлі. Пыра вөлі өкоужвөј нащальник-орло-да, митөвті про-
сім-пө, Григореј Онісімовіч сојны-јунд, гөстөгны—медбур гөст
вөлі ме... дај өні-на септөм (Иванлы) А те сені кушөмкө пөлтнйкк
вөсна сорнитан!. Көд лыффыліс менсым казнасө? Гашкө недоим-
каыс абу вт тысача чөлкөвөј, гашкө дас тысача!..

ИВАН. Ме нинөм ог шу, Григореј Онісімовіч, висталітај сө-
мын кызі артмө арталөмыс...

ГРИША. „Кызі артмө“... Кызі вөчам, сіэ-і артмас, кызі ме
шуа---сіэ-і лоө.

МИТРЕЈ. Вернө, шурін! ван Јелісејевіч оз-на төд пөрадоксө.

ИВАН (сөлөмыс). Сіэ-кө, нинөмла тани, Митреј Тимопејевіч.
міјанлы і артавыс: мед Григореј Онісімовіч шуас быд душ вы-
лө 25 чөлкөвөјөн-дај ставыс...

ГРИША. (скорыс). Верма, дај шуа, окоғита-кө сы-вылө ме-і
власт імејта! Сытөг некушөм пөрадок оз ло!

МИТРЕЈ. Вернө, шурін! Власттөг кушөм алы пөрадок! Сы-
вылө-өд тенө, Григореј Онісімовіч, обществоыс-і бөрјіс.

ГРИША. Фер-жө, зат, сы-вылө! (Иванлы). Гөгөрвоан-он те?

ИВАН. Кызі-нө ог гөгөрво, Григореј Онісімовіч. Шуа-тај,
міса те верман воттө 25 чөлкөвөјөн душ-вылө пуктыны... Кыэ
чөлкөвөјнас пөштө воө-нын-а...

ГРИША (Митрејлы). Мыјөн душ-вылө воө зат, ставыс?

МИТРЕЈ (вөчөдлө бумага вылө). 8 р. 11 к. да 11 р. 31 к., ста-
выс лоө 19 р. 42 к. душ-вылө. Сіэ Иван Јелісејевіч?

ИВАН. Ферт, сіэ... Тавосаыд вөлі даснол чөлкөвөјөн душ-
вылө-а, мөд во кежлө пөштө кычөн-нын... Ме чајта, сөкыд лоө
мынтыныд јөздылы...

ГРИША. Еща-на, шу,—ещал.. Ыжыдө-нө сіјө фенга—кыэ
чөлкөвөјыд? Міјан обшществон кык думыс унжык некодлөн
абу... Неламын чөлкөвөјыд абу-на со чөлкөвөј!.. Ме-тај-нө
рөскодујта онас, гашкө, кык-сөбс-да, нинөм ог шу... Мынтас-
ны-на-і кыэ-вітнас, шуам-кө... Быт-өд мынты!..

МИТРЕЈ. Вернө, шурін, мынтасны, быт-өд мынты.

ИВАН. Ме-тај ог шу: оз мынтыны-лі мыј-лі, сөмын өккыд
лоө перјыныд сыжта вөттө.

ГРИША Перјам! Вотыд-өд абу кушөмкө јөз костса уждысөм

ИВАН (кабала-вылө вичодомөн). Кујим тысеча чөлкөвөјүд, Григореј Оңисимович, воё 3 рублі 98 копејекөн быд душ-вылө...

ГРИША Сы-мында, со, і ставыс, весіг ноль чөлкөвөјөн оз во, а те вөлі полан... Мыј сижэ донь обществондылы, ыжыд-ө мынтан-тор?.. Сесса-өд сижэ фенгаыс оз кытчо-сурө мун, став-нас-жө пырас сарскөј казнаө...

МИТРЕЈ (журө лепө). Уна-ө тенад лоі, Иван Јелісејевич?

ИВАН. Трі рублі февјаносто восем копејек...

МИТРЕЈ. Вернө!.. Став вотыс кајө 23 рублі 40 копејекөн душ-вылө...

ГРИША (Иванлы). Со мыјда-на-і ставыс-а, те зуртан вөлі: 25 чөлкөвөј-пө.

ИВАН. Абу-нын зев ылыө сөгчөз, Григореј Оңисимович...

ГРИША Ылын көт матын, а лишнөј огө-на боетө...

МИТРЕЈ. Вернө, шурін: мыјдта лыдыс висталө, сы-мында-өн-і арталөма...

ГРИША. Менө көф јона видөны катыдсаыд: вывті-пө жмитө Оңис-Гришаыд, а ме быдтор вөча закон-серті, сытөг пөрадокыд оз ло!.. Мөд вөскресенна-кежлө, зат, скод колө вөчлыны да виставны јөзыслы тајө вот-јывсыд...

МИТРЕЈ. Чукөртам.

ГРИША. Оні сесса ті верманыд мунны... да мед уна сорні та-јылыс ез вөв!.. (Четөны, мөбөдчөны мунны).

МИТРЕЈ. Оз ло, шурін...

ИВАН. Мі-тө-ескө огө пондө сорнитны јона-да, скод-вылад, ме чајта, кыптылас-а.

ГРИША. Но, сы-јылыс ме ачым төда!..

МИТРЕЈ. Вернө. шурін, кыв некод оз лыт шуны...

(Иван да Митреј петөны вескыд өзөсөд).

ГРИША (чукөстө бөрсаныс). Митреј-зат, колтчы, пажнајтам! (Митреј бөр бергөдчө).

З А Н А В Е С

ЈУАГАНЈАС

1. Кызик мужик көпејка вылө вичөдө старшина?
2. Думајтө да вөчө асыныд вывод старшина кывјас серті: „кызик ми вөчам, сизі-і артмас, кызик ме шуа-сизі-і лоө“.
3. Кызї недоимкајас перјө старшина?
4. Кызї старшина вичөдө-мір вылө?
5. Кушөм 3000 чөлкөвөј суіс вөтө старшина?
6. Царскөј казнаө-ө став вот фенгаыс муно вөлөм старшина кыв серті?
7. Та серті-кө кызї важөн вот пуктавлөмны?
8. Ыжыдө-ө вөлөм власт старшина кыи!
9. Вывод вөчө старшина кывјас серті: „менө став өкружнөј нащалствоыс төдө, гашкө імператор Ніколај Павлович на щөщ төдө, кушөм та серті-кө вөлөм гырысжык началствоыс“

УЖЈАС

Буржыка мед гөгөрвоны та јылыс, лыдфөј доннас Ноб-динса Вітторлыс — „Кулөмдинса бунт“.

„Вот перјом“

Левон ђађ-сотскѡј чукѡртис војтырѡс скођ вылѡ.

— Еј, ти, кыланнѡд? вот мынтыны лѡсѡђѡ. Земскѡј локтѡ!..
Ме вѡлі-нын уѡа, бат воіс рытын скођ-вылыс зев скѡр.

Мѡђ лун асыв воын четчіс сеѡђм-жѡ скѡр, шог—нынѡм абуыс вѡіс Матрен чојѡс.

Стреѡннѡ луно Левон ђађ бара вѡтлысіс скођ вылѡ. Тајѡ раз земскѡј локтѡма станѡвѡјкѡђ. Бара, тыђало јона сорнѡтісны. Батным вошлі лунтыр кежлѡ.

— Нинѡмѡн, буракѡ, ез сур куш кіѡн?

Јуалис сылыс мам.

Бат зев скѡра горѡђіс мам вылѡ, ме тѡкѡтѡ кок-јылыс ег ус. Рытывѡђ ѡекођ кыв ѡі жын ез шу, став чѡв олісны.

Мѡђлун асыввоѡ, муртса-на понђіс југѡыштны, бат чојкѡђ ђыр ноксісны звѡз-ђорын, а бѡрас нуѡђісны ђіђыс серѡђ-кук-нымѡс. На бѡрса пышјѡђіс мам пасѡланаѡс вевтѡмѡн самѡвар. Мем бѡрса ме шѡщ вѡтчи. Бат мыјла-кѡ ђебіс кукаѡ іђас кол-тајас ђорѡ, сѡен бокѡ. Тыђалан бокјасѡ тупкаліс іђасѡн, пощ-јасѡн. Коласѡђ тыђалис, кыђі кукаѡ пессіс ѡђѡђрнын*.)

— Мед ескѡ оз-жѡ пѡђ—вомгорулас шуыштіс мам.

Крепыђа лоі озѡ кіссы, шѡпкѡ кылѡ мам.

— Крепыђ.. Вај вылысас тырт іђ іђаснас! Матрен чој вајалис лебынѡн поснѡ-іђас, а мам кыђ пыщкѡ ђебіс самѡвар ђа выл кѡті, кођѡс, вѡ вѡт-нын вѡђ кувнысѡ. Ме, јѡјмѡм морт мѡз, вомпаскѡђѡмѡн сулалі на воын:

— Мыјла-нѡ мамѡ, тајѡ ђеблаланыђ.

— Марш гортѡ скѡрыс горѡђіс бат, ђезјѡн грѡѡтчіс мевылѡ.

— Нѡбѡс ђыђлађ вевјалан!

Сееѡа гусѡн, муртса кылыштѡ шуіс:

— Кодлы-кѡ вѡсталан, вѡја!.. ђереvнати ветлѡђлісны наѡѡлнѡкјас, ѡктісны вот ѡђѡімка-енђѡм во.

Маѡтыг тыр ветлѡђлісны ђыђ керка ђорті пѡніасѡны јона, грѡѡтчісны, пычкісны — ѡстаткі лов мужікјаслыс. Начальство бѡр-вылын кыссісны старшіна старѡстакѡђ, ђыђѡн металађе, сен-жѡ карса понѡтѡјјас паскыђ рѡзвала ђѡђѡђн локтѡмађе.

Лым вылын ывлаѡ петкѡђлісны керкајасыс ђѡра, паскѡм сѡѡс-завѡђ ђыђтор мыј, інас сѡм вылѡ — ђѡятѡм-

*) ѡђѡђрн выл, вольтѡм мѡста.

донус нѳбалис карса купеч накѳд щѳц локтыс, зев ыжыд тулупа дадѳ.

Станѳвѳј вичалис сѳјѳ Васѳлѳј Васѳлѳлевѳчѳн і гѳстѳтѳдѳс дѳна папѳросѳн.

донѳ урчѳталѳс станѳвѳј, старшѳна щѳц сен мытчасѳс ачыс чужѳмѳѳ бергѳдѳма мужѳкѳјасыс мѳдарѳ-da. Старѳста чѳв олѳс, а понатѳјјас шог пырыс вѳзѳдѳсны.

Васѳлѳј Васѳлѳлевѳч чужѳыштас кокнас, бергѳдас мѳдарѳѳ тѳвар да чѳрѳм гѳлѳсѳн урчѳтѳ:

— Нѳѳба тајѳ...

Нѳѳбалѳм торјас пукталѳсны рѳзвалѳѳ, а нѳѳбалыс кыкѳс пѳщѳгыс денга мешѳк, вурѳма дѳраыс дашкѳ аршын кузѳта лоас. Кымѳм чунјаснас лыдѳѳс посны, сѳаѳа денга. Бабајас ѳк-горшѳн горзѳсны, бѳрдѳсны. Мужѳкѳјас журбѳтѳсны коквылѳ станѳвѳјлы. Станѳвѳј тесак помнас тувкѳдѳс мыщјасѳ, лым-вылын валајтчыс мужѳкѳјаслы, скѳра щѳктѳс вешјыны кок-улыс, туж-шѳрыс.

Петкѳдѳлісны новлан кѳлујјас, порсјас, мѳсјас, ыжјас, курѳгјас.

Бжјасѳс кокѳѳ кѳртавлѳмѳн шыблалѳсны доѳјасѳ; мѳс-јасыс да кукањјасѳс кѳртавлѳсны доѳдѳрѳ. Курѳгјас ѳкыс горзѳсны мынтѳчыны кыс, гѳнјас ѳщкысѳн, лебалѳсны ывлатѳ.

Порсјаслѳн, бабајаслѳн, чѳлаѳлѳн ѳѳѳлаасѳс чѳрѳзмныс. Мѳсјас шѳга бакѳнны, кок увѳыс кодѳнны лымѳѳ повѳѳмла.

Зев регыдѳн і тырѳ нѳл рѳзвалѳыд. Станѳвѳј горѳдѳс.

— Огѳ сојыштѳѳ, Васѳлѳ Васѳлѳлевѳча-а?

— Поѳас, колѳ-нын,— шуѳс карса.

Кѳлујѳн тырѳм доѳјас мѳдѳдѳсны ѳесацкѳјаскѳд карѳ.

Нашалњѳкјас кѳсѳ шамралѳ-тыр пырѳсны старѳста горњѳ-чаѳ, сотскѳј котѳртѳс вѳнала. Понатѳј попаѳѳа орѳѳ јаблѳккла. Кытѳѳз ез тыр горшныс кытѳѳз ез јусы-сојсы, мужѳкѳјас пыр вѳчысѳсны кылѳѳ дорын.

Старѳсталѳн Палаѳѳа да мамыс термасѳмѳн вѳјасѳсны сојан капуста, јѳј, јѳв, нѳк. Мужѳкѳјас вѳзѳдѳнны на вылѳѳ.

— Вѳзѳдѳлѳѳ, вокјас, чѳскыдаѳѳд жѳрѳтѳнны најѳ...

— ѳерт, велалѳмаѳѳс чѳскыда сојны да јуны...

Нашалњѳкјас горѳѳдѳлѳгтыр курѳтѳсны ѳѳѳс-дорын, а матыњѳк мужѳкѳјас шапкатѳмѳѳ жѳмѳтѳсны ѳѳѳс дѳнѳ.

Чѳј јуѳм бѳрын воѳѳ мѳдѳсны ѳѳѳѳјас гѳјавны, да вузавлыны. Бара бабајас бѳрдѳсны, мужѳкѳјас тупласѳсны лым вылын.

Воѳс черѳѳд мѳ дѳрѳѳ, а вузавны нѳнѳм абу мѳјан.

— Ваше блѳгородѳјѳѳ, тајанлѳн нѳнѳм абу, зев гѳлѳѳс, сѳмын нѳмыс крѳстанѳн... Кодкѳ вѳсталѳс.

Понатѳјјас вѳзѳдѳнны бат-вылѳѳ.

— Ен шѳгѳс, Лавренѳјѳв,— гусѳнѳк шуѳс ѳѳѳ понатѳј батлы,

— Ускѳдчы пѳзѳсѳанјылад, менам нѳнѳм абу... Кѳѳ јур вундѳѳ, грѳш нѳ копѳјѳка...—сѳсѳа бара ыштѳдѳс.

1) Пѳзѳсѳанјыв колѳно, пѳзѳс.

— Горзас, горзас да лантас. Вистав, мыј шыгёе, еојім ставсё, виқод теш пасёј омёлжык агасыс... прёетитасны сесса. Станёвёј пырис керкаё. да ыжыда маткыштіс, еорјё лукаём бёрын. Мам повёдомысла оз тёд, мыј ачыс керё: бостіс корёе, мёдіс зіла зев чышкыны јог станёвёј кок-улыс.

Батушко, нащалнік, те мыјанё... господін нащалнік... Мыјла-нё мі вылё виқодан?

Ураднік тувкнітіс пельпомё мамлы.

— Вешы сес, ен мешајт, пёрыс куш!

— Јурбіт кок-вылас барінлы!.. шуіс мем ёдјё зев мам.

— Ускёдчы сы-возё, ускёдчы.—Адзіс сесса пон водёма ізас вылё і гёлікён кутіс вачкавны:

— Мыј сетчё зёбсёмыд, ётерво, пышјы ывлаё, паскём косавны барінлыс кёсјан?

Пон скёрыс еравны мёдіс.

— А, те, таз, те таз! і гёлік діннас вартіс понлы јурас:

— Ёдјёжык, ётерво, тас... Паскём косавлыны, ме тенё ётервоёс!.. Адзылан гаж! Барыё кущёма куртчасё—мамлён. чышјан улыс јурсыс петёма, лёзмёма, ёті коккыс һамёд пёлыс усёма. Бытё јёјмёма, пышјалё керкавоз куға.

Станёвёј виқодліс сывылё і серёктіс:

— Кущём полокалё!..

Ураднік щёщ вашкёдіс.

Восса-ёзёсёд станёвёјлы кыліс керка пыцкёс дукуы. Рожа чуқыртіс, да сёласыгтыр шуіс.

— Кущём лок дука—скётјаслён!.. Ёзёс швач кылё бёр сіптіс петіс картавозыс ывлаё.

— Кёні кёзаіныс?

— Ме... тан, ме...—шуіс бат.

— душтё мынты!..

— Абу... шыгёс... господін батушко, вітчышты!

Ускёдчіс бат пізёс вылас. Перыда, гёгёрвотёма мыјкё шуіс гыжассыс вачкыліс аслыс морёсас. Матрен чој телёдма, кыт сурё гёрд сера дрёжжітё, чунјассё пёслалё. Мамё зев јона горзё-бёрдё, а бат, бытё пон, увсаң виқодас ураднік вылё да станёвёј вылё. Ме чела! чукёрын сулала.

— Батыд, буракё, тенад бёрдзіс?—шуё мем сётина дінын. Мем сыс кажітчё јанзім.

— Сіјё тёлыс сінсё гёрдёдё,—шуа ме сылы.

— Те тёдан, мјан сіја кущём, чертышкён сінвасё он чуктёд сылыс.

Оз бара мјан сіјё бёрд.

— Виқод бёрдё „вот кёт пернапас чёвта“—бёрдё...

Виқод нырулас ётарё кутчысё—шуё бара мем Мішё.

Аслам сінваё щёщ кутіс петны.

— Ен-на... чёвлы... воас черёд, бёрдзас і тенад батыд,—кујім керка сајын вёд сёмын-нін.

— Мі-н... асыввозсаң бёрдім ставён.

— Бат маткё, а ми горзам бёрдам. Бат шуё колёпё жагёдчыны, а мам сылы јешцё јона горзё:

— Бур војтыр-пё скётсё зёблалёны, корёны бурёсжык, те жагёдчы сетчё... Тёдан бат мијан вёв да чаы нудёс шор дорё, а ыжыд порёс зёбны нёкытчё да јона і бёрдсё—да маткис... Чёртјас-пё најё сојасны поретё, асным сесёа от адзылё...

Мамё шуё:

— Јеымысёд милёста О лексејевич...

Недырмыст Мишё пелвозё, гусёи шёпнытис:

— Батё-од порсёё начкис-жё. Ез і чшжав, шцёвнас і бытёи суисны ізас стёгјё: лок петкёдла колёкё! Гумла дорын... Нашалныкјас петисны корёсны карта сажё, а ми Мишёкёд гумлалаы.

Кынёмёз лымјын келалам.

— Ме петкёдла, кёни јажыммијан кујлё. Адзан пыр вот.

Мишё вицёдлис ізас стёглаы дај ыжыда бёрдсё.

— Вицёдлы, вицёдлы!

Нол зев гырыс пон ізассё лукјалёмаё да сојёны, косавлёны порс туша. Лым вылыц некымыя вёр тујтёдчё. Бокынжык кычанпи увтё, ракајас пощёс вылын кравзёны, горзёны, ізас вылыы тыдалёны вилёдём лы торјас.

— Батё, батё-ё! горёдсё Мишё сесёа ыжыда бёрдёмён сикт кузта горзис!

— Батё, понјас порсјајтё сојисны, сёмын-нын куш лыјасыс колёма! Мужикјас чујмисны, вицёдсисны сы вылё, а Мишлён бат кок јывсыс уеі лым вылас.

— Мыј те горзан сен? ырыштчис Миш вылё гёлыкён стёрста.

— Понјас соисны.. Кинас петкёдлёмён бара равёстис Мишё.

— Мыј те, мыј лоин!.. мыј сёран?.. Муртса кызјас артмалё батыслён.—Мыј те, јен текёд!.

— Јајтё меса сојисны. Шулёс ёд тен мамё: колё ылёжык зёбны.. ен кывзы. Ёни бост мун сес!..—

Батыс кутчысис кулакнас јурзёё, келдём чужёмыс шорыс моз сінваыс визывтис. Сесёа мёнам щёщ зев јона горёсёс бат вылё вицёдли-да.

— Мијанёным щёщ сёрёдёс сојасны.. Мун ёдјёжык, батё, ветлы ёид дорад!.—

Нашалнык бергёдчис меланы.

— Мыј, мыј те вёсталин сёвина? Мишё повзёмла уеі лым вылё кок јывсыс, а нашалнык матыстчис ме ёинё.

— Мыј лоі?.. Мыј? Кодлён те лоан?

— Батёлён да мамёлён!— зев перыда ётвет вицё сылы.

Мишјаслыс порсёё понјас сојисны. Јајсё вилёдсисны. А мијан кукаы картасајын, сојасны-жё!.. Сек дум вылё уеі грёзйтчём батлён, повзёи зев јона, бёрдсёи ыжыд сінваён.

— Вијас, вијас менё батё... Пыр вијас.. Абу мијан некущём кукаы, господёи нашалнык, сојим-нын, вузалём важён!..

Мішлөн батыс пукаліс лым вылын отаро мөдаро полкәсө-
мөн лыддөдліс бөрдис, а менам батөј ускөдчис станөвејлы кок
вылас, Матрен чој, бөрдзис, а мужікјас чөв лаңтісны ставөн.
Нащальнік бәдөдчөмөн вартис кулакнас батөлы бан бокас. Сіјө
ујөвтис порогувлаң мөдис ојгыны горзыны локыс. Эвер моз
ускөдчис Матрен чој, станөвөјлы өшөдчис кіјасас. Вачкіс јур
бокас—сөмын тупельгаасыс уеі батөкөд ортчөн. Ускөдчис мөдыс
—муртса сувтліс кок јылас бара вачкіс јурас мөдар бокас-нын,
а батөлы кынөмас чужјис сөмын чуқырчис да пеласны мөдис.
Мамө-нын зік јөјкоф. Горзө, бөрдө, ачыс оз төд мыј вөчө.

— Караул!.. Віјисны.. Лов бөстисны. Отсалө бур војтыр...
Сесса пласт моз уеі жој шөрдө.

А кор нащальнікјас муніны, Мішөс кок чегтөз нөјтісны,
нүдөдисны сесса болычаб, ме зоң вежалун ветлөдлі вірула-јәјөн
кукаң вөсна.

Н. Вольнов.

1. Мыјла повзөдөдис мужікјасөс Эемскөјлөн локтөм?
2. Мыјла зөблалісны скөт да донажык торјас сиктын?
3. Код сещөм Васіліј Васіллевічыс? Төдмалө сылыс ов-
мөс ног?
4. Кызі чукөртисны вот начальство?
5. Мыјла нащальство возын аснысө сещөма увлаң лөзөны
сиктсајас?
6. Кызі зөбөм скөт да көлуј сурі начальстволы?
7. Мыј вөчис начальство душ мынтытөм јөзөс „зөбас“ сурөм
бөрын?
8. Мыј вөчисны Мішкаөс да мөд фетінаөс батмам „кывјөн
пөрјасөмыс“?

Воҗа сүддәјас

КУПЕЧ ЈОГОР (јуктасо). Јуыштө, јуыштө, бур гөстјас. По-малөј тајөс.

ПОП. Тырмас сесса, вывті лоө. Кымын керкаө-на мем ко-лө пыравны. Відчөны-нын көнкө, воші-пө пыріс-да.

СТАРШИНА. Мед відчасны. Славітөмңд оз пышјы,—аскі-славітан. Öткод-өд кор јен кокувсыд сүтө бөстны, либө пызан вывсыд тупөс-шаңгатө.

УРАФҢИК. Батушколөн оз вош. Мыј шуөма паскалнөјтө быт сет.

КОННӨЈ. Батушкөлы да мјанлы уна барышыд воө Рөштво (өбјөшщик). Ырји да Ыжыдлун-Ырји.

КУПЕЧ. Оз-өмөј пыр өтмоз тіјанлы барышыс во? Мыј-нө торја пражыкјасыс вајөны? Батушкөлы, дерт, пражык-Ырји најөтнөжык.

ЈЕСҢИК. Рөштво-Ырји мјанлы зев барышнө овны, сөмын војјаснас ен уә. Сек крестанаыд тыда су вајөны артелөн. Öт-көс-кө кутан, сесса нинөм оз ков. Во вужны һантө сетасны, сөмын куж повчөдны. Тулыснад, лым сылігад бара сіз. Төвнад кертө вајаласны, дөблаласны лым піад, а тулыснад најө і мыт-чысөны. Он-кө дышөдчы, ветлыштан лун-мөд, сені і најөтка: сөмын кер помад гіжышт да кнїгаад пасјы. Сіз-өд Степан?

КОННӨЈ. Сіз, другө, сіз.

ПОП. Ті-тај кужад-жө вөлөм. Ме бара төвнад зік-жө тыр-ла һаннад да јајнад: руга сен да, славітөм һан-да. Öд һоль со керка! Повөднөја чукөрмылө. Сесса төвнад јонжыка пөрыс јө-зыд кулөны дај. Таво со сізім-нын кулі. Сізім мөсө вајисны. Ку-щөмкө біја висөм воліс-да, пасібө, вјялыштіс јөзтө, тырыс мем јай чукөртіс. (Сералөны ставныс).

УРАФҢИК. Мыј-кө-тај зев пондід ошјисны. Мем, чайтад, оз во? Воө-жө-өд. Мунам гуса көлуј корсны, да гөснөччаласны-кө, нинөм вылө нинөм оз сур. Пыдөжык јешщө тудан ідравны Унжыкысө протоколсө воштысысыс вылө вөчлам. (Ставныс сера-лөны). Енлы, јешщө-на вистала. Төңзі зоңјас вөлі сылөны полі-тікән. сыланкыв. Ме ставнысө најөсө запротоколіті, јуасны пон-ді. Најө повчисны да мем сөм: кызвїт шяйт шляпкісны. (Ставныс өөралөны).

СТАРШИНА. Гашкө чайтад менө пайтөм Макарөи-да? Воө і мем.

УРАФҢИК. Тед-нө кыс?

СТАРШИНА. Со кыс. Волоснõй суд судитас мортõ тõлыс кежлõ кымын, а ме гõстинец-вылõ и мезда сижõс. Неважõн õтõ мортõс тõлыс кежлõ пукавны судитисны. Локтис сижõ ме ордõ, кеммысõ лезны: мыж-нõ колõ, сижõ и бост. Ме мортыд бур сõ-лõма. Кыз он-лез? Лези. Сижõ мем дас шайт сõм вајис, кык пунт выј, дас пунт јаж. Мыј јешцõ колõ? Судитигад-кõ кодкõ мыж-кõ вõзјас, ми мõда-мõдлы сõмын сінваным лапнитам: артмам бара. Јõјõс-õд јõзыд, оз гõгõрвоны. Уналаыс-õд бостам. (Сералõны).

КУПЕЧ. А мем пыр јõввыл! Гõм дугтывтõг шор-моз вивывтõ! Воыс-воõ содõ (Старшина гудбкасõ, мукõд јõктõны, шуалõны: „мијанлы и овны, мијанлы и гажõдчыны“).

УРАДНИК. Гажа ескõ тан-да, лõб мунны. Празник-õд. Тыш-кос-кõ пансас, кужны колõ протокол вõчны, (Урадник петõ. Сералõны: „молодеч тајõ!“).

ПОП. Менам вина динад ылавсис-жõ. Славитам-õд. (Бостõ крест, јептракиль).

КОННОЈ. Те, бавушко, код јурнад ен ылав, õтõ ордас кыкыс ен пыр.

ПОП. Ог, ог. (Мунõ. Крукасõ да усõ. Купеч колõдõ).

ЛЕСНИК. Кык пõвсõн-кõ-õд лоас, унжык ныныс воас.

СТАРШИНА. Лõсыд судда чукõрылды õтув овны. Мõда-мõдõ кутчисам, да кõт кыз, а кыскам, ог лезõ мыждыны.

КОННОЈ. Пыр таз колõ овны: мõда-мõд дор сулавны. Гõл јõзыд ескõ мыј оз шуны-да. Мед! õтув колõ мијанлы овны!

КУПЕЧ. Менсым војдõр јона ужõн нõбаелисны. õни сесса оз кõсыны мынтысны.

ЛЕСНИК. Кодјас сецõмыс, вај вистав! Ме гижала да мõдыс кернысõ кута. Сек не сымында мынтасны.

КУПЕЧ (виставлõ. Лесник пасјалõ кнѣгаас). Јõвген Иван, Сопрон Васка, Мирон Јакõ, Онтон Семõ... Тајõјаслõн важõе-нѣн ужјõзыс. Нõлыслõн шайт ветымын матõ.

СТАРШИНА. Тан-тај ескõ гажа-да, лõб мунны. (Четчõ). Волõ сесса мијанõ. Степан, Олõккõј пыравлõ! (Петõ).

КУПЕЧ. другјас ти-õд узад талун? (Пыр Марја).

КОННОЈ. Огõ. Аски кыцовтам татõ гумлајас гõгõр-на вõлыс локтам, пõкмõлитчыны.

КУПЕЧ. Етатõ летчõ горулас (кнѣас индõ), сен зев уна кер да плака.

ЛЕСНИК. Бур делõ, видлам аски. (Пырõны Микита да Матвеј, кодõс-

МИКИТ. Он-õмõј талун лавкатõ востыв? Папирõс да õрõш кї колõ.

КУПЕЧ. Куцõм талун тõргутõм нѣмлун-куза, да јешцõ крам празникõ.

МАТВЕЈ. Крам празник-кузаныс и колõ мијанлы õрõшкыс да папирõсыс-а.

МИКИТ. Вај, зонмõ, Јогор, петав лавкаад!

КУПЕЧ. Ог, мѣса, шуї-нѣн-тај. Нѣм и теңгыны сен. Петõ, мунõ!

МАТВЕЈ. Кытчõ мунам?! Get дај мунам.

КУПЕЧ. Важ ужјөзтö мынты-на вöмiс лок вьл вьлас
нöбасныс.

МАТВЕЈ. Коркö-öд мынта-на, оз-кö маңипест талав.

КУПЕЧ. Кушöм маңипест-нö ужјөзсö талавны вермас?

МАТВЕЈ. Вермас бара Талалас да сьмында i бостан.

КОННÖJ. Мыј-нö көз-аинсö пи́авны пондiнныд горт шöрас?

МАТВЕЈ. Те-нö мыј ми́ан вьлö воан? Абу-öд ми керјасыд.

Ен зев ышнас, видчыс!

ЛЕСЫК (купечлы). Вöтлы. Горт шöрад он-жö лез пи́асны.

МАРЈА. Мунö, рöзбојникјас! Пи́асны лөзöдчисны, јандытöм
өинјас. Бур јөзсыс көв мед јандысид.

МАТВЕЈ. Тајјас бурöс? Мыјөн? Мед јона вiртö ноналöны
мужикыдыс-да?

КОННÖJ. Ми ноналам вiр? Егö-на некор кертö секретујт-
лöј. Вiр ноналысјас-пö!

ЛЕСЫК. Ветлö вайö урафникла! Мыј, купеч, тајöјас вьлö
вiзöдан?. Мун, Марја, ветлы! Сырö тајöјаслыс кывзам увгöмсö?!

МАТВЕЈ. Огö мунö.

КОННÖJ. Мунад!

КУПЕЧ. Мун, Марја, ödjö ветлы!

МАРЈА. Пырыс-пыр. (Мунö).

ЛЕСЫК. Те, пiјö, вомтö зев ен калкјöдлы! Кывтö пыдын-
жык кут!

МАТВЕЈ (јөткыштö). Вешјы сес!

КОННÖJ. Те ен зев ышнас! (Матыстчö).

МИКІТ. Асныд тај воанныд.

МАТВЕЈ. Ен во, ен! Вешјы сес!

КУПЕЧ. Мунö сес! Горт шöрын јешщö ког онö-ö көсјö
лептыны?

МАТВЕЈ. Мед оз воны. Воны-кö кутасны, со кыз колö та-
јöјасöс. (Кучкö). Кер вьлас медыжыдалöны, а ми́ан вьлын немтор.

КОННÖJ. Ој ој, ој! Јурöс поткöдiс.

ЛЕСЫК. Тi таз көсјад? (Көсјö кучкыны).

МИКІТ. На, на! Тајас-тај збылыс! (Кiсö лептö).

КУПЕЧ (горöдö). Урафник! Урафник! (Урафник пырö, шашка
кыскöма).

УРАФЫК. Застрелу, зарублу!

М. У л н ы р о в.

ЛУАГАНЈАС:

1. Бостö ташöм сорнијас вiстыс: „Славiтан оз пышјы,
асыв славiтам“ Öткојд-öд кор јенкок увьсö еутö да шаңгатö
пъзан вьвсыд бостны“ „Батушколөн паскальнöј оз вош“ „Те,
батушко, код јурнад öтi керкаас кыкыс енпырав“.

2. Чукöртö сорнијасыс став местајассö, мыла барыш воö
обезщiклы да мјасниклы рöштво дырјi.

3. Мыј вьлö поп радлö да мыјыс сiјö озырмö?

4. Кыс фенгатор локтö урафниклы?
  5. Мыјла абу „пайтöм Макар“ старшина?
  6. Мыјла ташöм повтöг, јандыетöг сорнитöны „гöетјас“ ас колас?
  7. Старшина сорни серти думыштö важ суд-јылыс?
  8. Прамöјжыка думыштö, мыјла купечјаслы „пыр јöввыв“.
- Мыјөн озырмöма купеч?
9. Кодјас сецöмјасыс Матвеј да Никит и куцöм манипест најö витчöны?
  10. Вистыс абу помассöма помалöј асногныд.

УЖЈАС:

1. Јуасöј важјöзлыс, кызі важөн ыжыдавлісны урафник, старшина. Гіжöј сочиненьö: „Старшина-урафник кабыр улын“ Поп-факлөн рöштво-ыжыдлун кольлалöм.

ЫЖЫД МЫЖ ВӨЧЫГ

Следователь воэын сулаліс қолыңақ, жебінік, мужік. Сера дөрөма, дөмаса гача.

Чужөмыс ставыс тырөма тошөн, берінөс. Сінмыс муртса тыдалө сінлысјас куфта. Чужөмыс, візөбны кажітчө скөр, лок, јурсыс бытө-кө шапкатор—ласкысөма гынмөма немнас сынав-лытөм. Јешщө-нін скөржыкөн петкөдіө мортөс. Ачыс көмтөм.

— Феніс Грігорјев!—заводігіс следователь.

— Лок татчө матөжык віставлы ме јуалөм вылө! Јулө сі-зімөд лунө көрттујывса стөрөж Иван Семенөвіч Анкіпов, асыв-воэын мунігөн көрттуј вывті, со нельамын өтікөд верст вылын, суөма тенө гајка шедөдігөн, көдөн віңтітөны рејссө да шпа-лас. Вот со, сіја гајкаыс! Сің ез вөв тајө делөыс?

— Мыј?

— Таң ез вөв тајө делөыс, кыі вісталө стөрөж Анкіпов?

— Ферт, таң.

— Но ладнө... А мыјла те шедөдін гајкасө?

— Мыј?

— Шыбыт ассыд „мыј“ Вістав мыјла те шедөдін гајкасө?

— Оз-кө вөлі ков, ег шедөд,—мөдарө візөдөмөн шуіс феніс.

— Мыјла тен ковміс тајө гајкаыс?

— Гајкаыс? Мі сетыс вөчалам вугырјас вөјтавны груз

— Көдінө мыс?

— Мі војтыр, Клімдорса мужікјас.

— Кывзы, другө, өн летчыс јөј улө, а вістав вескыда. Нө-нөм сөрны груз јылыс.

— Немын ег пөрјаслыв, а тап ог-жө пөрјас...—Те воэын...
Вомгорулас шуышгіс феніс, сінјаснас лапкытіліс.

— да кычінө, ваше благородіјө, почө өмыј грузтөг?

— думајтан, нізув лібө гут пуктан вугырө да вөјас пыдөсөз
грузтөг? Сің јөјјас сөмын кыјсөны.

— Пөрјавла!..—аслыс сөрдгтіс феніс,—мыј ссыс нізувсыс
ва вылын-кө кутас быгласны! сын, јокыш да налім ва пыдөс-
са өлыејас... Нырыд налөн пыдын!.. А вылын сөмын візалөбны
јос да мык чері. А јостө мі, ваше благородіје, ог кыјө.

— Тырмас ен сөр сөсә!.. дөзміс следователь.

— Ачыд-жө те јуасан-да, Міјан і господа барінјас таң кы-
јөны. Қола фөна сіјө оз мөд грузтөг вуграсны. Јөј сөмын груз-
төг вуграсө,—јөјшділы закон абу гіжөма.

— Сің, те шуан гајкасө шедөдін груз вылө, вуграсны?

— А мыј-нө ескө? Ег-же-өд бабкыдн ворсны!

— Но те груз вылӧ вермін бостны свінец, пула, лібӧ ку-
щӧмкӧ кӧрттув-лі мыҗ-лі...

— Туҗ вывтӧ муниҗад свінец оз сур, сійӧ нӧбны колӧ. А
кӧрттув оз згӧфӧтчы. Гаҗкаыс буржык нинӧм оз шед... Сӧкыд
руча шӧра, а миҗан сещӧм і колӧ.

— Јӧјулӧ летчан! Бытӧ тӧрыт вӧлісна чужӧмыд... Он ӧмӧҗ
гӧгӧрво мыҗ вермас лоны гаҗка шедӧдлӧм бӧрын? Ез-кӧ адчы
стӧрӧжыс, машина верміс четчыштны релсҗас вылыс. Воҗтырӧс
віны... Те ескӧ воҗтырӧс віјин—јенмӧ віз, ваше благородіјӧ!
Немын-на мортлы кіјӧн ег вачкывыв...

— Міӧд јентӧдысҗас-жӧ абу рӧзбӧҗыҗас. Слава тебе гос-
поді, ваше благородіјӧ, нем олі да непошто віны кодӧскӧ, ве-
сіг думыштны ег кужлы. Јенмӧ віз, сарітса небеснаҗа мыҗ те!!!

— А мыҗла-нӧ ескӧ те ногӧн овлоны крушенӧҗасыс?

Шедӧд куҗим кымын гаҗка вот теныд і крушенӧ! — Сҧеніс
нумҗалӧ, оз веріт, візӧдӧ сҧедователь вылӧ.

Но-ӧ! Кымын во-нин ми став феревнаӧн шедӧдлам гаҗкаҗас,
да ӧнӧз-на јен візис сещӧм пакӧстыс, а те... крушенӧ... Воҗты-
рӧс віјин... Вот ескӧ ме релсҗсӧ-кӧ зоннас нуі, лібӧ кӧрттуҗ во-
мӧныс кер пункті, сек ескӧ колӧкӧ пуктылтис машинатӧ, а то
мыҗ? Гаҗка кущӧм-кӧ...

— да кывзы-жӧ те мед бӧрын! Гаҗканас вӧд релсҗсӧ топӧ-
дӧны шпал бердас...—

— Тајӧ ми гӧгӧрвоам... Мі-ӧд ог ставсӧ шедӧдлӧ... Кола-
лам-жӧ... Јуртӧг ог вӧчӧ. Тӧдам...—

— Мӧҗму тани вӧлі крушенӧ, машина четчыштис релсҗ
вылыс,— шуіс сҧедователь.

— Ӑні ме гӧгӧрвоа мыҗла.

— Мыҗ шуан?—

Ӑні. шуа гӧгӧрвоа ме, мыҗла тани овывлӧ крушенӧ.
Гӧгӧрвоа!—

— Сіјӧн ті і велӧдчӧма воҗтыр, меҗым ставсӧ гӧгӧрвоны.
Јен тӧдіс, кодлы тӧлксӧ сҧетны. Вот те пырыс пыр гӧгӧрвоин,
кыҗі і мыҗ. А стӧрӧж мыҗ сіҗа, ми коф-жӧ мужік. Некущӧм
тӧлк абу. Кваҗитас менӧ, вліҗірҗаӧд да кыскӧ понҗӧс моз.

— Те думышт первоҗ, а сҧсса і кыскы! Тӧдам мужікыд,
мужік і ем.

— Гіҗышт щӧщ, ваше благородіјӧ сіҗа меным кыкыс пінӧ
і морӧсӧ вачкіс, тіҗан стӧрӧжыд...—

— Кор, теныд ӧбыск вӧчісны, мед јешщӧ ӧті гаҗка...
Тајӧ кыс те шедӧдін і кор?

— Тајӧ те сыҗылыс, коді, шеді гӧрд сундук-улыс?

— Ог тӧд, кӧн теҗад сіҗа вӧлі, сӧмын сурӧма таҗ-а.

— Кор те сіҗӧ шедӧдін?

— Ме сіҗӧ ег шедӧд. Мен Іҗнат, кӧсӧҗ Семенлӧн пыс
сҧетіс, сіҗӧ коді вӧлі сундук улынсӧ, а коді шедіс звӧз-дорыс
додӧфыс ми сіҗӧ Мітрӧпанкӧд шедӧдін...—

— Кущӧм Мітрӧпанкӧд?

Мітрӧпан Петровкӧд... Оҗ ӧмыҗ тӧд? Тывҗас јешщӧ вӧчалӧ

да господалы вузавлѣ.—Сылы у-у на ташѣм гажакыд ковлѣ. Лыдыны кѣт ачыд даскымын ѳтѣ тывјас колѣ...

Кывзы... 1081 ставѣа, сергі шусѣ: „кндѣ нарѣшнѣ пазѣдлѣ кѣрттуж; лѣбѣ, шедѣбѣ гажка, лѣбѣ мыжкѣ мѣд тор і ачыс тѣдѣ, мыј лоас сыбѣрын“... а те сѣјѣ тѣдѣн, мыј лоас крушеньнѣ... Гѣгѣрвоан?.. Тѣдѣн!.. Тѣдѣн!.. „Сѣја ыстызѣѣ ссылкаѣ, катарга ывлѣ“...

Ферт, те буржыка тодан.. Мѣ војтыр пемыдѣѣ јѣјѣс, мыј мѣ тѣдам.—

— Ставѣ те гѣгѣрвоан, быдѣн! Те сѣмын ылѣдчан, јѣјулѣ летчан!

— Мыјла ылѣдча? јуав феревњасыс, он-кѣ менсым верѣт. Грузтѣгѣд сѣмын мык кыјѣны, гурина і сѣјѣ грузтѣм нѣцулад оз кутчѣ.—

— Но, лант сесса!—

Кыкнаныс чѣв олѣны. Фенѣс кокјаснас вѣрѣдѣ, вѣдѣдѣ вѣж ној-вылыс пызан-вылѣ, ланјѣдлѣ сѣвјаснас, бытѣѣ шондѣн јорѣ. Следовател ѣдѣ зев гѣжѣ.

— Меным мунны, сесса почас?—недыр чѣв олѣм јуалѣс јуалас фенѣс.

— Оз. Ме тенѣ арестујта, ыста турмаѣ.

Фенѣс дугѣдлапѣдлѣны сѣнмѣн, сѣнкым чукуртѣмѣн вѣдѣдѣс следовател ывлѣ.

— Кызі?.. турмаѣ?.. Ваше благородѣјѣ! Ме ог ешты, мен колѣ мунын јарманга-вылѣ. Колѣ Јогорлыс корны кујѣм шажт фенга, гос сылы вузавлѣ да.—

— Лант ен мешајт!—

— Турмаѣ... Вѣлѣ-кѣ ескѣ мыјыс, мунѣ... А прѣста.. Мыјыс? Ог мун... Ег гусас, кажѣтчѣ... Егтышкас. А јежелѣ-кѣ господѣн следовател, вот мынтытѣмѣн думажтан, ен верѣт старѣстальс, јуав мѣдлыс. Пернаыс сылѣн абу старѣстайылѣн мѣжан, Пѣрјавлѣ, гѣгѣр пѣрјавлѣ—быдѣнѣ.

— Лант!

— Ме і сѣз чѣв ола.—

— Старѣстайылѣ гѣжалѣгад ылѣдлѣс. Сыыс кѣт прѣсага улѣ муна. Мѣ ѣд кујѣм вок: Куѣма Грѣгорјев, Јогор Грѣгорјев і ме фенѣс Грѣгорјев...

— Те мен мешајтан... Еј, Гемен нуѣд тајѣс!..

— Мѣ кујѣм вок,—вок мѣд вок пыфѣфѣ оз мынтыс... Куѣма оз мынты, а вот мен сы пыфѣфѣ мынтыс... Јешѣд суфѣајас Кувеѣс покојѣн генѣрал-барѣн ескѣ петкѣдлѣс тѣ којѣ суфѣајас! ылѣ!.. Колѣ судѣтны кужѣмѣн, а не сѣз-таѣ... Кѣт сесса рѣзгаав, мышкукучѣк кул, правѣаыскѣ вѣлѣ!..

А. Чехов.

1. Кушѣм мыжыс следовател корѣс фенѣсѣс допрос ывлѣ?
2. Кушѣмжык боксан вѣдѣфѣны кажѣтчѣ фенѣс чужѣм-наскѣм сертѣ?
3. Ѳвѣлаѣдлѣ зорнѣсѣ следователлыс да фенѣслыс, мыјѣн најѣ торјалѣны?

4. Мыј позѳ гѳгѳрвѳны старѳста јылыс ѳеніс сорныс?

5. Мыјла ѳеніс да еледовател мѳда-мѳднысѳ оз гѳгѳрвѳны?

6. Збылысѳ ѳеніс гѳгѳрвоѳмѳн мыж вѳчіс!

7. Кыѳі пріговор вылѳ вѳѳѳдіс ѳеніс?

Тајѳ вѳстѳ петкѳдлѳј ворсѳмѳн сцена вылын, лѳбѳ кык морт кѳст сорнѳдн коластаныд велѳдчѳј лыффыны (выразительное чтение).

Макарлөн вѳт

(Короленкѳ вымыс)

...Најѳ пырїсны лѳсыд, прѳст кыркаѳ. Сек вѳлістї Макар качалїс, кушѳм кѳзыд вѳлѳма ывлаыс. Керка шѳрас вѳлі зїк езыс-коѳ мїчѳдѳм пач. Сени ломтысѳ зарнї пес. Шоныдсѳ ѳт-коѳа сѳтѳ: тушатѳ зѳннас пыр шѳнтѳ. Бїыс тајѳ „ѳївѳ пачлѳн“ сїнтѳ ѳз јор, ѳз сот, сѳмын шѳнтѳ. Макар бара кѳт ескѳ пом-тѳг сулалїс сени, шѳнтысїс. Иван поп сїз-жѳ матыстчїс пачдорѳ, чургѳдїс бїлањ кынымѳм кїсѳ.

Керка пыщкын вѳлі ѳол ѳзѳс, ѳтїк ывлаѳ. Мукѳд ѳзѳсѳдыс ѳтторја пырѳны петѳны кушѳмкѳ том јѳз, куз, жежыд пас-јкѳмаѳс. Макар думыштїс, тајѳ-пѳ кѳнкѳ ужалысјас татчѳс Тој-онлѳн. Сылы кажїтчїс, бытѳ сїјѳ кѳнкѳ адзылїс-ын најѳс. сѳмын ез вермы тѳдвылас ускѳдны кѳнжык. Јѳна сїјѳ шензїс— — быд ужалыслѳн мышку сајас вѳлі ѳшалѳны гырыс, жежыд бордјас. ѳерт-пѳ Тојјонлѳн ужалысјас, думыштїс Макар. Тајѳ-јас-пѳ ѳз вермыны асланыс бордјас-вѳсна ветлѳдлїны сук вѳр-ад, керавны пес да пощ.

ѳтї ужалыс матыстчїс щѳщ пач дорѳ, бергѳдчїс сылањ мышкѳн, сѳсса сорылїтны кутїс Иван попкѳд:

— Вїстав!

— бнѳм,—шуїс поп,

— Мыј те кывлїн му југыд вылын?

— бнѳм ег кывлы.

— Мыј адзылїн?

— бнѳм ег адзыв.

Кыкнанныс лантїсны. Сѳсса поп шуїс:

— Вајѳдї со ѳтїкѳс.

— Тајѳ Чалганса?— јуалїс ужалыс,

— Чалганса.

— Но, сїзкѳ колѳ лѳсѳдны ыжыд вескї.

Сѳсса сїјѳ мунїс ѳтїк ѳзѳсѳд щѳктыны лѳсѳдны вескї. Ма-кар јуалїс поплыс, мыјла колѳ вескїыс да јешщѳ ыжыджык?

— Тѳдан-ѳ,—шуїс поп ѳеуна вежа вїѳѳм-пырыс-мѳз—вес-кїѳн колѳ тѳдны ѳѳкта бурлыс да лѳклыс, кодѳс те вѳчлїн олїгад. Мукѳд јѳзлѳн ѳмѳлыс да бурыс ылѳсыс ѳтѳѳкта; сѳмын Чалгансалѳн грекыс вывтї уна. Налы Тојјон щѳктїс вѳчны торја вескї, зев ыжыд грек тастїаѳс.

Сїјѳ кывјасыс Макарлѳн бытѳѳ сѳлѳмыс ѳукуртчылїс. Сїјѳ кутїс повны.

Ужалыҗас пыртисны да сувтөдисны ыжыд вески. Оти таё-
тыс вөли зарни, золаник; мөбис—пу, зев ыжыд. Пу тасті улас
друг воеис жуҗыд пемыд роҗ.

Макар матыстчис, лөсыда гөгөр видлаліс вескисө, мед ескө
кыҗкө оз венны. Вески вөли гөгөр лөсыд, ылөг некушөм ез
вөв. Тастіҗас сулалөны катластөг, өтвестын.

Збыл-кө шуны, Макар омөла вөли гөгөрвоө вески жылыс.
Сылы ескө беҗмен-кө—лөсыд. Сіҗөн куза олиҗас зев лөсыда
велавлі вузасны-нөбасны, неуна асладорас веныштөмөн, кыс-
кыштөмөн.

— Тојҗон локтө,—друг шуис Иван поп. Ачыс өдҗө кутіс
лөсөдавны расасө.

Шөр өҗөс воеис. Пырис зев пөрыс Тојҗон, ыжыд, езыс-
код тошка, вөң кокулөҗыс. Пастасөма дона куҗасөн да дөра-
җасөн. кушөмөс Макар ез-на аҗывлы, кокас шоныд көм, ежө-
ма пысөн, кушөмөс аҗыліс Макар важ јен гіҗылыс.

Мыјөн Макар виҗөдліс пөрыс Тојҗон вылө, пыр і төдис
сіҗөс: сіҗө вөли старік, кодөс Макар аҗывліс виҗкоыс рісүҗтөмөн.
Сөмын тани ез вөв сылөн пыс. Макар думыштис, көнкө-пө пыс
муніс уж вылө. Сы-пыдҗи гулу лебҗис керкаө, гөгралыштис
старік јур вестын да пуксис сылы піҗөс вылас. Пөрыс Тојҗон
малаліс, шылөдис гулуөс кинас. Ачыс пукалө торја сылы-вылө
лөсөдөм улөс вылын.

Чужөмыс пөрыс Тојҗонлөн вөли бур. Кор Макарлы вывти
сөкыд лөө сөлөм вылас, виҗөдны кутас тајө чужөм вылө, сесса
сіҗөс көкнөдас.

Сөлөм вылас сылөн сөкыд вөли: сіҗө каҗтыштис став олөм-
сө асыс, нинөмтор ез вунөд, каҗтыштис асыс быд вөсков, быд
черөн керыштөм, быд пөрөдөм пу, став пөрјавлөм быд рум-
ка вина.

Сылы јанҗим лоі, полөм боегис. Бара виҗөдыштис пөрыс
Тојҗон чужөм вылө,—сөлөм кыптыштис. Полөм чинөм-мысти
думыштис: гашкө-пө, мыјеурөыс поҗас-на соҗыны-да.

Пөрыс Тојҗон виҗөдліс сы вылө да јуаліс: код-пө те, да
кытыс? Кыҗ шуөны? Кымын арөс?

Макар висталіс. Пөрыс Тојҗон бара јуалө:

— Мыј те вочин аслад немөн?

— Ачыд төдаи,—шуис Макар.—Тенад-өд көнкө ставсө
гіжөма.

Макарлөн вөли дум—кывсө кыјны Тојҗонлыс, збыл-ө сылөн
ставыс пасјөма.

— Вистав ачыд, ен чөв ов!—шуис пөрыс Тојҗон.

Макарлөн лов бара кыптыштис...

Сіҗө кутіс лыдҗыны асыс ужҗасө. Көв ескө вөли лөсыда
төдө быд черөн керыштөм, быд пөрөдөм пощ. быд бөрөзда
гөрыштөм, да сіҗө ез вескыда вистав, содталіс зөң сурҗасөн
пощјас, сјасөн пес дод, сојасөн керјас, сојасөн көза пуд лыд.

Ставсө висталөм бөрын пөрыс Тојҗон шуис Иван поплы:

— Вајлы татчө нигасө.

Секі Макар гөгөрвоис—Иван поп, вёлөм, писаралө Тојјон-лы. Зев скөрые сы вылө виқөдліс, мыла сјө друг мортлы-моз ез вістав сыылые војдөр.

Иван поп вајис ыжыд ыга, воетіс сјөс, кутіс лыдфыны.

— Виқөдлы,—шуө пөрые Тојјон:—кымын пощ.

Иван виқөдліс, сесеа шуис шог пырые:

— Сјө содтіс зон дас кујім сурс.

— Пөрјалө!—горөдіс Макар скөра.

— Сјө дерт торкіс, немис вөлі пјанык да. Сесеа јешщө локногөн і кувыліс.

— Лантлы тел—шуис пөрые Тојјон.

— Боетліс ез тенеыд сјө вөвтө пыртчөмыс-ө, свадбаыс-ө? Корліс-ө мырөдөн руга?

— Мыј вессө шуныс, ез —калккытліс Макар вомсө.

— Со адзан,—шуө Тојјон.—Ме ачым төда, рафөјтліс сјө јуыштны...

Сесеа Тојјон скөрміс.

— Лыдфы өні сылые грекјассө ыга серті. Тајө-тај вөлөма пөрјасыс. Ме сы вылө ог пуктыс,—шуис сјө Иван поплы.

Сек-кості ужалысјас шыбытисны зарні тасті вылө Макар-лыс пощјас, песјас, гөрөмсө,—став ужсө. Вескілөн зарні тасті летіс. Пуыс кыптис вылө вылө, весіг кідн он суз. Том ужалыс-јас јенлөн кыпөдчисны бордјас вылас, сесеа соөн кымын кутіс-ны кыскыны сјөс (пу тасті) гезјасөн увлаң.

Сөкыд вөлі уж Чалганса крестанінлөн! Сесеа Иван поп кутіс лыдфыны пөрјасөмсө. Лыдфис да лоі кыз өті сурс өкмис со комын куім пөрјалөм. Сесеа поп кутіс артавны, уна-ө Макар јуөма вина,—лоі нөл со парта. Поп пыр воқө лыдфис. Макар адқө —кыці пу тасті вескілөн гаыовтіс зарні тастісө, кыз сјө пыр летчис пемыд гулаң, сесеа кытчөз поп лыдфис, пу тасті пыр өтарө летчис.

Макар думыштис аслыс: омөл мејам фелө. Сесеа матыстчис вескі дорө, пондіс гуөдн кутыштны летчан тасті кокнас. Өті ужалыс кажалөма сјөс. Налөн лыбіс зык.

— Мыј сені сецщөмыс?—јуалө пөрые Тојјон.

— Со, тајө көсјө вөлі кутыштны вескісө кокнас,—вісталіс ужалыс.

Тојјон локыс шыөдчис Макарлы, шуис:

— Адза кущөм те пөрјасыс, дыщ, јуыс... Тенад вотыд мынтытөм, сесеа поп-на лыдфө те-сајыс руга, дај ісправнік грекө вөјө те-куза, тенө пөж кывјасөн пыр вөдө!..

Бергөдчис пөрые Тојјон Иван поплаң да јуалис:

— Көді Чалганын течө вөвјаслы мед сөкыда кысканторсө, көді мед јона кольысө вөвјасөи?

Иван поп шуис:

— Вічко старөста. Сјө кольө пошта да новлөдлө ісправнікөс.

— Сетны етіјө дыщөс старөстала мерін-пыдфді, мед сјө

новлѣтас та вылын ісправнікѣс, кытчѣ оз нѣждѣ кѣкјасѣ.
Сесса сек адѣам мыј керны

Муртса пѣрыс Тојјон шуіс сещѣм кывјас, ѳѣѣс восеіс, кер-
каѣ пѣрыс пыіс сылѣн да пукѣіс вескыд кывывланыс.

Пыіс шуіс:

— Ме кывлі тенгыд суѳітѣм... Ме дыр овлі му вылын,
тѣда сетыс ужјас. Сѣкыд лѣѣ коѣѣр мортлы кыскавны ісправ-
нікѣс!.. Мед-нѣ сіѣ!.. Гашкѣ тајѣ мыјкѣ вѣсталас-на-да. Вѣстав,
бараксан (коѣѣр)!

Сек лоі мыјкѣ вѣвлытѣм. Макар, сіјѣ Макар, коді нем-
чѣжнас ез мыјкѣ шулыс ѣас кывјыс уна дорвыв, друг лоі кыв-
вора, шеді сылы сорнітан сам. Пондїс сіјѣ сорнітны да ачыс
чујміс. Лоі бытѣѣ кык Макар: ѳікыс вѣсталѣ, мѣбыс кывзѣ да
шензѣ. Горні сылѣн кіссѣ лажкыда, сѣлѣмсаы, кывјас вѣтчѣны
мѣда-мѣд бѣрса орјѣдѣчѣмѣн, сесса лѣсѣдѣчѣны куѣ лѣсыд вѣ-
ѣн. Сіјѣ ез пов. Кор кыт-сурѣ жѣмдыштлас вѣлі, пыр-жѣ сесса
вескѣдѣас да кык горѣн горѣдас. Сѣлѣмѣ пырана вѣсталѣмсыс
аслыс быдѣн вевтыр шедѣ.

Пѣрыс Тојјон пыр-на ылѣдѣмыс вѣлі скѣр Макар ылѣ.
Сесса сіјѣ кутіс кывзыны зев зѣла, бытѣѣ, гѣгѣрвоіс, Мака-
р-ыд-пѣ-тај абу-на сещѣм јѣј, кыѣ војѣдѣр вѣлі чajtѣны. Иван поп
воѣѣа здукнас повчыліс да заводітміс тракјѣдлыны Макароѣс
пас дорѣдыс. Макар сѣмын шеныштчїс да бара воѣѣ. Сесса і
поп ез кут повны: ставнас нумдїс, кор адѣіс, кыѣ сылѣн прї-
кодса мѣрт вескыда вѣсталѣ, крапјѣдлѣ, кыѣ сещѣм вѣсталѣмыс
воіс сѣлѣм вылас пѣрыс Тојјонлы. Куѣ павѣѣма жежыд борѣја
том јѣз, пѣрыс Тојјон ордын ужалыѣяс, быдѣн локталісны
асладорсаыс ѳѣѣсјас бердас да шензѣмѣн кывзісны Мака-
рыс вѣсталѣм, мѣда-мѣдсѣ гырѣзанас тојлалѣмѣн.

Макар ворні паніс сесаы, ог-пѣ ме мун вѣчко старѣсталы
мерінѣ. Оз сѣкыд ужыс полѣмла пыксы, а тајѣ суѳітѣм-пѣ абу
вескыд. Суѳітѣм-кѣ абу вескыд, сіјѣ оз кывзы, весіг сїннас оз
лапныт, кокнас оз лѣгныт кывзѣм-могыс. Мед, колѣкѣ, сыкѣд
вѣчасны, мыј гажныс. Мед кѣѣ сетасны сіјѣс омѣлјаслы нем
кежлѣ казакѣ, а оз-жѣ кут кыскавны ісправнікѣс. Сесса мед
оз чajtны, сіјѣ-пѣ полѣ мерінѣ пѣртѣмыс. Старѣста гѣнajtѣдлѣ
мерінѣс да сы-пыѳѣі зѣрјѣн вердѣ; Макароѣс олѣмчѣжыс гѣ-
нajtѣдлісны да зѣрнас некѣр ез вердлыны.

— Код тенѣ гѣнajtѣдліс? — јуаліс пѣрыс Тојјон сѣлѣм-
саыс.

да сіјѣс гѣнajtѣдлісны став олѣмчѣжыс. Гѣнajtѣдлісны
старшінајас, сарѣстас, суѳѣјас, ісправнікјас вот перјігѣн;
гѣнajtѣдлісны попјас руга перјігѣн; гѣнajtѣдліс гѣлун да шы-
лун, гѣнajtѣдліс кѣзыдыс, пѣсыс, зерыс, косдырыс, гѣнajtѣд-
ліс кын му, лок тајга!.. Кывтѣм пемѣс мунѣ воѣѣ, вѣдѣдѣ да
мунѣ, ачыс оз тѣд, кытчѣ сіјѣс вѣтлѣны. Сіјѣ сіѣ-жѣ. Сіјѣ
ѣмѣј тѣдліс, мыј лыѳѣѣ поп вѣчкын да мыјыс сылы руганыс?
Сіјѣ-ѣмѣј тѣдліс, кытчѣ, мыјла нуісны сылыс ыжыд пісѣ? Бѣст-

існы салдато-да, сені сіјо кулі. Көн сылөн, коңөрлөн, кујлөны өні лыжасыс?

— Шуоны, уна-пө ме јулі вина. Ферт сіјо збыл, менам сөлөмыс коркө вөлі винасө?

— Кымын парга, шуө?

— Нольо, — віқөдіс нігаө да шуіс Иван поп.

— Ладнө! Сіјө-өмөј вөлі вина? Кујим жукасыс вөлі ва, сөмын нолөд пажыс вөлі прамөј винаыс, дај сіјө табакөн сулө-дөм. Сіз-кө, кујим со партасө оз ков артавны,

— Збыл-ө тајө вісталө ставсө? — јуалис пөрыс Тојјон Иван поплы. Тыдалө, век-на скөралө Макар вылө.

— Ҷик збыл, — өдіө вісталіс Иван поп. Макар воңө нуөдіс:

— Ме-пө содті дас куим сурс пощ. Мед-нө сіз. Мед ме кералі сөмын дас квајт сурс. Сіјө-нө еща? Кык сурссө кералі ме воңа бабаөј вісігөн. Менам сөтөм вылын вөлі шог, сөкыд, меным колө вөлі пукавны аслам гөтыр дорын, а гөллун вөтліс менө јагө...

Јагын ме бөрді... сінваөј кынміс сінлыс вылө. Шогысла көзыдыс жіңіс сөлөмөң. Ме ег дугды, ме керасі!

Сы бөрын бабаөј кулі. Колө вөлі зебны сіјөс. Менам сөм ез вөв. Медасі пес керавны, мед ескө верміс мынтысны мөдар југыдса керкаыс гөтырөј. Купеч адзіс пікө воөмтө да сөтіс дасурөн доффыс. Старукаөј куліс өтпасөн ломтывтөм көзыд керкашн, — ме бара керасі да бөрді. Ме ногөн тајө дофјастө колө лыффыны віт дофтујө өткісө, гашкө і вылөжык.

Пөрыс Тојјонлөн тыдовтчіс сінва. Макар адзіс: вескі тасті-јас гаювтчісны, сөсса пуыс кытыштіс, зарыыс летчыштіс.

Макар вісталө воңө: „налөн ставсө гіжөма нігаө... Мед најө кореаласны, кор ме кывлі кофсаңкө бур кыв, төділі мелі-лун, долыдлун. Көн менам чөлафјасыс? Кор најө кулалісны, мем вөлі курыд сөкыд: кор быдмалісны — муналісны ме діныс, колісны өткөн вермасны сөкыд гөллункөд. Ме пөрысмі өтна-мөн аслам мөд гөтыркөд да адзі. кыз менам бырласө вынөј, матыстчө лок, көзыд зорлун. Мі сулалім аскежаным ерд вылын кык конер коз пу-моз, кофјасөс нөјтөны быдласаң лок төвјас.

— Збыл-ө? — бара јуалис пөрыс Тојјон.

Поп өдіө-нын шуіс:

— Ҷик збыл!

Сек вескі бара гаювтчіс... Пөрыс Тојјон мөвныштіс:

— Мынө тајө? Ем-жө-өд менам му вылын вескыд, бур праведнікјасыс... Сінјас налөн сөз, чужөм југыд, паскөм абу најтөс. Сөлөмјас налөн небыдөе, вына му кофөс. Боөтөны најө бур көјдыс. Бөр вајөны бур быдмантор, чөскыд дукуыс коллөн мем сөлөм вылө воө. Віқөдлы те ас вылад..

Ставныс віқөдны кутісны Макар кылө, быдсөн сылы лоі јанцім. Сіјө бытөө кыліс, ыштө сылөн сінјас гудырөс, чужөмыс пемыд, јурсі да тош зүгсөма, паскөм косаслөма. Важөн-нин, јона војдөр кувтөчыс, сіјө көсјыеліс нөбны выл сапөг, петкөд-чыны суд вылө, кыз колө прамөј крөстаңнылы да пыр фөнгасө

јуліс. Өні сесса сулалә Тојјон возын бытәө медбөрја омблік якут, кісөм кыса. Сещөм јанңим лоі Макарлы, көт му пырыс мунас.

— Чужөмыд тенад пемыд, — висталис воәө пөрыс Тојјон, — сінмыд гудыр, паскөмыд кісөма. Сөлөмыд тенад тырөма јогөн, курыд турунөн да лежнөгөн. Со мыј-вөсна рафејта ме асым праведникјасө! Те-коф шөјданьықјасыс чужөмөс бергөда мөдарө.

Сөлөм Макарлөн нукуыртіс. Сылы јанңим аслае олөмыс. Өшөдліс-нын јурсө, сесса друг бөр лептіс да бара виставны бостіс:

— Кушөм праведникјас јылыс те висталан, Тојјон? На јылыс-кө, кодјас овліснн му вылын өті кадын Макаркөд озыр керкајасын, најөс Макар төдө... Сінјас налөн сөз: најө ез кістлыны сымында сінвасө, мында кістіс Макар. Чужөм налөн југыд: најө пыр мысөылісны чөскыд дука мајтөгјасөн. Міча, сөстөм паскөмныс налөн кыөма јөз кінн...

Макар бара өшөдліс јурсө, сесса пыр-жө бөр лептіс.

— Бара-жө, оз-өмөј сіјө адзы, ыштө ме ег чужлы қік жө јөз-кодөн: сөз, вескыда віқөдан сінјасөн, көді вөлі тыдалө-муыс і јенежыс; сөстөм сөлөмөн, көді вөлі вөсса став бурьслы да мичанслы, мыј ем југыд вылас. Өні-кө меным колө қебны му пышкө ассым містөм, јанңимө воштан чужөм тушасө, сетьс абу менам мыжыс. Кодлөн? Ачым ог вермы төдны... Сөмын ме төда өтітор: ог вермы ме сөлөмыс скөрмөмөс кутны.

Ферт, ескө адзыліс-кө Макар, мыј вөчө сьлөн сорні пөрыс Тојјонкөд, адзыліс-кө, мыј быд сөлөмыс шуөм скөр кыв сьлөн усө зарні тасті вылө сьнеч гира-моз, сіјө ескө раммөдіс ассыс сөлөмсө. Нінөм сіјө оз адзы. Сөлөмас сылы пырөма нінөмыс повтөм, нінөм адзытөм мөд Макар.

Со сіјө віқөдіс став аслае курыд олөмыс вылө. Кыз верміс сіјө өнөз кыскыны сещөм сөкыд һопсө? Сіјө возыс век-на мыјкө відчысіс, возын сылы век-на тыдалис, кызі ру пьын козув қірдыштлө, буржык олөм. Сіјө ловја. Сіз-кө, вермас лоны буржыкыс, колө сылы лоны. Өнісіјө сулалә мед помас, став відчысөмыс, став нафејасыс воші...

Сек сіјө лов пышкын лоі пемыд; сен кутіс пуны став локыс, кыз ыжыд төв ызгө куш ерд вылын пемыд војын. Сіјө вунөдіс көн сіјө, код возын сулаө, вунөдіс ставсө ассыс локсө кызі.

— Енлы, бараксан (көңөрөј)! — шуіс сылы пөрыс Тојјон. — Те абу му вымын... Таңи теныд сурө вескыдлуң...

Макар вес пыркмуні. Јурас сылы пыріс вежөртөм, ыштө сіјөс бурө пуктөны. Сөлөм сьлөн небзіс... Сінвозас сьлөн пыр-на вөлі став көңөр олөмыс: медвозға лунсаңыс медбөрја лунө-чыс, сы-вөсна аслыс ачыс зев жал лоі сөлөм дојмымөн. Сіјө бөрдзіс...

Пөрыс Тојгон щощ бөрдис.. Бөрдис і пөрыс Іван поп. Том
ужалысас јенлөн кітисны сінвасө, чышкалисны сінјасө паскыд
јежыд соснаныс.

Вескі пыр гаҗласіс: пу тасті кыптис вылө, вылө!.

Жан Морөс

Тојгон — якутјаслөн јеныс. Чалган — якут деревна ним. Вежа
визөм пөрыс — јандысөм пөрыс, полөм пөрыс; нукуыртчис — шогыс,
висөмыс нукуыртчыны. Шогыд-пө тај нукуыртис теиө. Улөс — жек (стул).
Соссыны — суссыны. Ен-пө соссыс аслад кыҗыс. Җоланік — ічөтік.
Сурс — тысеча. Калккытис — косталис, ічөтика востіс. Гаҗовтчис — пөлынтчис
Лыбізык — кыпалізык. Кутісны увгыны. Кыввора — куҗө сорнітны. Сор-
нітны куҗысөс шуөны кыввораи. Ордіјдчөмөи — панлаис-тырји. Жөм-
дыштас — крукасас, мысасас, суетлыны лөб. Вевтыр шедө — сөлөмыс
бөстчө, збојмө. Сөм — деҗга. Дасур — 3 копејкі. Сөстөм — чистөј, абу пеж.
Шојданык — зев лок паскөма. Ыштө — бытө.

ЈУАГАНЈАС:

1. Кытчө вәјөдисны Макарөс кулөм бөрын?
2. Корсөј Макарыс крестанин нога төлкујтөм аңдел борд
јылыс да јен пі јылыс.
3. Кор аңдел төдис, мыј Макар Чалганса морт, мыҗла щөк-
тис ыҗыд вескі лөсөдны?
4. Коді сещөм Тојгоныс?
5. Мыј могыс Макар пөрјавны көсјис Тојгонөс?
6. Код вөлөма сещөм Иван попыс?
7. Мыј ужавлөма Макар Чалганын? Кущөмҗыка овлөма?
8. Кызикөн көсјис бөбөдны Тојгонөс вескі дорын Макар?
9. Кущөм торјас медаҗыд грек пыфди пунктис Тојгон Ма-
карлыс?
10. Кущөм өткода торјас емөс вәҗ судын да небеса судын?
Кущөм мыҗыс щөктис Тојгоныс ыстыны Макарөс старшіналы
мерін вылө да ісправникөс кыскавны?
11. Кущөм ногөн купеч-төргөвөјјас да суфдајас вөлөм жми-
төны Макарөс?
12. Мыј раді Макар лок, пөрјаслыс јуыс мортө вома?
13. Кодјас праведникө да еватөјө воны Тојгон сорні серті?
14. Бөстө јентөдысаслыс пөслөвича: „му вылын-кө овны
сөкыд, небесаын лөө кокныд“ да өткодалөј Тојгон сорникөд.

УҖЈАС:

Гіжө сочиненньө: „Кызи Якутјас мөдар југыд јылыс төлкуј-
төны“, „Якутјаслөн сар дырји олом“. „Кызи тіјан сиктса војтыр
мөвпалөны мөдар југыд јылыс“.

„дом № 13“

Апрель 6-д лунѡз. Зев шынітѡв олісны 13-ѡд нумера керкаын, яевреј кварталын олысјас. Нівенсон (сіз шуісны ѡті олысѡс) ветлѡдліс лавкајасѡд, тѡргѡвечјаслы бухгалтеріја нуѡды отсаліс. Берлацкѡј да Мовша Паскар вузасісны јѡз лавкаын. Навтула Геребрењнік сеталіс сусѡдјаслы, яеврејјаслы да рѡчјаслы мајтѡг, істѡг, карасін, донтѡм вѡтеч да кампет. Јецк корєысіс аслыс места кытѡкѡ ужавны, а Гріншпун вѡчаліс ѡшің рамајас, стеклѡјас пукталіс пазласѡм ѡшіңѡ.

Некод весіг ез куј зев ыжыд шог локтѡм јылыс. Хрістїанскѡј ыжыд праѡнікѡ, апрель квајтѡд лунѡ заводітчіс карын яеврејскѡј погром. Кывеыны мѡдіс, яеврејјасѡс віјалѡны-пѡ.

Ташѡм јуѡр Кішінев кар куѡа ѡдјѡ зев паскаліс. 13-ѡд нумерын олысјас полігтыр сорнітісны: мыјла віјалѡны яеврејјасѡс; код сурѡ вісталісны: губернатор-пѡ вітчысѡ кушѡмкѡ кабала да тајѡ лунѡ-војѡ кабалаыс неперемнѡ воас. Тајѡ кабала вылѡ яеврејјаслѡн вѡлі зев ыжыд наѡеја. Первој лун јуѡр бѡрті дом № 13 гѡгѡрын чѡвлан вѡлі, сѡмын полігтыр војыс колі олысјаслѡн.

Мѡд лунас асывоѡз час дасын кымын воіс городѡвѡј, бѡлаха № 148, зев тѡдса морт тајѡ кварталын, бузакѡ неунасѡ тѡждысіс яеврејјас вѡсна. Шѡктіс яеврејјаслы ѡбсавны пыѡѡжык.

Став дом пышкыс яеврејјас јѡршітчісны ѡтілаѡ, повѡѡм ыжјас моз. Коді гусѡнік бѡрдіс, коді прѡста дрѡжжітіс, зік ставѡн лоісны јѡкѡѡѡс повѡѡмнысла. Мыј поѡѡ регыѡжык: забѡрјас керка ѡѡѡсјас, ѡшіңјас, тупкалісны, шыні-тѡв лаңтісны, вітчысны мѡдісны, мыј лѡѡ воѡѡ.

Городѡвѡј, бѡлаха № 148, пуксіс улічѡ скамја вылѡ да погромчѡж вѡрѡывтѡг пукаліс.

13-д дом дѡрѡ грѡмілѡјас воісны час 11 гѡгѡр, морт квајтымын гѡгѡр. Накѡѡ шѡщ локтісны кык пішщала салдат, пѡрадѡк лѡсѡѡѡм вылѡ, но лунтыр кын сурја моз сулалісны, кушѡмкѡ пріказ вітчысісны нащальствоыс.

Грѡмілѡјас заводітісны віна лавкасан, но сен ыжыд лѡкнінѡм ез вѡчны, сѡмын кѡѡаіныслы шуісны:

— Вај комын шајт, а он-кѡ віјам. Яевреј сетіс комын чѡл-кѡвѡј да колі ловјѡн, ердѡ ежѡ лыст колтычны, јѡз сін улыс пыѡѡжык сажмѡвтчіс. Та бѡрын вѡліеті заводітчіс прамејпогромыс. Став улычаш тѡкѡѡѡн тырі кленічаѡн, пазавлѡм пызанулѡсјасѡн, періна гѡнјасѡн. Быдсѡн, мыј шеді яеврејјас домыс, шыблалісны, пазѡдлісны, раѡісны, гырысѡс да посніѡс віісны—

вачкісны. Фікмөм јөзлөн бөрүдөм, горзөм, Өзөс-өшің пазбөдөм— ставыс Өтгүдүрө / гартчіс. А грөмілөјас јонжыка эвермісны.

Керка дорын колісны қондөн сөмын некымын сарајас, татчө грөмілөјас ез на вевјавны волены. Сетчө зебеіс өшің вөчалыс Гріншпун гөтырыскөд, кык челафөн, накөд щөщ Јта Паскар кык дөтінкаөн.

Пыщкөссөң сарај ез ігнасы. Коңөрјас мөвпалісны, мыј сарајыс нінөм грабітны да најөс некод оз төлкмы корены сес. Паныд сүвтөм јылыс нінөм і сорнітны. 13-өд нумерын сөмын көкјамыс мужік. Городовөј ескө сен-жө, но сылы некущөм пріказ ез вөв: дорјысны лөбө өлөдны. Грөмілөјас өшің рамајас чуктөдлыны мөдісны, пачјас жугөдлыны, пызан-улөсјас талавны, дозмукјас дрөбітны. Ывлавыв тырі—мунны оз поэ. Ускөдчісны медбөрын сарајаслаң. Гріншпунбө кыскісны ывлаө. Сесса медтөдса рөч суседыс сәщнітис пуртөн. Челөсјіс, коңөр, пышјыны пурталөм бөрын, но кватітисны мукөд эверјасыс, кыскісны пөсјас дорлаң да пөс плакаөң помалісны, сөмын јај чукөр колі. Зебеалісны кодзурө чардакө. Медвоэ ускөдчіс сетчө Берлацкөј нылыскөд, на бөрсө. Маклін керка козайныс, көт ачыс і ез ов сені, но локтіс нывсө кванітны да ез су-нін, сіјө вевјалөма мунны карө челафыскөд, а өні со ачыс пікө воіс.

Чардакын гажтөм, пөмыд, сөмын пач струбајас да сарај пыкөдјас. Гөгөр өтарө-мөдарө бергалісны коңөрјас да адаісны. мыј зебсыны некытчө, бөр вылын кылөны-вөтчөны грөмілөјас: кутісны термасөмөң раңны сарајсө.

Колө зөв ыжыд ышн, мед өтө дукөн піскөдны рөэ да петны өдјөнжык.

Первој уфітис петны сарај ылө Маклін. Берлацкејлы, наперво лоі ылысы отсавны сесса вөлістө ачыс мөдіс кавјасын сарај ылө, но ез-нін уфіт. Көкөдыс кватітис өтө вөтчыс. Кутісны венчыны; ныв кыскө батсө ывлаң, пыщкөссөң ывлаң кыскөны. Сөрт сіла ез вөв өткојд. Гашкө ескө Берлацкөјлы ез удајтчыв адзывны југыдсө чардакөсөң, но нылыс сәсәтис; ез кут кыскыны батсө, а мышкыргчіс ывлаң да жал пырыс мөдіс корны лөзны Грөмілөдыс. Сіјө лөзіс.

Мед тајө мөртлөн чінө мыжыс неуна көт сіјөн, мыј өтө дук кежлө эвермөм сөлөм небзыліс да лөзіс јеврејес. Сарај ылын кујім мөрт эвермөм јэ пышкың. Некодсөң вітчыны отсөг ні дорјөм. Пырыс-пыр бөрсөныс-жө, сүеісны сарај ылө грөмілөјас да мөдісны вөтлыны сарај вывті. Берлацкөјөс кучкіс сіја-жө рөч суседыс, коді-і Гріншпукөс ештөдіс. Котралісны сарај ылын јөјмөм көчјас мөз, пөгібө воім јөз, өтарын сөмөрт дај мөдарын-сөмөрт, а улын војтыр спектак ылын мөз сөралісны на ылө. Медбөрын кујімнашнысө јөткісны сарај ыывсөң муө. Берлацкөјлөң нылыс вескалі вөлпас-гөң чукөрө да коліс ловјөн. Маклін да Берлацкөј уөігөң раңітчісны, сесса кувтөдныс колскөдісны зорјасөң, сөраліг тырјі. Шојјасө тыртісны гөңөң а ылысас кітисны некымын бөчка карасін. Медбөрја мөртөң віісны Нтәенсөңөс. Сіјө гөтырыскөд зебеыліс көзүд гүб, но кор

кылісны, мыј на керкаѡ пырісны грѡмілѡјас пышјѡн петісны улыѡ. Гашкѡ ескѡ ачыіудіііс Нїзенсон пышјыны да грѡмілѡјас гѡтыр бѡреасы кутісны вѡтчыны. Ускѡдчіс гѡтырлањ, мѡдіс корны ас дінас, но грѡмілѡјас бабасѡ еновтісны да сы бѡреа ускѡдчісны. Вевјаліс сѡмын пышјыны кык керка колас, вѡтчісны да пѡвсавны мѡдісны. Нїajt гѡптѡ усі. Нїзенсон да сен сѡлѡм бурмытѡж пожјалісны да пызралісны, бытѡ локінік рyzумторјѡс.

Та бѡрын грѡмілѡјас бытѡ пѡтісны њеуна, дугдісны јеврејјасѡс вїјавны, сѡмын таскајтісны налыс ембурсѡ.

Матысса керкајасыс петісны јеврејјас вїѡдлыны Нїзенсон вылѡ. Сїјѡ вѡлі ловја-на, коріс јуыштны. Кокјас да кїјасѡ чегјалѡмны, зѡњнас вїр. Јеврејјас кыскісны сїјѡс њajtыс, сетісны јуны, мѡдісны мыскаыны. Пазѡдлысјаслы бара Нїзенсоныд сїнуланыс усі. Јеврејјас бытѡ езі вѡвлыны, ставѡн зѡбсісны. Сѡмын ѡтнас Нїзенсон колі њajt гурандорѡ. Бара-на ѡверміс Берлецкѡјѡс да Грїшпунѡс вїје-сусед, воліс да вачкіс лѡмѡн јурас Нїзенсоны, јур вемыс сѡмын брыз-муні коњѡрлѡн.

Вїг час гѡгѡр рытын воіс губернаторсањ кабала. ѡвермѡм војтыр, кывзан понјас моз, ѡвсісны-дугдѡдісны погром, сѡмын њекумын кыв ковміс шуны губернаторлы:

— Поѡас дугдыны севсан.

Короленко

ЈУАГАНЈАС:

1. Кодјас сещѡмјасыс да куцѡм ужѡн петкѡдчісны Нїзенсон, Берлецкѡј, Мовша, Паскар, Іпек да Грїшпун?

2. Мыјла сар власт вѡлі ышѡдѡ вѡчавны погромјас да мыјла бурѡж јеврејјасѡс оз вѡлі раѡејт?

3. Кодјас грѡмілѡјас?

4. Мыјла губернатор грѡмілѡјасѡс ѡлѡдны салдатјасѡс езысты?

5. Куцѡмжык пѡраѡ да кѡні тајѡ вѡвлѡма?

6. Мыјла погром пыр-жѡ ѡвсіс губернатор кыв серті?

7. Мыјла віны ѡті озыр јевреј ез вескав?

8. думajtѡ буржыка помкасѡ јеврејскѡј погромјаслыс?

9. Куцѡм ногѡн сар власт увтыртліс ас сорња јѡзѡс (коміасѡс, немечјасѡс, јеврејјасѡс да с. в.)?

Вабергач

(Нѡбдіна Вітторлѡн).

Востѡ да лыфѡдѡ лїбѡ тсена вылын пунктѡ пјессасѡ Нѡбдіна Вітторлыс да классын сорнытѡ тајѡ індѡдјас серті:

1. Востѡ пјеса серті став ѡлѡм-вылѡмсѡ Арсењ Катлыс том дырсааныс бѡрја помѡзыс.

2. Вїѡдлѡ буржыка чурка-Максім быдмѡм вылѡ да ѡлѡм вылас.

3. Отылаодло Тима-Гришоc да чурка-Максимос, мыжон најо торжалны мода-модеыс?

4. Мыј всна быдлун Арсең Катө ордын ена-пја костын мунө зык-шум?

5. Кодјас жмитыејас, тешитчыејас Арсең Катө вылын?

6. Кушөмжык морт ті ногөн Семө, сълөн мөвпјас, төлкујтөм?

7. Кушөмжык ті ногөн мукөд нывјас серті Опрөс?

8. Мыј понда гөтрасөм Опрөслөн да Максимлөн нужалис ез арты?

9. Кызі Максимлыс гөгөрвоны мөвпјассө лок олөмыс мамсө мездөм жылыс?

10. Кысаң Арсең Катмы вабергачыс мөд туј ез сур?

11. Мыј могыс авторлөн петкөдлөма Парпоңос пјесаас?

12. Корсалөј кыдја-рөчөн гудралөм ворпјас.

13. Кушөм јөз пјеса серті сөлөм вылө воис, кушөм ез?

14. Торјөдөј став ышмаң-ворсан кывјассө пјессаыс, кодјас шомитчис тіјанлы пјесса вјөдөм бөрын.

15. Мыјла пјессалы ним авторлөн пуктөма „Вабергач“?

Важ олөм жылыс војө indөdjас

1. Несчастная Матрена — С. Щедрин.

2. Бурмистр

3. Бирюк

4. Льгов

5. Мария Кружевница.

6. Крепостная бабушка.

7. Мужики

8. Тоска

9. Книжка чеков. — Г. Успенский.

10. Кынөм пөт корсөм — М. Торлопов.

(Ордым № 12 — 1929 г. № 5 — 30 г.).

11. Челкаш — М. Горький.

12. В людях — М. Горький.

13. Купленные мальчики

14. Дети подземелья

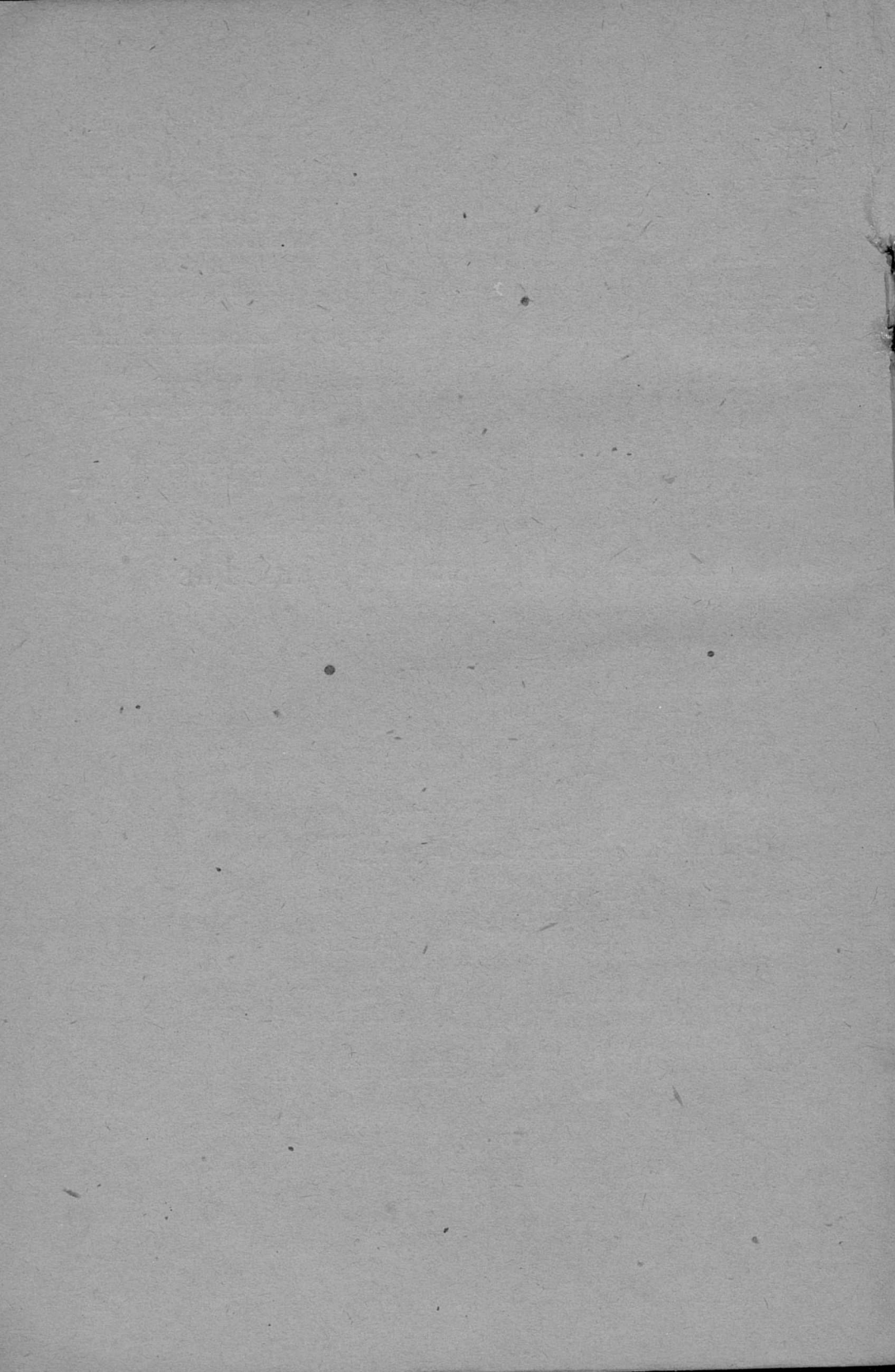
15. Капитанская дочка — Пушкин.

16. Стенькина вольница

17. Под знаменем башмака

18. Жакерия — Мериме.

19. Кулөмдинса бунт — Ньобдинса Витторлөн.

611-92-1649/122

ДОНЫС 1 ш. 39 ур.

55866

~~95016~~
Коми-3
13-2389